

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Bilim Dalı

**TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK POLİTİKALARI VE SAVUNMA
SANAYİ YÖNETİMİ İLİŞKİSİ**

Rahmi Erkut ERDİNÇLER

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK POLİTİKALARI VE SAVUNMA SANAYİİ
YÖNETİMİ İLİŞKİSİ

Rahmi Erkut ERDİNÇLER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

TEŞEKKÜR

Bu uzun soluklu çalışmanın sonuçlanabilmesine müteakip; kendimi ikinci evimde hissettiğim ve iki ayrı kez öğrencisi olabilmekten şeref duyduğum Hacettepe Üniversitesi'ne, tez danışmanım ve özellikle görüşleri ile kendime mentor kabul ettiğim sayın hocam Prof. Dr. Doğan Nadi LEBLEBİCİ'ye, bu süreçte bana destek olan tüm aileme, kütüphanesinden ve diğer imkanlarından faydalanmamı sağlayarak bu çalışmanın değerine katkı sunan Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'ne ve çok değerli Güvenlik Bilimleri Enstitüsü akademik kadrosuna, oluşturdukları bulunmaz imkan ve ortam ile akademisyenler ve öğrencileri bahtiyar eden T.C. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi ve çalışanlarına, ülkemizin güvenliği ve bekası adına bir an durmaksızın görevlerini ifa eden bu ülkenin isimsiz kahramanlarına teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

ERDİNÇLER, Rahmi Erkut, *Türkiye’de Ulusal Güvenlik Politikaları ve Savunma Sanayii Yönetimi İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Günümüzde Türkiye’de güvenlik alanında akademik çalışmaların arttığı gözlemlenmekte, bununla paralel olarak yerli savunma sanayiine de ilgi artmaktadır. Ancak bu kapsamda yapılmış akademik çalışmalar genellikle tek boyutlu olup kamu yönetimi açısından yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmada Türkiye’nin ulusal güvenlik politikalarının savunma sanayii yönetimi ile olan ilişkisi incelenecektir. Bu kapsamda; araştırmanın ilk bölümünde öncelikle güvenliğin ne olduğu, kavramsal ve kuramsal derinliği ortaya konarak Türkiye’nin ulusal güvenlik politikaları ele alınmıştır. İkinci bölümde, Türkiye’nin savunma sanayii tarihi Osmanlı’dan günümüze kadar önemli dönüm noktaları bağlamında değerlendirilerek günümüzdeki savunma sanayii yönetimi ve ulusal güvenlik politikalarına olan etkisinin derinliği analiz edilmiştir. Buna müteakip günümüzün Türk savunma sanayii ve yönetimi tüm boyutları ile incelenmiştir. Son bölümde ise, Türkiye’nin ulusal güvenlik politikaları ile savunma sanayii yönetimi arasındaki karşılıklı ilişkinin analizi yapılmış ve çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan araştırma sorularına yanıtlar aranmıştır. Bu tez çalışmasında Türkiye’nin ulusal güvenlik politikalarının savunma sanayii ile olan ilişkisi kamu yönetimi disiplini altında incelenmesi ve bu ilişkinin derinliğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Tezin sonucunda bu ilişkiyi özetleyen şu bulgulara rastlanmıştır; Türkiye’nin daha etkin ve bağımsız güvenlik politikaları izleyebilmesi için yerli ve milli savunma sanayiinin önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin savunma sanayii gibi stratejik bir alanda bağımlılık oranının yüksek olması uygulamak istediği ulusal güvenlik politikalarının sekteye uğramasına neden olmakta; ancak aynı oranda bağımsız olması da hem iç güvenlik hem de bölgesel/uluslararası güvenlik politikaları açısından Türkiye’nin daha rahat ve sonuç alabilen bir konuma ulaşmasına

destek vermektedir. Bu nedenle Türkiye’de savunma sanayii yönetiminin güvenlik politikaları üzerinde stratejik belirleyiciliği tezin temel bulgusu olarak özetlenebilir.

Anahtar Sözcükler

Savunma Sanayii, Güvenlik, Güvenlik Politikaları, Türkiye, Yönetim

ABSTRACT

ERDİNÇLER, Rahmi Erkut. *Relations of Security Policies and Defense Industry Administration in Turkey*, Master Thesis, Ankara, 2021.

Today, it is observed that academic studies in the field of security are increasing in Turkey, and parallel to this, the interest in the national defense industry is also increasing. However, academic studies conducted within this scope are generally one-dimensional and there are almost no studies conducted in terms of public administration field. In this study, the relationship of Turkey's national security policies with defense industry management will be examined. In this context, In the first part of the research, Turkey's national security policies are discussed by first revealing what security is and its conceptual and theoretical depth. In the second part, the history of Turkey's defense industry was mentioned in the context of important turning points from the Ottoman Empire until today, and the depth of its impact on today's defense industry administration and national security policies is analyzed. After this, today's Turkish defense industry and its administration are examined with all its dimensions. In the last part, the mutual relationship between Turkey's national security policies and defense industry administration is analyzed and answers are sought for the research questions that led to the emergence of the study. In this thesis, it is aimed to examine the relationship of Turkey's national security policies with the defense industry under the discipline of public administration and to reveal the depth of this relationship. As a result of the thesis, the following findings that summarize this relationship were found; for Turkey to follow more effective and independent security policies, the importance of the domestic and national defense industry becomes more evident. The high rate of dependency of Turkey in a strategic area such as the defense industry causes the interruption of the national security policies that it wants to implement; However, its independence at the same rate supports Turkey to reach a more

comfortable and result-oriented position in terms of both internal security and regional/international security policies. For this reason, the strategic determination of the defense industry administration in Turkey on security policies can be summarized as the main finding of the thesis.

Keywords

Defence Industry, Security, Security Policies, Turkey, Administration

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xvii
TABLolar DİZİNİ	xxiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xxiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE GÜVENLİK	6
1.1. GÜVENLİĞİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ	6
1.1.1. Kavramsal Çerçeve	8
1.1.1.1. Güvenliğin Anlamı ve Etimolojisi	8
1.1.1.2. Terör ve Terörizm Kavramları	12
1.1.2. Güvenliğin Kavramsal Genişlemesi ve Yeni Güvenlik Alanları	13
1.1.2.1. Ekoloji ve İklim Güvenliği	14
1.1.2.2. Ekonomi Güvenliği	14
1.1.2.3. Sağlık Güvenliği	15

1.1.2.4. Demografik/Toplumsal Güvenlik	16
1.1.2.5. Enerji Güvenliği	17
1.1.2.6. Gıda Güvenliği	18
1.1.2.7. Siber Güvenlik.....	18
1.1.3. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı	20
1.1.3.1. Realizm ve Güvenlik	22
1.1.3.2. Liberalizm ve Güvenlik	23
1.1.3.3. İnşacılık, Kopenhag Okulu ve Güvenlik.....	25
1.1.3.4. Yeni/Eleştirel Yaklaşımlar ve Güvenlik.....	26
1.1.4. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Disiplinleri Bağlamında Güvenlik Kavramı	28
1.1.4.1. Siyasal Düşünceler Tarihinde Güvenlik.....	28
1.1.4.2. Kamu Yönetimi ve Güvenlik	30
1.1.4.3. Bir Disiplin Olarak Güvenlik Yönetimi.....	31
1.1.5. Tehdit Algısı ve Güvenlik Politikalarının Oluşum Süreci	32
1.1.6. İç Güvenlik, Ulusal Güvenlik ve Uluslararası Güvenlik	34
1.1.7. Uluslararası Örgütler Düzeyinde Güvenlik	36
1.1.7.1. Birleşmiş Milletler	37
1.1.7.2. NATO – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü	37
1.1.7.3. Avrupa Birliği	38
1.1.7.4. Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Teşkilatı (AGİT).....	38
1.1.8. Dünyadan Ülke Örnekleri ile Güvenlik	39
1.1.8.1. Amerika Birleşik Devletleri	39
1.1.8.2. Rusya Federasyonu	40
1.1.8.3. İngiltere	41

1.2. TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİK POLİTİKALARI	41
1.2.1. Türkiye’de İç Güvenliğin Örgütsel Yapısı	43
1.2.1.1. Jandarma Genel Komutanlığı	44
1.2.1.2. Sahil Güvenlik Komutanlığı	46
1.2.1.3. Emniyet Genel Müdürlüğü.....	46
1.2.2. Türkiye’de Ulusal Güvenlik Teşkilatlanması	47
1.2.3. Türkiye’nin Terörle Mücadelesi ve Sınır Ötesi Operasyonlar	48
1.2.3.1. Terörle Mücadelede Kuzey Irak ve Sınır Ötesi Operasyonlar	50
1.2.3.2. Suriye İç Savaşı ve Türkiye’nin Sınır Ötesi Operasyonları	52
1.2.4. Türkiye’nin Bölgesel ve Uluslararası Güvenlik Politikaları	55
1.2.4.1. Adalar (Ege) Denizi ve Yunanistan ile Karasuları Sorunu	56
1.2.4.2. Doğu Akdeniz ve Mavi Vatan Doktrini	60
1.2.4.3. Türkiye ile Libya’nın MEB Antlaşması ve Libya İç Savaşı	62
1.2.5. Türkiye’nin Siber Güvenlik Politikaları.....	63
2. BÖLÜM: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DE SAVUNMA SANAYİİNİN TARİHİ VE YÖNETİMİ.....	66
2.1. KLASİK DÖNEM OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDA SAVUNMA SANAYİİNİN DURUMU VE GELİŞİMİ (1362-1789)	70
2.1.1. Fatih Sultan Mehmet (1. Mehmet) Dönemi Harp Sanayii ve Teknolojileri	73
2.1.1.1. İstanbul Muhasarası ve Şahi Topu.....	73
2.1.1.2. Otlukbeli Muharebesi ve Topun Meydan Savaşlarında Kullanılması	74
2.1.2. Yavuz Sultan Selim (1. Selim) ve Kanuni Sultan Süleyman (1. Süleyman) Dönemleri Harp Sanayii ve Teknolojileri	75

2.1.2.1. Çaldıran Meydan Muharebesi ve Tüfek Yayılım Ateşi.....	75
2.1.2.2. Kanuni (1. Süleyman) Dönemi Osmanlı Harp Sanayii.....	76
2.1.3. 1566-1789 Arası Osmanlı Ordusu'nun ve Harp Sanayiinin Durumu.	78
2.1.4. Klasik Dönem Osmanlı'da Donanma, Deniz Harp Sanayii ve Teknolojileri	80
2.1.4.1. Türk Denizcilik ve Donanma Tarihinin Kökenleri	80
2.1.4.2. Osmanlı Donanmasının Kuruluşu	82
2.1.4.3. 16. Yüzyılda Osmanlı Donanması, Harp Sanayii ve Teknolojileri	82
2.1.4.4. 17. Yüzyıl ve 18. Yüzyıl Dönemi Osmanlı Donanması, Deniz Harp Sanayii ve Teknolojileri	84
2.2. YAKINÇAĞ OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAVUNMA SANAYİİNİN DURUMU VE GELİŞİMİ (1789-1918)	87
2.2.1. 18. Yüzyıl ve Reformlar Dönemi	89
2.2.2. Nizam-ı Cedit Reformları	90
2.2.3. 1826 Vaka-i Hayriye Sonrası Askeri Modernleşme Çabaları	91
2.2.4. En Uzun Yüzyıl ve Teknolojik Uçurumun Açılması	92
2.2.5. Osmanlı'nın Silah İthalatı ve Dışa Bağımlılığı	93
2.2.5.1. Osmanlı – ABD Arasındaki Silah Ticareti	93
2.2.5.2. Osmanlı – Almanya Arasındaki Silah Ticareti	94
2.2.6. Osmanlı Yerli Harp Sanayii Girişimi - Tophane-i Amire ve İmalat-ı Harbiye	95
2.2.7. 1789-1914 Dönemi Osmanlı Donanması, Deniz Harp Sanayii ve Teknolojileri	96
2.2.7.1. Sultan Abdülaziz ve 2. Abdülhamid Dönemi (1861-1908) Donanma Faaliyetleri	98

2.2.7.2. Buharlı Gemiler, Çelik Gövdeli Gemiler ve İlk Dretnotlar.....	100
2.2.7.3. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Donanması.....	102
2.2.7.4. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanması	103
2.2.8. Osmanlı Hava Kuvvetleri ve Hava Harp Sanayii (1911-1918)	105
2.3. MİLLİ MÜCADELE'DEN KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NA KADAR TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SAVUNMA SANAYİİ (1918-1974).....	107
2.3.1. Atatürk ve İnönü Dönemleri Türkiye'de Savunma Sanayii (1923-1946)	108
2.3.1.1. 2. Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu'nun ve Savunma Sanayiinin Durumu	109
2.3.2. Türk Hava Harp Sanayiinde Cumhuriyet Dönemi Devlet Girişimleri (1923-1950)	111
2.3.2.1. Türk Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu, THK).....	111
2.3.2.2. Tayyare Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ve Kayseri Tayyare Fabrikası	112
2.3.3. Türk Savunma Sanayiinde Özel Sektör Girişimleri – 1. Dalga (1923- 1950ler)	113
2.3.3.1. Şakir Zümre'nin Girişimleri	114
2.3.3.2. Nuri Killigil'in Girişimleri.....	114
2.3.3.3. Vecihi Hürkuş'un Girişimleri	115
2.3.3.4. Nuri Demirağ'ın Girişimleri	115
2.3.4. ABD'nin Türkiye'ye Silah Yardımları ve Johnson Mektubu	116
2.4. KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SAVUNMA SANAYİİ (1974-2021)	118
2.4.1. 1975-1978 Amerikan Silah Ambargosu ile Yerli Savunma Sanayii Girişimlerinin Tekrar Başlaması	119

2.4.2. Türkiye’de Savunma Sanayii Yönetimi ve Kamu Girişimleri	122
2.4.2.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı	123
2.4.2.2. T.C. Millî Savunma Bakanlığı	124
2.4.2.3. ASFAT (Askeri Fabrika ve Tersane İşletme Anonim Şirketi	125
2.4.2.4. Makine ve Kimya Endüstri Kurumu (MKEK).....	125
2.4.2.5. Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SaSaD) ...	126
2.4.2.6. TÜBİTAK SAGE	126
2.4.3. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kuruluşları (TSKGV)	127
2.4.3.1. ASELSAN (Askeri Elektronik Sanayii)	128
2.4.3.2. ROKETSAN (Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş.)	128
2.4.3.3. HAVELSAN (Hava Elektronik Sanayii)	129
2.4.3.4. ASPİLSAN Enerji Sanayi Ticaret A.Ş.	129
2.4.3.5. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ - TAI).....	129
2.4.3.6. TUSAŞ Motor Sanayii (TEI)	130
2.4.4. Türkiye’nin Savunma Sanayii Alanında Diğer Özel Sektör Girişimleri ve Sanayii Kümelenmeleri	130
2.4.4.1. STM (Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.).....	130
2.4.4.2. Nurol Makine Sanayii A.Ş.	131
2.4.4.3 FNSS Savunma Sistemleri A.Ş.	131
2.4.4.4. Otokar Savunma Sanayii ve Otomotiv A.Ş.	132
2.4.4.5. VESTEL Savunma A.Ş.	132
2.4.4.6. BAYKAR Savunma A.Ş.	132
2.4.4.7. BMC Savunma A.Ş.	133
2.4.4.8. Savunma ve Havacılık Kümelenmeleri.....	133
2.4.5. Savunma Sanayiinde Bir Ürünün Envantere Giriş Süreci	134
2.4.5.1. Yurtiçi Geliştirme Süreci ile Tedarik (Yerli ve Milli Üretim)	134

2.4.5.2. Hazır Alım ile Tedarik.....	136
2.4.5.3. Ortak Üretim ve Teknoloji Transferi ile Tedarik (Offset Uygulamaları).....	137
2.4.6. Türkiye'nin Savunma Sanayii Yerlilik Oranı ve İhracat Hacmi	138
2.4.7. Dünyadan Örneklerle Savunma Sanayii	141
2.4.7.1. ABD'de Savunma Sanayii ve Yönetimi	141
2.4.7.2. Rusya'da Savunma Sanayii ve Yönetimi.....	143
3. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK POLİTİKALARI VE SAVUNMA SANAYİİ YÖNETİMİ İLİŞKİSİ	145
3.1. GÜVENLİK POLİTİKALARI İLE SAVUNMA SANAYİİ YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	145
3.1.1. Güvenlik Sorunlarının Geleceği ve Türkiye.....	146
3.1.2. Savunma Sanayii Sektörünün Sürdürülebilirliği	146
3.1.3. Askeri Teknolojilerin Benimsetilmesi ve Eğitimlerinde Dijital Ortamların Katkısı.....	148
3.1.4. Savunma Sanayii Gelişmişliğinin Önemi ve Güvenlik Politikaları Üzerindeki Etkisi	149
3.1.5. Stratejik Silah Teknolojileri ve Caydırıcılık	151
3.1.5.1. Nükleer Teknolojiler ve Nükleer Silahlar	152
3.1.5.2. Balistik Füze Teknolojileri.....	154
3.1.5.3. İnsansız Sistemler ve SİHA'lar	155
3.2. TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKARINDA SAVUNMA SANAYİİNİN ETKİLERİ	157
3.2.1. Yurtiçi ve Sınır Ötesi Terörle Mücadele	158
3.2.1.1. Terörle Mücadele Yerli TTZA Araçlar ve Özellikleri.....	158

3.2.1.2. Yerli Hafif Silah Teknolojileri	159
3.2.1.3. T-129 ATAK Saldırı/Keşif Helikopteri Projesi ve Terörle Agresif Mücadele	159
3.2.1.4. Terörle Mücadelede F16'dan SİHA'lara Hava Operasyonları ...	160
3.2.2. Suriye İç Savaşı ve TSK Operasyonları.....	160
3.2.2.1. TSK'nın Suriye Operasyonları ve Tank Modernizasyonları	161
3.2.3. Adalar Denizi ve Doğu Akdeniz	162
3.2.4. Yeni Savunma Sanayii Alanları ile Yeni Askeri Doktrin Yaratılabilmesi – Sürü SİHA Taarruzu Örneği.....	163
3.2.5. Kaynak Bağımlılığı Kuramı ve Türkiye'nin Savunma Sanayii Alanında Yaşadığı Kaynak Bağımlılığı Sorunları	166
3.2.5.1. Türkiye'nin S400 Alımı ve F35 JSF Projesinden Çıkarılması	167
3.2.5.2. Alman MTU Motoru İthalat Sorunu ve Altay AMT Projesinin Gecikmesi	168
SONUÇ	170
KAYNAKÇA	174
EK 1: ORJİNALLİK RAPORU	192
EK 2: ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	193

KISALTMALAR

A.Ş.: Anonim Şirketi.

AB: Avrupa Birliği.

ABD: Amerika Birleşik Devletleri.

AFGM: Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü.

AMT: Ana Muharebe Tankı.

AR-GE: Araştırma ve Geliştirme.

ASELSAN: Askeri Elektronik Sanayii A.Ş.

ASFAT: Askeri Fabrika ve Tersane İşletme A.Ş.

ASPİLSAN: Askeri Pil Sanayii ve Ticaret A.Ş.

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BİLGESAM: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.

BM: Birleşmiş Milletler.

BMC: BMC Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Eski Açılımı – *The British Motor Corporation Limited*).

BTK: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu.

BSEC: Black Sea Economic Cooperation (KEİ).

CAATSA: Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (*Amerika'nın Hasımlarına Yaptırımlar Yoluyla Karşı Koyma Yasası*).

COVID-19: Yeni Koronavirüs Hastalığı 2019

DAEŞ: Irak ve Şam İslam Devleti

EGEAYDAK: Egemenliği Anlaşmalarla Yunanistan'a Devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıklar.

EGM: Emniyet Genel M¼d¼rl¼đ¼.

ESAK: Eskişehir Havacılık K¼melenmesi.

FNSS: FNSS Savunma Sistemleri A.ř.

GKRY: G¼ney Kıbrıs Rum Y¼netimi.

HALE: High Altitude Long Endurance (*Y¼ksek İrtifa, Uzun Havada Kalış*).

HAVELSAN: Hava Elektronik Sanayii A.ř.

HMS: Her/His Majesty's Ships (*Majestelerinin Gemisi*).

HSS: Hava Savunma Sistemi.

HUKD: Havacılık ve Uzay K¼melenmesi Derneği.

ICBM: Intercontinental Ballistic Missile (*Kıtalararası Balistik F¼ze*).

İHA: İnsansız Hava Aracı.

İşBİR: İşbir Elektrik Sanayii A.ř.

İT¼: İstanbul Teknik Üniversitesi.

JGNK: Jandarma Genel Komutanlığı.

JSGA: Jandarma ve Sahil G¼venlik Akademisi.

KCK: Koma Civakên Kurdistan (*K¼rdistan Topluluklar Birliği*).

KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örg¼t¼.

KHK: Kanun H¼km¼nde Kararname.

KKTC: Kuzey Kıbrıs T¼rk Cumhuriyeti.

KOBİ: K¼çük ve Orta B¼y¼kl¼kteki İşletmeler.

LHD: Landing Helicopter Dock Ship (*Çok Maksatlı Amfibi Hücüm Gemisi*).

MALE: Medium Altitude Long Endurance (*Orta İrtifa, Uzun Havada Kalış*).

MAM-C: Mini Akıllı Mühimmat – Cirit.

MAM-L: Mini Akıllı Mühimmat – LUMTAS.

MAM-T: Mini Akıllı Mühimmat – Teber.

MANPADS: Man-Portable Air-Defense System (*Taşınabilir Hava Savunma Sistemi*).

MBT: Main Battle Tank (AMT).

MEB: Münhasır Ekonomik Bölge

MİLGEM: Milli Gemi.

MİT: Millî İstihbarat Teşkilâtı.

MKE: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu.

MMU: Milli Muharip Uçak.

MPT: Milli Piyade Tüfeği.

MSB: Millî Savunma Bakanlığı.

MTA: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.

MTU: MTU Friedrichshafen GmbH.

NATO: North Atlantic Treaty Organization (*Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü*).

NAZİ: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (*Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi*).

NG: New Generation (*Yeni Nesil*).

NPM: New Public Management (*Yeni Kamu İşletmeciliği*).

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

OSTİM: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi

OSSA: OSTİM Savunma ve Havacılık Kümelenmesi.

PC: Personel Computer (*Kişisel Bilgisayar*).

PKK: Partiya Karkerên Kurdistanê (*Kürdistan İşçi Partisi*).

PYD: Partiya Yekîtiya Demokrat (*Demokratik Birlik Partisi*).

RF: Rusya Federasyonu

ROKETSAN: Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş.

SAGEB: Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı.

SAHA: Savunma Havacılık ve Uzay Kümelenmesi Derneği.

SASAD: Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği.

SAT: Sualtı Taarruz Grup Komutanlığı

SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

SG: Sahil Güvenlik Komutanlığı.

SIPRI: Stockholm International Peace Research Institute (*Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü*)

SİHA: Silahlı İnsansız Hava Aracı.

SMS: Seiner Majestät Schiff (*Majestelerinin Gemisi*).

SSB: Savunma Sanayii Başkanlığı.

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

SSM: Savunma Sanayii Müsteşarlığı.

TAI: Turkish Aerospace Industries (TUSAŞ).

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TEI: TUSAŞ Engine Industries Inc. (*TUSAŞ Motor Sanayii*).

TDK: Türk Dil Kurumu.

TFX: Turkish Fighter X (MMU).

THK: Türk Hava Kurumu.

TİHA: Taarruzi İnsansız Hava Aracı.

TİM: Türkiye İhracatçılar Meclisi.

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.

TOMTAŞ: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi.

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı.

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri.

TSKGV: Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı.

TSSK: Teknokent Savunma Sanayii Kümelenmesi.

TTZA: Taktik Tekerlekli Zırhlı Araç.

TUSAŞ: Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.

TÜBİTAK SAGE: Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü.

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.

TÜMOSAN: Türk Motor Sanayii ve Ticaret A.Ş.

UKSS: Uzaktan Komutalı Silah Sistemi.

UN: United Nations (*Birleşmiş Devletler*).

USGS: United States Geological Survey (*Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu*).

YY: Yüzyıl

ZMA: Zırhlı Muharebe Aracı.

ZPT: Zırhlı Personel Taşıyıcı.

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: SIPRI verilerine göre 2020 Yılında Toplam Askeri Harcama (İlk 20 Ülke Verileri).....	139
Tablo 2: Türkiye'nin Savunma İhracatı 2000-2020.....	141

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Güvenliğin Kavramsal Evreni.....	35
Şekil 2: Türkiye’de İç Güvenlik Teşkilatlanması.....	43
Şekil 3: Türkiye’de Ulusal Güvenlik Teşkilatlanması.....	48

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti özellikle son yıllarda sınırlarında ve uluslararası etki alanı içinde yaşanan birçok güvenlik sorunu ile başarıyla mücadele etmektedir. Gerek yurtiçinde terörle mücadelesinde gerek sınırlarında yaşanan insani krizler noktasında gerekse sınırlarının ötesinde etki alanının azaltılmasına yönelik faaliyetler karşısında Türkiye Cumhuriyeti güvenlik politikalarının etkililiği noktasında dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu güvenlik politikalarının etkililiğini sağlayan en büyük dinamik ise şüphesiz ki Türk savunma sanayii ve kabiliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelişen teknoloji ve bilimsel ilerlemeler neticesinde her geçen gün ivme kazanan Türk savunma sanayii ve stratejik teknoloji hamleleri hem medyanın hem de akademik çevrelerin ilgisini çekmektedir. Savunma sanayii olguları ve bu alanda yürütülen projeler Türkiye’de son yıllarda önemli bir gündem teşkil etmesine karşın bu alanda ortaya konmuş, kamuoyunu bilgilendirici akademik çalışmalar sınırlı kalmıştır. Özellikle güvenlik alanında yapılan çalışmalar var olan uluslararası örgütler, kurum, kuruluş, faaliyet ve personel gibi belli alanlara yoğunlaşmasına karşın savunma sanayii ile olan ilişkileri akademik anlamda fazla yer bulamamıştır. Var olan savunma sanayii araştırma yazıları ise bu alanda fiilen görev alan mühendis ve proje ekibi çalışanları gibi teknik anlamda bilgi sahibi kişiler ile savunma sanayii alanına ilgi duyan üniversite öğrenci dernekleri, öğrenci ve genç yazar oluşumları gibi daha çok gazetecilik disiplinine uygun bir ortamda yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar küçümsenmemekle birlikte akademik anlamda değerlendirilmeye alınması zordur. Bununla birlikte ülkemizde yürütülen savunma sanayii projeleri hakkında özellikle imkân ve kabiliyetler noktasında çok büyük bir bilgi kirliliği maalesef azımsanamayacak kadar fazladır.

Bu noktada bir diğer öne çıkan başlık ise savunma sanayii araştırmalarının salt güvenlik araştırmaları alanı altında yer bulmasıdır. Bu tür çalışmaların çıkış

noktası ve araştırma alanı gayet doğal güvenlik ile ilişkili olmakla birlikte disiplinler arası araştırmaların eksikliği nedeniyle literatüre hacim dışında bir katkı sunamamaktadır. Oysaki savunma sanayii olgusu sadece ekonomi, uluslararası ilişkiler ya da güvenlik odaklı bir çalışma alanı olmayıp; özellikle kamu yönetimi alanında belirleyici bir analize gerek duyan bir çalışma alanıdır. İlerleyen bölümlerde detayıyla işlenecek olan savunma sanayii tarihimiz ekonomik eksiklikler ya da yanlış güvenlik yaklaşımlarından çok, doğru bir yönetsel analiz yapılamadığı, yönetim noktasında sürdürülebilir kılınamadığı alanlarda rakiplerinin gerisinde kalmıştır. Bu çalışmada üzerinde durulacağı temel konulardan biri teze de adını veren savunma sanayii yönetimi ve güvenlik politikaları ile ilişkisi olacaktır.

TEZİN KAPSAMI VE AMACI

Bu tez çalışmasında; Türkiye'nin ulusal güvenlik politikaları ve savunma sanayii yönetimi ilişkisi, kamu yönetimi akademik disiplini altında tarihsel süreci ve güncel uygulamaları ile ortaya konulmuştur. Türk savunma sanayisinin geçmişten günümüze yolculuğu ve bugünlere ulaşması, değişen ve gelişen güvenlik algısı ile ilişkisi incelenerek değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda Türk savunma sanayisi yönetiminin geldiği konunun sürdürülebilmesi ve gelecekte daha iyi konumlara ulaşması adına öneriler sunulmuştur.

Güvenlik alışmaları şüphesiz hem ölkemizde hem dünyada genişçe yer bulmuş bir çalışma alanıdır. Ancak özellikle savunma sanayii bağlamında yapılan akademik çalışmaların ölkemizin ve dünyanın savunma sanayii alanında yakaladığı ivmelenme karşısında geriden geldiği ortadadır. Bu durumun böyle olmasının pek çok nedeni bu çalışmada saptanmıştır. Bu nedenler kısaca şöyle sıralanabilir; ölkemizde ekseriyetle güvenlik çalışmalarının uluslararası ilişkiler sosyal disiplinin tekeline kalmış gözükmesi, bu alanda çalışma yürüten adanmış sosyal bilimcilerin az olması ve/veya teknik konularda fazla bilgi sahibi olmaması, kaliteli istisnalarına rağmen teknik

konularda uzman kişilerin sosyal bilimler içerisinde akademik olarak yazına katkı sunmasının nadirliği, alanın hassaslığı ve bilgi güvenliği gerekçeleri ile doğal olarak kamuoyuna şeffaf olmaması denebilir.

Daha önce Türkiye’de savunma sanayii olgusunun kamu yönetimi disiplini içerisinde incelenmemesi, var olan çalışmaların da ekonomi, uluslararası ilişkiler ve sektörel değerlendirmeler ekseninde olması, bu çalışmanın özgünlüğünün temelini oluşturmaktadır.

Ayrıca bu ve bunun gibi akademik çalışmalara müteakiben yönetim bilimleri alanı altında savunma sanayii yönetimi için özgün ve adanmış bir alan yaratılması bu çalışmanın ortaya çıkış amaçlarından biridir. Böylelikle bu alanda yürütülecek akademik çalışmalar ile Türk savunma sanayisinin çalışmalarına sosyal bilimler alanı içinde katkı sunabilmek, daha iyi ve doğru bir Türk savunma sanayii yönetimi teorisi oluşturabilmek, gelecekte daha etkin ve üstün bir Türk savunma sanayisi için çaba göstermek amaçlanmaktadır.

TEZİN ARAŞTIRMA SORUSU

Bu çalışma kapsamında, savunma sanayii yönetiminin ulusal güvenlik politikalarını doğrudan etkilediği hipotezi üstünden, Türkiye’de ulusal güvenlik politikaları ile savunma sanayii yönetimi arasında nasıl bir ilişki olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir:

“Savunma sanayii yönetiminin ulusal güvenlik politikalarını doğrudan etkilediği düşünülürse, Türkiye’de ulusal güvenlik politikaları ve savunma sanayii yönetimi arasındaki ilişki nasıl ve ne düzeydedir?”

TEZİN YÖNTEMİ

Bu tez çalışması toplamda üç ana bölümden oluşmaktadır. Üç bölüm de literatür taramasına dayanan analizci bir yaklaşımla yazılmıştır. Yazım aşamasına geçmeden önce, tez planı ve araştırma alanı çerçevesinde literatür taraması yapılmıştır. Daha önce bu kapsamda yurt içi ve yurt dışında yapılmış çalışmalar, güncel sayısal ve ekonomik veriler, elektronik ve basılı kaynaklar ile yapılan analizlerden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışma alanı kapsamında, tezin yazım sürecine kadar geçen araştırma süresi içerisinde mümkün olduğunca çok ve farklı sempozyum, kongre, panel, fuar, savunma sanayii firma tanıtımları gibi etkinliklere katılım gösterilerek bu alanda çalışmaları olanların, sektör uzmanlarının ve kolluk personelinin verdiği kamuoyuna açık bilgilerden de faydalanılmıştır.

TEZİN ÇALIŞMA PLANI

Bu tez çalışmasında, genel olarak, Türk savunma sanayisinin yakaladığı ivmelenmenin arttırılarak sürdürülebilmesi adına Türkiye’de ulusal güvenlik politikaları ve savunma sanayii yönetimi ilişkisinin akademik anlamda tüm yönleri ile bir analizi yapılmak istenmiştir.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde güvenlik kavramının kavramsal ve kuramsal çerçevesi üzerinde durulmuş; bu bağlamda Türkiye’deki ve dünyada var olan güvenlik algıları üstünden geliştirilen güvenlik politikaları üzerinden örneklendirmeye gidilmiştir. İkinci bölümde, Türk savunma sanayisinin tarihsel gelişimi dört ara tarihsel bölümde incelenerek günümüze kadar getirilmiştir. Tarihsel sürecin ardından Türkiye’de savunma sanayi yönetimi sektörel ve kurumsal bağlamda incelenerek dünyadaki benzer ve/veya farklı uygulama alanlarından muhtelif ülkeler ile örneklendirilmiştir. Son bölümde

ise Türkiye’de güvenlik politikaları ve savunma sanayii yönetimi ilişkisi önceki bölümlerde ortaya konan temellendirme ve analiz üzerinden açıklanmıştır.

1. BÖLÜM: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE GÜVENLİK

Güvenlik kavramı bugün özellikle hayatımızın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, üç kıtanın yakınlaştığı bir geçiş coğrafyası olduğu için insanlığın ilk çağlarından beri sürekli jeopolitik öneme haiz olmuş bir bölgede yer almaktadır. Bu durum büyük stratejik avantajlar yaratmakla birlikte aynı zamanda benzer oranda risk ve tehdit de barındırmaktadır. Bu nedenle güvenlik kavramının net bir şekilde anlaşılması, doğru ve sürdürülebilir güvenlik politikaları hem Türkiye'nin hem bölgenin hem de Dünya'nın istikrar ve barışı için elzemdir. Bu bölümde savunma sanayiine giden süreç incelenmeden önce özellikle savunma sanayiinin ortaya ana çıkış nedeni olan güvenlik kavramı üzerinden durulacaktır. Güvenlik kavramının kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilmeye çalışılarak hem Türkiye'nin hem dünyada diğer savunma sanayii ve güvenlik ilişkisi ile öne çıkan ülkelerin, hem de NATO, BM, AB gibi uluslararası örgütlerin tehdit algıları ve güvenlik politikaları üzerinden örnekler verilecektir. Devamında Türkiye'nin tehdit algıları ve güvenlik politikaları analiz edilecektir.

1.1. GÜVENLİĞİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Güvenliğin kavramsal ve kuramsal çerçevesine girmeden önce bilgilenmek adına kısaca kökenine değinilmelidir. Güvenlik kavramı hiç şüphesiz sadece insan türüne özgü değildir. Doğada süregelen tüm canlılar için en temel olgu hayatta kalmak, beslenmek ve üreyerek neslini devam ettirmektedir. Bu noktada var olmuş ve bugün de var olan tüm canlı türleri, kendi varoluşlarını sağlama

almak için çeşitli biyolojik güvenlik mekanizmaları geliştirmişlerdir. 1859 yılında Charles Darwin tarafından yayımlanan *Türlerin Kökeni Üzerine* adlı kitapta, *Doğal Seçilim İlkesi* adı altında bu mekanizmalar neden-sonuç ilişkisi içinde açıklanmaya çalışılmıştır (Bakırcı, 2017: 198). Doğal Seçilim İlkesi; doğada süregelen yaşam savaşı içinde en güçlü ya da en zeki olanlardan ziyade en uyumlu olabilen türlerin soylarını devam ettirebildiklerini ifade etmektedir. Hayatta kalan türlerin genlerini üreyerek aktarması esasında canlılar geliştirdikleri güvenlik reflekslerini de yavrularına aktarmış olurlar. Hissedilmesi neredeyse imkansızla yakın bir şekilde gelişen ve değişen doğa şartları da genler üstünde etki ederek başarılı olanların yavru döllere geçmesini, başarısız olanların ise yok olmasıyla sonuçlanır. Böylelikle canlıların geliştirdikleri güvenlik refleksleri de zamanla yok olur ya da gelişerek ve/veya değişerek süregelir (Dawkins, 1989: s93-95).

Bu bağlamda insan türü için bu uyum, kendi güvenliğini sağlama almak adına, zekanın ve alet kullanım yeteneklerinin diğer canlı türlerine göre devasa bir farkla gelişmesi olmuştur. Böylelikle bugün kavramsal olarak var olan teknoloji, savunma sanayii gibi olgulara giden soyut süreç de insan türünün geliştirdiği birlikte yaşama ve organizasyon becerileri ile somutlaştırılmıştır. Bu noktada yine belirtilmesi gereken bir başka konu ise bir arada yaşamaya başlayan kalabalık insan topluluklarının, buldukları coğrafya, iklim, doğal kaynaklar gibi farklı etmenlere göre farklı güvenlik gereksinimlerine ve farklı gereçlere gerek duymalarıdır. Böylelikle insan toplumlarında güvenlik algısının evrimi de başlamıştır (Bakırcı, 2017: 295). Avcı-toplayıcı olarak dünyaya yayılan modern insan, karşılaştıkları ekstrem doğa koşulları, vahşi hayvanlar ya da diğer rakip insan toplulukları ile etkileşime girerek kendi varoluşlarını tehdit edebilecek birçok durumla karşılaşmıştır. Bu tehditlerle başa çıkabilmek ve yaşamlarını sürdürülebilir kılmak adına yaşanan küçük mücadele ve çatışmalar, tarım devrimi ile başlayan şehirleşme ve daha kalabalık yerleşik nüfuslarla beraber yerini tarihin ilk büyük ölçekli savaşlarına bırakmıştır (Harari, 2015: s70-73). Büyüyen şehirler örgütlenerek ilk devlet oluşumlarını, devletler arası mücadeleleri kazanan toplumlarsa ilk imparatorlukları ortaya çıkararak savaşların boyutlarını genişletmiş; ona gerekecek teknolojik imkân ve

kaynakların gerekliliklerini de büyük ölçüde arttırmıştır. Böylelikle güvenlik algısı tarihsel süreç içerisinde insan türü için basit bir biyolojik gerekliliğin ötesinde kurumsallaşarak tüm toplumu ve devlet gibi büyük örgütleri de ilgilendirecek daha soyut bir kavramsal düzeye evrilmiştir (Harari, 2015: s112-114). Bu aşamadan itibaren güvenliğin kuramsallaşması da başlamıştır denilebilir.

Güvenliğin kavramsal çerçevesi; bir terim olarak güvenliğin sözlük anlamı, etimolojisi açıklanmaya çalışılarak çalışmanın bütünlüğü ve genel gidişatı için öncelikle bir zemine oturtulmaya çalışılacaktır. Takip eden başlıklar ile güvenliğin kavramsal çerçevesi ele alınacaktır.

1.1.1. Kavramsal Çerçeve

Tezin konusunu oluşturan ulusal güvenlik kavramına değinmeden önce güvenliğin ve bu alanda sıkça karşımıza çıkacak olan terör, terörizm gibi kavramların anlamlarına ve etimolojilerine değinmek çalışmanın seyri için önem arz etmektedir. Güvenliğin genişleyen anlamı, güvenliğin ulusal ya da uluslararası oluşu, bu alanda süren tartışmalar kavramsal çerçeve içinde analiz edilecektir.

1.1.1.1. Güvenliğin Anlamı ve Etimolojisi

Güvenlik, dilimizde geniş bir anlam derinliği ifade etmekle beraber en temel anlamı ile tehlikelerden, tehditlerden uzak olmak demektir. Bununla beraber güvenlik sözcüğü; emniyet, asayiş, savunma gibi yakın anlamlı diğer sözcüklerle de anlamsal olarak çoğu durumda iç içe geçmiştir. Bu çalışmada ifade edilmek istenen güvenlik kavramının ne olduğunu daha kolay gösterebilmek, sınırlarını çizebilmek ve yakın anlamlı kavramlarla

olan olası karışıklıklarının önüne geçebilmek için hem Türkçe hem de yabancı dillerdeki karşılıkları bu bölümde sözlük tanımları ile verilmiştir.

Güven sözcüğünün TDK Türkçe Sözlük tanımı (s.816); “1.Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat. 2.Yüreklilik cesaret.” olarak geçmektedir. Güvenlik sözcüğünün TDK Türkçe Sözlük tanımı ise (s.817); “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet.” olarak verilmiştir. Bu noktada görüldüğü üzere emniyet sözcüğü eş anlamlı olarak verilmiştir. Yine TDK Türkçe Sözlükte Emniyet sözcüğünün ilk tanımı (s.633) “Güvenlik”, ikinci tanımı “Güven, inanma, itimat”, üçüncü tanımı ise “Polis işleri” olarak verilmiştir. Savunma sözcüğünün TDK Türkçe Sözlük tanımı ise (s.1712); “1. Saldırıya karşı koyma, müdafaa. 2. Bir kişiyi, bir düşünceyi doğru, haklı göstermeyi amaçlayan yazı veya konuşma, savunu, müdafaaname.” olarak verilmiştir.

Güvenlik sözcüğü Osmanlıcada yine Arapça dan gelen asayiş sözcüğü ile ifade edilerek emniyet kelimesinden ayrı kullanılmıştır. İngilizce 'de emniyet *safety* kelimesi ile ifade edilirken, güvenlik *security* sözcüğü ile ifade edilmiştir. İngilizcedeki *Safety* sözcüğü Latince *Salvus* sözcüğünden evrilmiştir, anlam olarak olası bir tehlikeden korunmak demektir. Anlamca reaktifte verdiği görülebilir, yani olası bir tehlike vardır ve ondan korunmayı gerektirir bir durum yaratmıştır. İngilizcedeki *Security* sözcüğü ise yine Latince kökenli *Securus* sözcüğünden evrilmiştir (Lexico, 2021b). Anlam olarak tehlikeden, çaba gerektirecek uğraşından uzak olmak anlamlarına gelmektedir. Anlam olarak proaktiviteyi çağrıştırdığı görülebilir; yani henüz oluşmamış bir risk durumundan da korunmayı gerektirecek bir önlemi ifade edebilir. Latince ve ondan beslenen İngilizce 'de görüldüğü üzere güvenlik ve emniyet aynı anlamlara gelmemektedir. Yakın anlamlı olmalarına rağmen aralarında anlamca önemli bir fark da yatmaktadır. Ancak Osmanlıcada

ve Modern Türkçe 'de, en azından lügat çalışmalarında bu iki kavram aynı gibi ifade edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de yayımlanmış diğer bazı sözlük tanımlarına bakacak olursak bu konu daha da anlaşılır olacaktır. 1955 tarihli Askeri Terimler kitabı (Karakuzu, 1955) içeriğinde güvenlik sözcüğüne bir terim olarak yer bile vermemiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye oluşuyla beraber oluşan ihtiyaçlara yönelik, askeri personele yabancı dil olarak İngilizce öğretmeyi pekiştirmek için yayımlanmış 1956 tarihli *İngilizce-Türkçe Askeri Terimler Sözlüğü* ise güvenlik teriminin tanımını sadece "emniyet" ifadesi ile belirtmiştir.

Türk Edebiyatı'nın daha anlaşılır olması ve Eski Türkçe'nin zenginliğinin unutulmaması için yapılmış uzun soluklu bir çalışma olan Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Ayverdi, 2010) ise bu kavramsal tanımları TDK Türkçe Sözlük gibi yakın olarak vermiştir. Asayiş (s. 72) sözcüğü; " (Farsça *Asuden* "Dinlenmekten" *asayiş*). 1. Umumi emniyet, güvenlik. 2. Rahat, huzur, sükûnet." , Emniyet sözcüğü (s. 341); "(Arapça *emn* "korkusuzluk, eminlik"ten yapma mastar eki *-iyyet* ile *emniyyet*). 1. İnanma, güvenme, güven, itimat. 2. Tehlikeden uzak bulunma, korkusuzluk güvenlik. 3. Millet güvenliğini sağlayan teşkilat, polis işleri. 4. Güvenlik işlerinin yürütüldüğü resmi yer. 5. Bir ateşli silahın kazara ateş almasını önleyen düzenek. 6. Bir cihazda güvenliği sağlayan parça." ve Güvenlik sözcüğü de (s. 449); "Tehlikeden uzak bulunma, emin olma durumu, güven, emniyet, asayiş: "Güvenlik güçleri." olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere yakın geçmişimizdeki sözlük çalışmalarına göre "Güvenlik=Asayiş" anlamı ağır basmaktadır.

TDK Türkçe sözlükte ve diğer faydalanılan sözlüklerdeki anlamlara göre anlaşılabilir "Güvenlik=Emniyet" olgusu günümüzde yüzde yüz bir anlam eşitliği sunmaktan uzaktır. Bilakis çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere bazı durumlarda anlam karışıklığı da yaratmaktadır. Ancak bu bölümde kısaca bahsedecek olursak, güvenlik kavramı proaktiviteyi, emniyet ise reaktiviteyi çağrıştırmakta; ikisi birlikte

ancak bir bütünsel çağrışım sağlayabilmektedir. Daha da genelleyecek olursak günümüzde güvenlik kavramı bir çatı kavrama evrilmiştir; bünyesinde emniyeti, savunmayı, asayiş ve benzeri anlamların tamamını barındırarak aslında kendi paradigmasının evrimini etimolojik evriminin içinde de göstermiştir.

Güvenlik kavramının bu etimolojik evrimi (ya da anlamsal genişlemesi) bu çalışmanın içerdiği motivasyonlardan biridir. Türkiye'deki güvenlik çalışmalarının kapsam alanı bu anlamsal muğlaklıktan ötürü çok geniş tutulmakta, hemen her konu ile güvenlik ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmada güvenlik kavramı öncelikle bu anlamsal muğlaklığı gidermek adına bu çalışma özelinde şu anlamı kapsayacak şekilde ele alınmıştır; "Güvenlik (*Security*); bir bireyin, bir topluluğun, bir örgütün, bir devletin, bir bölgesel birliğin ya da bir uluslararası örgütün olası risk ve tehditlerden korunmak amacıyla, en az zarar göreceği ya da hiç zarar görmeyeceği şekilde bu tehdit ve risklere karşı geliştirdiği çaba, plan, strateji, yol haritası veya motivasyondur. Proaktif, yani henüz oluşmamış bir etkiye karşı harekete geçilmiş bir eylemi ifade eder."

Bu çalışma kapsamında ifade edilecek emniyet kavramı ise şu şekilde ele alınmıştır; "Emniyet (*Security*); bir bireyin, bir topluluğun, bir örgütün, bir devletin, bir bölgesel birliğin ya da bir uluslararası örgütün hali hazırda mevcut ve zarar görülmüş bir risk veya tehdide karşı geliştirdiği çaba, plan, strateji, yol haritası veya motivasyondur. Reaktif, yani olmuş bir etki ile harekete geçilmiş bir eylemi ifade eder."

Çalışma güvenlik ve emniyet kavramlarını bu temele oturtarak, ilerleyen bölümlerde ifade edilecek kavramlara açıklık getirilmesi istenmiştir. İlgili bölümlerde açıklamalar ve değerlendirilmelere buna göre yapılmaya çalışılacaktır. İlerleyen bölüme geçmeden bu iki kavrama güncel ve somut bir örnek verilecek olursa; Türkiye'nin COVID-19 Salgını ile mücadelesinde aldığı önlemler emniyettir, mutlak bir zarar oluşmuştur ancak daha fazla oluşmasının önüne geçilmek istenerek hareket edilmektedir. Bununla beraber Türkiye'nin yakın gelecekte kendini benzer

bir salgına karşı tehlikede hissetmesi ve oluşmadan önce çeşitli eylem ve hazırlıklara girişmesi ise güvenlidir. Ancak içerisinde emniyet kavramı ile ifade edilebilecek eylem ve hazırlıklar da barındırmaktadır. Bu çalışmada ifade edilmek istenilen, güvenlik kavramının çatı bir kavram oluşu bu örneklerle anlaşılır olacaktır.

1.1.1.2. Terör ve Terörizm Kavramları

Terör ve terörizm kavramlarını günümüzde pek çok akademik çalışmanın konusu olmakta, böylece farklı açıklamaları da beraberinde getirmektedir. Terör sözcüğü köken olarak Latince korku salmak, korkutmak anlamlarına gelen “*terrere*” sözcüğünden gelmektedir. 1789 yılında başlayan Fransız Devrimi'nin, 1793-1794 döneminde iktidardaki Jakobenlerce soylulara ve halka dönük siyasal şiddet uygulamaları “terör dönemi” olarak isimlendirilerek uluslararası yazındaki yerini almıştır (Bilge, 2017: s92-93).

19. Yüzyılda ve sonrasında meydana gelen çeşitli kişi ya da gruplarca düzenlenen ideolojik, etnik ya da din temelli suikastlar, saldırılar, korku yaratma ve sindirme eylemler, haneye, mala ya da kişilere yönelik tecavüzler terör olarak nitelendirilmiştir. Terör ve terörizm kapsamı geniş tutulabilecek bir kavram olmakla beraber, günümüzde vesayet savaşlarının bir kolu olarak kullanılabilen, bu nedenle herkes için objektif bir tanımı olmamaktadır. Daha sade bir tanımla bir terör örgütü bir kesim için mücadele edilmesi gereken düşman bir yapı olarak ortaya çıkarken; karşıdaki kesim için desteklenecek bir yapıya dönüşebilmektedir. Somut bir örnek olarak PKK/PYD örneği ABD özelinden verilebilir. Türkiye'nin mücadele içinde olduğu terör örgütü PKK/PYD, ABD tarafından DAESH terör örgütüne karşı savaşan “özgürlük savaşçıları” olarak görülmekte hem maddi hem manevi olarak Türkiye'yi

karşlarına almak pahasına desteklemektedir (Soydemir & Kantemir, 2017: s36-37).

Terör ile terörizm arasında kavramsal bir fark yatmaktadır. Terörizm; siyasal, ideolojik, dini vb. radikal amaç güden, toplumun demokratik rızası alınmaksızın, hukukun üstünlüğü ya da devlet otoritesini tanımayan, halka karşı şiddet ve güç kullanarak sistemli zarar vermeye kalkışan, halkı hürriyetlerinden, kamu hizmetlerinden ya da varlıklarından mahrum kılmaya zorlayan; metodik, örgütlü, sistematik, öldürme, kaçırma, korkutma, tahrip etme eylemleridir (Bilge, 2017: s96-97).

Bu açıdan terörün ve terörizmin tanımı bu çalışmada Türkiye özelinde tekrar yapılacak olup bu tanım ışığında terörle mücadelenin kavramsal çerçevesinin daha rahat anlaşılması hedeflenmektedir. Türkiye'nin ulusal güvenlik politikaları ile mücadele ettiği terör şudur; insanların fiziksel ve psikolojik vücut bütünlüğü dahil yaşama hürriyetine, yaşam görüşlerine, yaşam kalitelerine, gelecek beklentilerine karşı yapılan; hangi ideolojik, etnik ya da dini temelli olursa olsun, saldırı, saldırı tehdidi, yıldırma eylemi, mahrum bırakmaya teşebbüs eylemler terör eylemidir. Tanımı yapılan bu terör eylemlerinin bir grup, bir örgüt ya da hasım bir devlet tarafından benimsenip bir hedef kitleye sistemli maruz bırakması da terörizmdir.

1.1.2. Güvenliğin Kavramsal Genişlemesi ve Yeni Güvenlik Alanları

Güvenlik çalışmalarında belirgin olan başlıklar geleneksel olarak tabir edebileceğimiz askeri, siyasi, istihbarati gibi güvenlik alanlarına 20. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde ekonomi güvenliği, demografik güvenlik gibi yeni çalışma alanları eklenmiştir. 21. Yüzyılda bu genişleme daha da artarak sağlık güvenliği, siber güvenlik, ekolojik güvenlik gibi daha güncel ve doğrudan konular akademide çalışma alanı bulmuştur. Bu başlık altında yeni güvenlik başlıklarına kısaca yer verilecektir.

1.1.2.1. Ekoloji ve İklim Güvenliği

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin fosil yakıt tüketimleri, oluşan sera gazı emisyonlarının azalmaması, küresel anlamda dünyanın enerjiye her geçen gün daha fazla bağımlı hale gelmesi, tarım alanları açmak için yağmur ormanlarının yok edilmesi, denizlerin kirletilmesi, atıklarda geri dönüşümün yeterli düzeye ulaşamaması gibi birçok neden dünyanın tümünü etkileyecek kötü bir senaryoya evrilmektedir. Küresel ısınmaya neden olan bu nedenler, eğer çözüm yaratacak önlemler alınmaz ise ilerleyen yıllarda dünyayı geri dönüşü bulunmaz derecede iklim değişikliğine götürmektedir. Bununla beraber ekolojik dengenin de tüketim toplumunun isteklerini karşılamak adına umarsızca tahrip edilmesi, sadece insan türünü değil doğadaki diğer tüm canlıları da olumsuz etkileyen, yani herkesin sonunda kaybedeceği küresel bir kıyamet senaryosudur (Aslan, 2020: s132-134). Bu açıdan doğanın tahrip edilmesinin önüne geçilmesi, ormansızlaştırılan yerlerin rehabilite edilerek yeniden ormansızlaştırılması, fosil yakıt tüketiminin sınırlandırılarak alternatif ve çevre dostu enerji üretim seçeneklerine geçilmesi ekoloji ve iklim güvenliği için çözülmesi gereken sorun alanlarıdır. Ekolojik dengenin bozulduğu, iklimin olumsuz derecede değiştii bir dünyada devletlerin çok daha kötü güvenlik sorunları ile baş başa kalacağı kolayca öngörülebilir (Tezcanlar & Kılıç, 2020: s95-99).

1.1.2.2. Ekonomi Güvenliği

Konu itibari ile geleneksel bir konu olsa da küreselleşme ile daha derin ve geniş bir ilişki ağına dönüşen ekonomi kavramı, yeni güvenlik başlıkları arasında bu yönüyle yer almaktadır. Kaynakların sınırlı ancak ihtiyaçların sınırsız olduğu bir dünyada devletlerin, şirketlerin, uluslararası aktörlerin temel mücadele konularının başında kaynaklara erişim gelmektedir. Bu

açından konumuz itibari ile devletlerin kaynaklara erişememesi, enerji ve üretim açısından bağımlı kalması gibi sorunlar ekonomisinin başarısız olmasına, akabinde güvenlik sorunlarının baş gösterdiği bir ortama dönüşmektedir. Güçlü bir ekonomi ile toplumuna refah sağlayan bir devletin, güçsüz ve istikrarsız bir ekonomiye sahip olan devlete karşı avantajı gözle görülür açıdan belirgindir. Günümüzde uluslararası ticaretin her devlet için vazgeçilmez bir konuma dönüşmesi, güçlü devletlerin stratejik kaynaklara erişmek için yürüttüğü güç mücadeleleri gibi birçok başlık ekonomi güvenliğinin konusuna girmektedir. Bu açıdan bir devletin güçlü ve istikrarlı bir ekonomiye sahip olması gerekliliği ve bu ekonominin sürdürülebilir kılınması, dış ve iç tehditlere karşı dayanıklılığı, istikrarsız durumlara karşı sağlamlığı ekonomi güvenliğinin ana konularını teşkil etmektedir (Özbay, 2020: s170-177).

1.1.2.3. Sağlık Güvenliği

Doğada güvenliğin evrimi başlığı altında incelendiği üzere insan türü zekâsı ile güvenlik sorunlarının üstesinden gelmektedir. Ancak insanın da diğer canlılar gibi biyolojik bir tür olduğu unutulmamalıdır. İnsan metabolizmasını olumsuz etkileyebilecek, uygun koşullar sağlandığında diğer insanlara da sıçrayacak birçok bakteri, mantar ve virüs türü milyonlarca yıldır dünyada bizlerle beraber var olmaktadır. Kimya ve biyoloji alanında yapılan bilimsel gelişmeler sonucunda günümüzde insanların biyolojik güvenliği en azından kitleler nezdinde sağlandığı düşünülmekteydi. Ancak 2020'de dünyayı etkisine alan COVID-19 Pandemisi ile insan türünün sağlık güvenliği belki de güvenlik araştırmalarının en tepesine çıkmıştır. Sağlığının güvenliği sağlanamadığı bir toplumda diğer güvenlik başlıkları geriye düşmektedir. Devletlerin sağlık güvenliğini sağlamaya yönelik yatırımları, 2020 ve 2021 yılında bu konunun önemini göstermiştir. Aşı teknolojileri, sağlık ekipmanları, hastane ve yoğun bakım kapasiteleri, ekonomik gidişatın

dengesini göze alacak şekilde alınacak kısıtlama ve yasaklar gibi birçok başlık sağlık güvenliğinin başarısını belirleyen unsurlar olmuştur. COVID-19 pandemisinin sona ermesi ile dünyadaki sağlık güvenliği ile pandemi öncesi dönemin farkları, yakın gelecekte güvenlik alanında yapılacak çalışmalar arasında önemli bir yer tutacaktır (Şahin & Oğultürk, 2020: s388-397).

1.1.2.4. Demografik/Toplumsal Güvenlik

Dünyada nüfusu son elli yılda iki kattan fazla artmış, 1970'te 3 milyar 683 milyon olan insan sayısı 2020'de 7 milyar 837 milyona ulaşmıştır. Nüfus projeksiyonları bu artışın 10-11 milyara ulaşana kadar sürekli artacağını ancak sonrasında artış hızının duraksayacağını tahmin etmektedir (UN, 2021). Ancak dünya genelinde dengeli şekilde artmayan insan nüfusu, kaynakları sınırlı ve gelişmemiş ülkelerde hızla artarken; ekonomisi ve kaynak erişimi gelişmiş olan ülkelerde duraksama hatta azalma eğilimindedir. Ekonomik gelişmişlik düzeyinin düşük olduğu ülkelerde kalabalık insan nüfusu dengesizlik yaratmakta, yeni güvenlik risklerini de beraberinde getirmektedir. Bununla beraber savaşlar, başarısız devlet yönetimleri, ekonomik geri kalmışlık gibi birçok nedenle buldukları ülkeden/bölgeden ayrılarak göç etmek isteyen insanlar dünyada mülteci krizlerinin tetikleyicisi olmaktadır (Karabulut, 2015: s174-177). İsrail-Filistin çatışmaları, Suriye İç Savaşı, Afganistan'ın önce SSCB sonra da ABD tarafından işgali, Irak'ın ABD tarafından işgali gibi bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyen savaşlar günümüzün en büyük mülteci krizlerini yaratmıştır. Özellikle Suriye İç Savaşı ile neredeyse ülke nüfusunun üçte biri mülteci olan Suriyelileri milyonlara varan sayılarla barındıran tek ülke maalesef komşusu Türkiye olmuştur. Gelecekte büyük sorunlara gebe olacak mülteci sorunu, gelişmiş ülkelerin hayat standartlarını korumak için son raddeye kadar kaçındığı, gelişmekte olan ülkeler içinse büyük bir

kalkınma sorununa dönüşen günümüzün reel güvenlik sorunlarının başında gelmektedir (Demir, 2020: s198-202).

1.1.2.5. Enerji Güvenliği

Enerji üretim kaynaklarına erişim güvenlik sorunları arasında yeni olmamakla birlikte sürdürülebilir enerji üretimi ve yeni keşfedilmiş enerji üretim kaynaklarına erişim enerji güvenliğini ayrı bir başlık olarak yeni güvenlik alanları arasına sokmuştur. Fosil yakıtların tüketimi sürecinde doğaya salınan atıklar günümüzde küresel ısınmanın temel nedenlerinden birisidir. Ayrıca nüfus artışına bağlı olarak enerji ihtiyacının artması, modern yaşamda enerjinin bireyler nezdinde dahi zaruriyet haline gelmesi, fosil yakıtların ithal eden ülkeler için büyük ekonomik külfetlere dönüşmesi ve siyasi karar almada bağımlılık yaratması gibi birçok neden alternatif enerji kaynaklarına talebi arttırmıştır. Alternatif enerji kaynakları arasında nükleer enerji en yüksek potansiyeli vaat etmekle beraber erişimi en zor yöntemlerden bir tanesidir. Yüksek teknolojik birikim ve nükleer yakıtlara erişim gerektiren bu yöntem gelişmiş ülkelerin sahip olduğu bir ayrıcalık olarak öne çıkmaktadır. Diğer alternatif yöntemler olan güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi kullanımı, günümüzün gelişen teknolojik altyapıları ile her geçen gün daha fazla tercih edilmektedir (Demir, 2020: s218-222).

Gerek konvansiyonel gerek alternatif enerji kaynakları, gelişmiş ülkelerin yüksek enerji tüketimleri sonucunda enerji güvenliği konusunu gündeme getirmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için sürekli olması gereken enerji arzı, gündelik teknolojinin yaygınlaşması ile kişi başına düşen enerji tüketimini de her geçen gün arttırmaktadır. Bu nedenle enerji üretim kaynaklarına bağımlılık enerji güvenliğinin en büyük tehdididir. Enerji güvenliğini sağlamak için çok kanallı ve çok alternatifli

enerji üretim yöntemleri devletlerin uygulamak istedikleri nihai çözüm yöntemi olmalıdır (Karabulut, 2015: s179-182).

1.1.2.6. Gıda Güvenliği

Demografik güvenlik ile paralel olan diğer bir yeni güvenlik başlığı gıda güvenliğidir. Artan dünya nüfusunu beslemeye yetecek sağlıklı (ya da organik üretim) tarım ve hayvancılık üretimi mevcut şartlarda mümkün değildir. Buna ek olarak ekolojik dengenin bozulması, su kaynaklarının kuruması ya da kirlenmesi, denizlerin ve tarım alanlarının kirlenmesi mevcut gıda üretimine de sekte vurmaktadır. Küresel ısınmaya bağlı olarak çölleşen bölgelerde gelecekte su savaşlarının, tarımsal üretimi arttırmak için verimli toprak savaşlarının ya da küresel gıda erişimi savaşlarının yaşanacağını kestirmek güç değildir. Bu nedenle mevcut gıda üretimi ve gıda içeriğinin güvenliğini sağlamak uluslararası aktörlerin yeni güvenlik başlıklarından biri olmuştur (Demir, 2020: s210-214).

1.1.2.7. Siber Güvenlik

Siber (Cyber) sözcüğü anlam itibari ile bilgisayarlar, bilişim teknolojileri ve internet gibi olgularla özdeşleşmiş alanı ifade etmektedir (Lexico, 2021a). Diğer bir deyişle dijital olan, veri barındırıp işleyebilen tüm cihaz ve ağlar siber evreni oluşturmaktadır. Siber uzay olarak da ifade edilebilecek siber evren; şahsi bilgisayarlar (*PC, Personal Computer*) ve internet ile, 1980'ler itibari ile hayatımıza girmiştir. Veri barındırma, veri hesaplama, analiz etme ve işleme (*computing*), müzik, ses, video gibi birçok multimedya öğeyi içeriğinde barındırmaya izin vererek komut verildiğinde oynatabilme, internet ağına bağlanarak veri alış verişi sağlama, sunucu (*server*) üzerinden internet ağları üzerinden veri depolanmasını

sağlayabilme, elektronik ileti, internet ağı ile sesli/görüntülü yazı ile iletişim gibi günümüzde hayatın her alanında ve vazgeçilmez derecede bağlı olduğumuz tüm bu başlıklar siber evrenin birer ögesidir. Şahsi bilgisayarların herkesçe erişilebilir olması, internet ağının dünyada yaygınlaşarak hemen her eve girmesi, bilgisayar ve internet kullanım oranının toplum içinde artması, akıllı cep telefonu teknolojileri ile bilgisayar teknolojilerinin cebe sığması; siber evrenin de buna paralel şekilde gelişmesine ve tüm kullanıcılarının kendi şahsi verileri ile bu evrende faaliyet göstermesini beraberinde getirmiştir. Kısaca içinde bulunduğumuz fiziksel evrende gösterdiğimiz faaliyet alanı, gelişen teknolojik imkân ve kabiliyetler ile siber evrende ayrıca gelişmiştir, gelişmeye ve derinleşmeye de devam etmektedir (Efe & Kaya Benschir, 2019: s327-30)

Bilgisayarların ve internet ağının herkesçe yaygınlaşması kendi güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Öncelikle kişilerin şahsi verilerini, bilgisayarında buldukları verileri ve uygulamaları hedef alan virüs, Truva atı, spam vb. kötü niyetli saldırılar, yazılım şirketlerini bunlara karşı bir sektör oluşturmaya itmiştir. Bugün şahsi bilgisayarlar kullanım alanında faaliyet gösteren *Anti-Virüs* yazılımları bu durumun sonucudur. Ancak şirketler, belediyeler, bakanlıklar, stratejik sektörlerdeki firmalar, üniversiteler, bankalar gibi toplumun hizmetlerinden faydalandığı birçok alan daha büyük ve tehlikeli bir siber güvenlik alanıyla karşı karşıyadır. Siber evrenin genişlemesi ile bu alanda daha fazla hizmet sunmak zorunda kalan özel ve kamu sektörü, *siber saldırı* kavramı ile yüz yüze gelmiştir (Tombul, 2019: 381-388). Bu durum bir kişinin şahsi verilerinin istenmeyen kişilerce ele geçirilmesinden, bilgisayarlar ile yönetilen bir askeri tesisin güvenliğinin çökertilmesine kadar geniş bir yelpazede ele alınabilecek bir konudur.

Bu çalışmada siber güvenliğin; bir savunma sanayii olarak, kamu kurum ve kuruluşlarının dijital güvenliği, kritik altyapı ve tesislerin dijital yönetimi, milli menfaat ve milli güvenlik teşkil eden bilgi ve belgelerin dijital ortamda

bulundurulması ve korunması gibi daha çok kurumsal boyutu üzerinde durulacaktır. Türkiye'nin karşılaştığı siber tehditler ve bunlara karşı geliştirdiği siber güvenlik politikaları ise ayrı bir başlık altında ilerleyen kısımda ele alınacaktır.

1.1.3. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramı, siyaset bilimi ve ondan türemiş tüm disiplinlerin en derin ve en sabit konularından biridir. İnsanlar arasında süregelen istikrar arayışı, şiddet ve savaşlardan uzak kalma ihtiyacı, farklı ihtiyaç ve çıkarların çatışmasının önlenmesi gibi başlıklarla güvenlik, siyaset biliminin çağlardan beri araştırma alanı içerisindeydi. Ulus devletlerin ortaya çıkışı ve modern devlet sınırlarının kabul görmesi ile güvenlik kavramı kabaca iç güvenlik ve sınırlar ötesi güvenlik olarak iki ana konu başlığına ayrılmıştır. İç güvenlik üzerine çalışmalar siyaset biliminin ve ondan türeyen kamu yönetiminin konusu olmaya devam etmiş; sınırlar ötesi/dış güvenlik ise özellikle uluslararası ilişkiler disiplininin temel çalışma alanlarından birine dönüşmüştür (Heywood, 2016: s499-502).

Bugün akademik düzeyde yapılan güvenlik çalışmalarında uluslararası ilişkiler disiplininin ağırlığı gözle görülür düzeyde hissedilmektedir. Daha önceki bölümde, güvenliğin etimolojisini yaparken bugün içerdiği anlam derinliği ile çatı bir kavram olduğundan bahsetmiştik. Bugün incelenmesi gereken güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler disiplininin çalışma alanını rahatça aşmaktadır. Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, güvenlik alanında yönetim bilimleri disiplini altında güvenlik araştırmalarını ve çalışmalarını teşvik ederek bu alana disiplinler arası (*interdisipliner*) bir vizyon kazandırmaktır. Bu çalışmanın yönetim bilimleri çatısı altından yapılmak istenmesi ise; güvenliğin de (ve ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı açıklanacak üzere savunma sanayiinin) bir yönetim süreci

içerdiğini hatırlatarak “Güvenlik Yönetimi” disiplininin gelişmesini ve oluşması istenen interdisipliner çabaya katkı sunması amaçlanmaktadır.

Bu bölüm başlığı altında güvenlik kavramının öncelikle uluslararası ilişkiler, akabinde kamu yönetimi disiplinleri ışığında bugüne kadar literatüre kazandırılmış teori ve yaklaşımlar açıklanmaya çalışılarak, güvenliğin kuramsal altyapısı incelenecektir. Böylelikle güvenlik çalışmalarının farklı sosyal bilim disiplinleri içerisinde çalışma alanlarının sınırları daha netçe ifade edilebilecektir.

Uluslararası ilişkiler disiplini, bir inceleme alanı olarak kökenleri antik çağlara uzanmasına karşın bugün bildiğimiz anlamda modern bir disiplin haline gelişi iki dünya savaşı arasındaki döneme düşmektedir (Birdişi, 2020: s238-242). 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve aynı hataların tekrarlanmamasını öngören niyetler ışığında aktörler arası barışçıl ilişkilerin tesis edilebilmesini inceleyen bu disiplin; 2. Dünya Savaşı ve devamında başlayan Soğuk Savaş süreciyle beraber daha kapsamlı bir çalışma alanına evrilmiştir (Britannica, 2021). Devletler, uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri (STÖ) ya da hükümet dışı oluşumlar (*Non-Governmental Organizations*) ve bireyleri birer aktör kabul eden uluslararası ilişkilerde, temel çalışma alanlarından biri de bu aktörler arası güç dengelerini, tehdit algılarını, kapasitelerini ekonomik çıkarları gibi parametreler bağlamında güvenlik çalışmaları başlığında incelenmesidir (Viotti ve Kauppi, 2014: s184-187). Güvenlik çalışmaları çerçevesinde uluslararası aktörleri ayrıca sınıflandırmak mümkündür. Bunlar; devletler (büyük güçler, bölgesel güçler ve başarısız devletler), ittifaklar, ulus üstü yapılar, uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, devlet dışı silahlı gruplar ve özel askeri şirketler olarak sınıflandırılabilir (İnan & Bahadır, 2020: s251-258).

1.1.3.1. Realizm ve Güvenlik

Realizm teorisi, uluslararası ilişkiler disiplininin kendi içindeki en baskın yaklaşım olarak ifade edilmekle birlikte, güvenlik konusunu da merkezinde barındırmaktadır. Realizm, uluslararası arenada bir aktör olarak devletleri öne çıkararak; devlet dışı aktörlerin devletler arası ilişkileri hiç etkilemediği ya da çok az etkilediğini savunmaktadır. İnsanın doğası itibari ile kötü olduğunu savunan Realist görüş, devletlerin de tıpkı insanlar gibi doğası gereği kötü olduğunu; güç ve çıkar odaklı hareket ettiğini savunur. Devletler arası ilişkilerin gündemini oluşturan güvenlik politikalarını “Yüksek Politikalar (*High Politics*)” olarak değerlendiren Realizm; güvenliğin dışında değerlendirilebilecek ekonomik, sağlık, ticaret gibi politikaları ise “Alçak Politikalar (*Low Politics*)” olarak bakmaktadır (Yenal, 2020: s205-206).

Devletin varlığını sürdürmesi adına güvenlik politikalarının elzem olduğunu savunan bu yaklaşım, devletlerin kendini savunması ve güvenliğini sağlamlasını en öncelikli görevlerinden biri olarak görmektedir. Realizm teorisinde devletlerin güvenlik mekanizmasının temelinde güç olgusu yer almaktadır. Güç olgusu ya da sadece güç; bir devletin başka bir devlete istek ve çıkarlarını dayatabilmesi, gerekirse dayatılan devletin yapmak istemediklerini bile yapmaya zorlayabilme kapasitesi olarak ifade edilebilir (Barnett ve Duvall, 2005: s40-41).

Neo-Realizm eğiliminin kuruluşu kabul edilen Kenneth Waltz'in 1979 tarihli eserinde (s.38-42) güvenlik yaklaşımında “sistem kavramı” öne çıkmaktadır. Eserin ilgili bölümünde uluslararası arenada anarşinin hâkim olduğu, bu durumun devletler arasında güveni zedelediğini belirtmektedir. Bir sistem olarak uluslararası ortam, içerisinde yer alan çatışma ve savaşlarla devletler için bir güvenlik ikilemi (*security dilemma*) yaratmaktadır. Bu yaklaşıma göre iki devlet herhangi bir sıcak çatışmaya girmekten kaçınsa dahi olası bir saldırı ihtimaline karşın silahlanma yarışına girişmelerini; nihai aşamada da bu durumun sıcak çatışmayı

daha olası hale getirmesini anlatmaktadır. Sonuç olarak güvenlik adına yapılan girişimlerin aslında daha fazla güvensizliğe yol açtığı söylenebilir. Yunanistan'ın Türkiye karşısında her fırsatta silahlanma yarışına girmesi Neo-Realist güvenlik ikilemine örnek gösterilebilir. Bu silahlanma yarışı iki ülkeyi yakın tarihimizde sıcak çatışmaya çok çok yaklaştıran bir duruma getirmiş; Kardak Krizi, Lozan Antlaşması'na göre silahsız olması gereken adaların Yunanistan tarafından silahlandırılması gibi olaylarla iki ülke ilişkileri daha kötü bir duruma evrilmiştir (Yaycı, 2020b: 57-59). Sonuç olarak Yunanistan'ın güvenlik adına giriştiği silahlanma yarışı Ege Denizi'ni daha istikrarsız bir bölgeye dönüştürmüştür.

Genel hatları ile ele alındığı üzere, uluslararası ilişkilerde realist eğilim devletler arası savaşları, kaynak ve çıkar çatışmalarını ve güç mücadelelerini merkezine alarak güvenlik kavramını açıklamaya çalışan bir görüştür (Karabulut ve Değer, 2015: 72). Savunma sanayiinin ve savunma sanayii yönetiminin analiz edilmesi, diğer ülkelerle karşılaştırılabilirliği realist eğilimin konu alanına girerek bu çalışmanın da üstünde duracağı temel eğilimlerden biri olacaktır.

1.1.3.2. Liberalizm ve Güvenlik

Liberal görüş, temelinde insanı değer merkezine oturtarak, egemen güce karşı hak ve özgürlükleri savunan bir siyasal ve toplumsal düşünce bütünüdür (Kaynakça). Liberalizm bu nedenle güvenlik yaklaşımında da bireyi merkeze koyar. Uluslararası ilişkiler sisteminde ahlak ve değerlerin gözetilmesini savunarak, barış içinde beraber yaşanabileceği görüşü ile idealist bir çizgisi vardır. Realist eğilimin zıttı olarak görülebilecek liberalizm, dünya savaşları öncesi uluslararası arenada takipçi kazanmasına karşın, özellikle 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve dehşet; akabinde imzalanan ve yeni bir dünya savaşına sebebiyet veren,

düzen getirmekten uzak barış antlaşmaları gibi nedenlerle idealist liberalizm eğilim çökmüştür (Tezcanlar ve Kılıç, 2020: s77-78).

Liberalizmin idealist devletlerarası güvenlik yaklaşımı bugün mümkün gözükme de bu eğilimin birey-devlet arasındaki güvenliğe getirdiği bakış geçerliliğini korumaktadır. Liberalizmde devlet ile birey arasındaki ilişkide, güvenlik ile özgürlük arasında bir dengenin sağlanabilmesi elzemdir. Devletin güvenlik gerekçesiyle bireylerin haklarını ve özgürlüklerini kısıtlayıp kaldırabilmeleri siyaset bilminde de sıcak konulardan birini oluşturmaktadır. Bu durum da devletlerin özellikle iç güvenlik gerekçeleri ile bireyler üzerinden tartışmaya açık uygulamalarına zemin hazırlayabilmektedir. Bireylerin devlet tarafından çeşitli güvenlik gerekçeleriyle sürekli bir denetim ve gözetim altında tutulduğu, distopik denebilecek uygulamalar literatürde “polis devlet”; tam tersi durumun olduğu, devlerin bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına aldığı, sadece bunları korumak adına güvenlik politikaları geliştirdiği durum ise literatürde “jandarma devlet” olarak yer almaktadır (Heywood, 2016: s492-499).

Liberalizmin idealist güvenlik yaklaşımı bugün geçerli olmamasına karşın, güncel başka bir yaklaşımı ise oldukça geçerli gözükmektedir. Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı olarak adlandırılabilen bu eğilim, ticari liberalizm üzerinden gelişmiştir. Bu yaklaşıma göre devletler arası her geçen gün gelişen ve güçlenen ticaret ağları, küreselleşme baskısı, bireylerin ve diğer aktörlerin bu serbestlik altında birbirlerini ve amaçlarını daha yakından tanıma fırsatı bulması gibi durumlar; devletler arası çatışma riskini düşürerek daha istikrarlı bir uluslararası sistem oluşturmaktadır. Ekonomik çıkarlarını ön plana çıkaran devletler, olası bir çatışmadan çekinerek güvenlik politikalarını da bu paradigma üzerinden inşa etmektedirler (Uğuz, 2016: s91-92). Avrupa Birliği bu yaklaşımın en somut örneği olarak verilebilir. Her iki dünya savaşında da milyonlarca insanın ölmesine neden olan Almanya ile Fransa arasındaki düşmanlık, savaş sonrası kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) zemininde

güçlenen ekonomik ve ticari bağlar ile yerini bugün Türkiye'nin girmek için çabaladığı başarılı bir bölgesel birliğe dönüştürmüştür (Esen, 2009: s59-61). Sonuç olarak, Fransa ile Almanya arasında bugün sıcak savaş riski teknik olarak sıfırdır.

1.1.3.3. İnşacılık, Kopenhag Okulu ve Güvenlik

İnşacılık yaklaşımı, sosyoloji ile yakından ilgilidir. Toplumların kolektif bilgi birikimleri üzerinden oluşturdukları uluslararası politikaları ve bunların uygulamalarını konu edinir. Geleneksel inşacılık yaklaşımı, bir devletin ulusal kimliğinin güvenlik çıkarlarını ve politikalarını nasıl inşa ettiğini savunur. Eleştirel inşacılık ise geleneksel inşacılık üzerinden kurulan güvenlik ve kimlik ilişkisinin temelini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylelikle devletler arası ortaya konan davranışların hangi sınırlar içinde meşru olduğunu sorgulayarak güvenliğin “kim için” ortaya konduğunu eleştirirler. (Tezcanlar ve Kılıç, 2020: s84-86).

Geleneksel inşacılığa örnek olarak tarihsel geçmişlerinde çatışmış iki devletin, güncel güvenlik politikalarını devam ettirebilmek adına birbirlerine karşı besledikleri bu düşmanca tavrı kendi kamuoylarında canlı tutarak tekrar yaratmaları örnek verilebilir. Bu durumun en belirgin örneği Kuzey Kore ve Güney Kore'dir. Özellikle Kuzey Kore hükümeti kendi güvenlik politikalarını sürdürüebilmek adına toplum üzerinde nesillerdir süren “düşman inşası”na devam etmektedir. Okullarda öğrenciler ABD ve Güney Kore'yi düşman bilerek yetişmekte, inşa edilmiş olan güvenlik politikaları böylelikle yeni nesillerle döngüye haline gelmektedir (Boissoneault, 2017). Bilhassa Demir Perde toplumlarında bu durum Soğuk Savaş süresince yaşanmıştır.

İnşacılık yaklaşımının bir kolu kabul edebileceğimiz Kopenhag Okulu, Güvenikleştirme Teorisi (*Securitization Theory*) ile adını duyurmuştur. Soğuk Savaş sonrası geleneksel güvenlik yaklaşımlarının mevcut

güvenlik konjonktürünü açıklamakta yetersiz kaldığını iddia ederek, ekonomik, sosyal, siyasi ve çevre sorunlarının da güvenlik kavramının içine dahil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşıma göre güvenlik kavramının bu kapsam genişlemesi nesnel bir durum değildir; belirli bir toplumsal projenin sonucu olarak gelişmiştir (Ünsal, 2020: s291-293). Kopenhag Okulu'nun ileri gelen kuramcılarında biri olan Buzan'a göre (1998: s21-25), Güvenlikleştirme süreci, devletlerin güvenlik meselesi olarak sunulan bir konunun -tehdidin kaynağı, öznesi ve hedefi- mevcut düzendeki egemen aktörlere "siyasal teamüllerin normal sınırlarını" aşma alanı yaratabilmesi için hitap edilen kitlenin (kamunun) bu meseleyi egemen aktörün istediği şekilde okuma olanağı sunar. Yani daha basit ifadelerle istediğine ulaşmak için güvenlik politikası üzerinden bir meşruiyet zemini yaratılmak istenmektedir. Daha önceden güvenlik ile ilişkilendirilmemiş meseleler böylelikle güvenlikle ilgili politikaların aparatı haline getirilebilirler, sözün özü "güvenlikleştirilebilirler" (1998: s29).

11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen New York İkiz Kuleler terör saldırıları sonrasında ABD kamuoyu üzerinde, "Radikal İslam'a" karşı oluşturulan güvenlikleştirme süreci bu yaklaşıma örnek verilebilir. O güne kadar ABD kamuoyu nezdinde öncelikli bir konu bile olmayan Radikal İslam, terör saldırıları sonrasında hükümetçe yapılan güvenlikleştirme kampanyası neticesinde 2001 yılında Afganistan işgalini, sonrasında 2003 yılında da Irak işgalini kamuoyu desteğini sağlamak süratiyle ülke içinde meşrulaştırmıştır (İyiat, 2018: s187-190).

1.1.3.4. Yeni/Eleştirel Yaklaşımlar ve Güvenlik

Max Horkheimer'ın 1937 senesinde yayımlanan "*Geleneksel ve Eleştirel Teori*" adlı makalesi ile gündeme gelen eleştirel teori kavramının düşünsel temeli, yazarın kendisinin de dahil olduğu Frankfurt Okulu ve Antonio Gramsci tarafından meydana getirilmiştir (Tezcanlar ve Kılıç,

2020: s87-88). Ancak eleştirel yaklaşımların tamamı tek bir çatı altında toplanamamaktadır. Eleştirel yaklaşımların güvenlik özelinde ses bulması Soğuk Savaş'ın bitimiyle hız kazanmıştır.

Yeni/Eleştirel yaklaşımlar, realizm ve liberalizm gibi yaklaşımlarda olduğu üzere devleti merkeze alan geleneksel yaklaşımların günümüzde etkinliğinin azaldığını savunmaktadır. Bu eğilime göre, her geçen gün gelişen teknoloji, uluslar üstü çevre sorunları, küresel salgınlar, bireylerin refahına zarar veren uyuşturucu, kirlilik gibi sorunlarla mücadele demokrasi ve serbest piyasanın yaygınlaşması gibi nedenlerle klasik devlet güvenliği yaklaşımının zayıfladığını iddia etmektedir. Bu noktada eleştiri klasik devlet savunması öncülüne karşıdır. Devletlerin sadece askeri güvenliği öne çıkarmasını eleştirmekte, demokratikleşme ve bölgesel bütünleşme gibi askeri olmayan ancak istikrar ve barış getirebilecek güvenlik stratejilerinin geliştirilmesini önermektedir. Bu yaklaşıma göre askeri güç bir devletin ulusal güvenliğinin tek kaynağı olmamakla birlikte askeri sorunlar da bir devletin karşı karşıya kaldığı tek sorun alanı değildir. Eleştirel yaklaşımın değindiği bir diğer nokta ise günümüzde küreselleşmenin ulusal sınır kavramını muğlaklaştırdığı üzerinedir. Günümüzde güvenlik politikalarının kökenlerini ülkesel tehditler yerine belirsizlikler ve istikrarsızların oluşturduğunu savunmaktadır (Ağır, 2015: s106-109).

Küresel ısınmanın yarattığı küresel riskler, COVID-19 Pandemisi, uluslararası uyuşturucu trafiği ve bununla mücadele gibi konu başlıkları yeni/eleştirel yaklaşımların güvenlik başlığı altında kendine yer bulmaktadır.

1.1.4. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Disiplinleri Bağlamında Güvenlik Kavramı

Yönetim kavramı kısaca önceden belirlenmiş amaçları gerçekleştirmek için gerekli olan araçlarla ilgili bir süreç ya da etkinlik olarak ifade edilebilir. Bu süreç ya da etkinlikleri gerçekleştirmek üzere planlama, örgütlenme, yöneltme, önderlik etme, denetim gibi işlevler yönetim yazınında öne çıkmaktadır. Kamu yönetimi, tanım olarak örgütsel amaçların gerçekleştirilmesinde, kaynakların ve araçların planlı, denetim içinde ve bir liderlik altında sürdürülmesi olarak ifade edilebilir. Kamu yönetiminin en öne çıkan görevi, hükümetin günlük işlerini yürütmektir. (Ergun, 2004: 3-5).

Kamu yönetimi ile bir örgütsel yapılanma bağlamında devlet, iç içe geçmiş iki destekleyici kavram olarak güvenlik yazınında da tamamlayıcı bir bakış sunmaktadır. Kamu yönetiminde güvenlik ele alınmadan önce siyasal düşünceler tarihinde devlet ve güvenlik ilişkisine değinmekte fayda olacaktır.

1.1.4.1. Siyasal Düşünceler Tarihinde Güvenlik

Siyasal düşünceler tarihi içerisinde güvenlik kavramı, devlet kurumunun doğası altında özellikle tartışma konusu olmuştur. Devlet kavramının ortaya çıkışı, varoluşu; bu alanda düşünsel altyapı sunan birçok filozof ve siyaset bilimcinin çalışmalarına güvenlik ekseninden yansımıştır.

Devletin ortaya çıkışını toplumsal bir sözleşmeye dayandıran İngiliz filozof Thomas Hobbes (1588-1679), doğa durumu (*the state of nature*) olarak ifade ettiği, doğada var olan sürekli bir şiddet ve anarşi halinin herkese zarar verdiğini, toplumsal güvenliğin ancak herkesçe korkulan, gücü sınırsız bir devlet modeliyle çözülebileceğini söylemiştir. İnsan

insanın kurdudur' (*homo homini lupus*) ve 'herkesin herkesle savaşı' (*bellum omnium contra omnes*), sözleriyle toplum sözleşmesi öncesi doğada var olan kargaşa ve şiddet durumunu ifade eden Hobbes, kişilerin ortak faydayı sağlaması güdüsüyle haklarının devlet çatısı altında bir kişi (*monark*) ya da kurumlara devredilmesini savunmuştur (Fabre, 2018: s123-126).

Bu görüşünü 1651 tarihli *Leviathan* (İncil'de geçen, okyanuslarda yaşayan devasa ve korkulan bir deniz canavarı) adını verdiği eserinde dile getirmiştir. Hobbes bu eserinde genel hatlarıyla bireysel özgürlükten fedakârlık edilerek devletin her boyutuyla vatandaşları üzerinde güçlendirilmesiyle toplumsal güvenliğin sağlanabileceğini iddia etmektedir (Hobbes, 1993: s96-104). Hobbes'un eserinde bu görüşleri savunmasında İngiliz İç Savaşı, İspanya'nın İngiltere'yi işgale kalkışması, bölgede ve yakın zamanda keşfedilmiş Amerika kıtaları üzerinde süren hakimiyet mücadeleleri gibi sürekli bir savaş halinin etkili olması şüphesizdir. Özet olarak Hobbes, iç ve dış güvenliğin güçlü ve etkin bir devlet modeliyle sağlanabileceğini, yani caydırıcılık kavramını tartışmaya açarak, bugün de siyaset biliminin temel konularından bir olarak görülebilecek bir başlık yaratmıştır. Hobbes'un modelinde caydırıcılığı sağlayabilecek yegâne etmen o devletin silahlı gücü; silahlı gücünün de dayandığı temel o devletin gelişmiş savunma sanayisi olmalıdır demek yanlış olmayacaktır.

Rönesans dönemi İtalya'sının ünlü siyaset bilimcisi Niccolo Machiavelli (1469-1527) *Prens* adlı eseri yönetim ve güvenlik ilişkisinde Hobbes ile uyumaktadır. Şehir devletleri ile bölünmüş ve sürekli bir çatışma ortamı sunan Rönesans dönemi İtalya'sındaki kaos ortamı, Machiavelli'yi devletin istikrarı ve kurulu düzenin katı bir şekilde savunulmasını *Prens* eserinde ortaya konmuş; güce giden her yol mubah görülmüştür. *Prens* idolünde özdeşleşen bu üstün otorite, herkes tarafından korkulan ama yine de saygı duyulan bir konumdadır. Barış ve istikrarın ancak "en büyük sopayı tutan" tarafından sağlanabileceği, halkın esenliğinden çok

devletin sürekliliğın önemli olduğu eserde verilmek istenen ana fikirdir (Machiavelli, 2008: s21-28). Bu eserde yer alan görüşlerin ahlak açısında yüzyıllardır tartışma konusu olması bir yana, Suriye, Irak ve Yemen gibi katı diktatörlerce yönetilen ülkelerde demokrasi yaratılmak istendiğinde kanlı iç savaşların içine düşmesi, halkın en temel can güvenliğinden bile yoksun kalışı da manidardır.

1.1.4.2. Kamu Yönetimi ve Güvenlik

Siyaset biliminden ayrı bir disiplin olarak incelenmeye başlandığından beri, kamu yönetimi disiplini yönetim bilimlerinin en ağır basan kolu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Güvenliğin toplumu ilgilendiren temel bir konu olduğu düşünöldüğünde kamu güvenliği de kamu yönetiminin temel çalışma alanlarından biri olmuştur. Burada üstünde durulması gereken konu güvenlik çatı kavramının kamu yönetimi ile kesiştiği alanlar olmalıdır, her iki disiplin de interdisipliner olup dış etkilenmelere açıktırlar. (Avaner & Övgün, 2019: 10-11).

Güvenliğin ne olduğu kavramsal ve kuramsal çerçeve bölümü içerisinde genişçe ele alındığı üzere bu alt başlıkta yönetimin ne olduğu üzerinde durulmasında fayda vardır. Yönetimin ne olduğu ya da ne olmadığı üzerine yapılmış en net ve açıklayıcı çalışma, önce Henry Fayol, sonrasında Gullick ve Urwick tarafından akronim halinde sunulan POSDCoRB'tur (Türkçesi PÖPaYEDB) (Avaner & Övgün, 2019: 3).

Güvenliğin yönetimi, kamu yönetimi bağlamında iç güvenlik yönetimi (*homeland security administration*) olarak anlamca daraltılabilir. İç güvenlik yönetiminin tanımını yapacak olursak, bir ülkenin sınırları içindeki güvenliği, bilimsel yaklaşımlarla biçimlendirilmiş bir örgüt stratejisi ve yapılanması içinde ele alan ve yürüten çağdaş bir yönetim anlayışıdır (Yılmaz, 2012: s25). İç güvenlik yönetiminin vücut bulduğu örgütlenme biçimi; ülkelerin polis teşkilatları, jandarması, sahil güvenliği

ve benzeri sivil, paramiliter ya da tamamıyla militer yapılar olarak sıralanabilir. Ülkeden ülkeye çeşitlenip farklılaşabilen bu örgütlenme yapısı Türkiye’de İçişleri Bakanlığı tarafınca görevli kolluk personeli (polis, jandarma ve sahil güvenlik) tarafından sağlanmaktadır (www.icisleri.gov.tr, 2021). Türkiye’de iç güvenlik politikaları konu başlığı altında bu konu detaylıca incelenecek olup bu başlık içerisinde tanımının verilmesi yeterli bulunmuştur.

1.1.4.3. Bir Disiplin Olarak Güvenlik Yönetimi

Güvenlik kavramının özellikle uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde farklı yaklaşımlarla ele alındığını önceki bölümde gördüğümüz üzere bu yaklaşımlar tarihte yaşanmış olaylar çerçevesinde teorik yaklaşımlardır. Günümüzde teori ile uygulama her zaman oturmamaktadır. Güvenliğin yönetim bilimleri çerçevesinde kendi özelinde bir disiplin olarak akademide yerini alması artık zaruridir. Çünkü günümüzde güvenlik, sınırları muğlaklaşan tehditlerle mücadeleye evrilmektedir. Sadece uluslararası ilişkiler disiplini bakışıyla güvenlik kavramını yorumlamak yetersiz kalmaktadır. Terörizm gibi küresel sorunlar hem iç güvenlik hem de uluslararası güvenliğin tanımına girebilmekte, siber uzaydan ekonomiye etkilerine kadar her alana zarar verebilmektedir. Böylesi sayıca fazla muhtemel güvenlik tehditlerine karşı geliştirilecek güvenlik algısı da çok yönlü olmalıdır. Ülkemizde ve dünyada bu noktada faaliyet gösteren kurumlar, çok yönlülüğü ve örgütsel oturmuşluğu ile istihbarat kurumlarıdır (Özdağ, 2008: s39-40).

Soğuk Savaş dönemi ile Uluslararası güvenlik alanında ortaya konan teorik yaklaşımlar, istihbaratın da bir akademik çalışma alanı olmasını sağlamıştır. Bu dönemde yapılan akademik çalışmalar uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde faaliyet alanı bulurken, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha önce de bahsedilen nedenlerden ve muğlaklaşmadan

ötürü artık disiplinler arası incelenmek gerekliliği doğurmuştur (Özdemir, 2020: s249).

Güvenlik yönetimi disiplini bu sebeple istihbarat yönetimi ve savunma sanayii yönetimi sinerjisi sağlanarak; uluslararası ilişkiler ve kamu yönetimi disiplinlerinin de akademik altyapılarından destek alınarak oluşturulmalıdır. Bu konuda somut bir çalışma yakın zamanda Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü'nde başlatılmıştır. Güvenlik Yönetimi (İstihbarat) Tezli ve Tezsiz yüksek lisans programları akademi bünyesinde öğrenim faaliyetlerine 2019-2020 akademik öğrenim yılı ile başlamıştır (JSGA, 2021).

1.1.5. Tehdit Algısı ve Güvenlik Politikalarının Oluşum Süreci

Tehdit ve tehdit algılaması güvenlik kavramını ele alırken üstünde durulması gereken iki anahtar kavramdır. Tehdit; bir devlet, toplum ya da bireyin süregelen yaşamına, değerlerine yönelik zarar verici ve/veya olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeli olan olaylar ya da olgulardır denebilir (Karabulut, 2015: s.12). Güvenlik politikalarının oluşması ve uygulanması, bir devletin ya da uluslararası örgütün algıladığı tehditler ile doğrudan ilgilidir. Bir devletin iç güvenliğinin, devletler arası ilişkilerin ve bölgesel ya da küresel ölçekte birçok aktörün konusunu oluşturan sorunlar ve tehditler, çıkar çatışmaları, güç dengeleri bu aktörleri bazı karar mekanizmaları kurmaya itmiştir. Bu karar mekanizmalarının başında ulusal güvenliğin sağlanması teması hakimdir. Devletlerin oluşturdukları ekonomik kalkınmışlık, sanayii altyapısı, savunma sanayii hacmi ve teknolojik yeterlilikleri, insan altyapısının yeterliliği gibi birden fazla parametre; oluşturulacak güvenlik politikalarının başarıyla uygulanıp sonuçlandırılabilmesinde belirleyicidir (Aslan, 2020: s113-114).

Ülkelerin iç ve dış güvenlik politikaları karşılaştıkları sorunlar ve hissettikleri tehditler ışığında evrilmektedir. Bir tehdidin ulusal güvenlik

açısından bir devlete ne derecede tehlike arz ediyor oluşu bu politikaların belirlenmesinde sorulacak temel sorudur. Ancak her sorun ya da tehdidin ayrı ayrı hesaplanıp benzer önemde görülmesi oldukça zor ve çaba gerektirici bir uğraştır. Bu yüzden tehdit ve tehdit algısının basitçe hesaplanarak ortaya konulabilmesi adına Viotti ve Kauppi kaleme aldıkları kitaplarında (2014: s189-190) iki denkleme yer vermiştir:

$$\text{Niyetler} \times \text{Kapasite} = \text{Tehdit}$$

Bir ülkenin ya da aktörün başka bir ülke ya da aktöre karşı tehdit oluşturup oluşturmadığı adına bu ilk denklem şöyle örneklenebilir. Günümüzde Türkiye'nin Gürcistan'ı işgal etme kapasitesi vardır, ancak böyle bir niyeti yoktur. Yani Gürcistan'ın karşı karşıya olduğu Türkiye tehdidi fiiliyatta sıfırdır denilebilir. Benzer bir örnek ise şöyle verilebilir; Yunanistan'ın Türkiye'yi işgal etmek niyetinde olduğunu düşünelim, ancak böyle bir kapasiteye sahip olmadığı için Türkiye'ye oluşturduğu tehdit kontrol altında tutulabilecek bir seviyededir.

$$\text{Algılanan Niyetler} \times \text{Algılanan Kapasite} = \text{Tehdit Algısı}$$

Bir ülkenin tehdit algısını hesaplamak için ikinci denklem bize şunu göstermektedir. Bir devlet ya da aktörün ortaya koyduğu eylemler, hazırlıklar, söylemler ile ekonomik, askeri ve teknolojik kabiliyetleri bize o devletin ya da aktörün diğer devlet ve aktörler üzerinde yarattıkları tehdit algısı anlaşılabilir. Ülke sıfatını taşımayan aktörler de denklemlere sokulabilmektedir. Örnek olarak, özellikle 2014-2015 yıllarında DAESH terör örgütü verilebilir. Radikal İslam görüşleri altında tüm dünyada terör eylemleri gerçekleştirerek korku hakimiyeti yaratmış; Suriye ve Irak'ta fiilen kendi egemenliğini kurmaya yaklaşan DAESH terör örgütü, o yıllarda Türkiye için, Türkiye'ye karşı saldırgan eylemleri söylemleri ve küçümsenemeyecek kapasitesi ile yüksek bir tehdit algısı yaratmıştır. 2016 yılında gerçekleşen EI-Bab Operasyonu'nun bu tehdidi ortadan kaldırmaya yönelik olduğu örnek verilebilir (İyiat, 2018: 253-254). Burada

kısaca bir güvenlik politikasının oluşmasından uygulanmasına gidecek süreç ifade edilmiştir.

Bu denklem yaklaşımı ışığında ele alınması gereken bir önemli nokta da tehdidin tekrar etmesini önlemek veya oluşmadan engellenmesidir. Örneğin bir terör örgütü olan PKK/PYD, Türkiye'ye karşı düşmanca niyetler amacıyla saldırgan terör eylemleri gerçekleştirmek amacındandır. Bu denklem ışığında, terör örgütünün güncel kapasitesi göz önüne alındığında Türkiye için artık yüksek öncelik gerektiren bir tehdit oluşturmadığı kanaatine varılabilir. Ancak bu terör örgütünün bitirilmesi adına çaba gösterilmez ise teröristlerin niyetinde bir azalma söz konusu olmayacağı için olası bir kapasite yükselişinde tehdit seviyesi de artacaktır. Bu noktada Sun Tzu'nun Savaş Sanatı kitabında (2009: s9) savunduğu en temel argüman bize yol göstericidir; "En büyük zafer, savaşmadan kazanılan zaferdir." Yani bir tehdit oluşmadan önlenmelidir.

1.1.6. İç Güvenlik, Ulusal Güvenlik ve Uluslararası Güvenlik

Ulusal ve uluslararası güvenlik arasındaki ayrım noktasına girmeden önce ulusal güvenlik kavramına değinmek gerekmektedir. Ulusal güvenlik kavramı iç güvenlik kavramı ile benzer anlamlar taşıyor olsa da iki kavramın farklarının incelenmesinde fayda vardır. Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra güvenlik refleksi konusunda başlayan tartışmalar iç güvenlik ile ulusal güvenlik arasındaki bu farkı derinleştirmiştir. Genel anlamıyla ulusal güvenlik *reaktif* olup bir saldırı sonrası refleks olarak harekete geçmekte; ancak iç güvenlik olası saldırıları yaşanmadan önlemeye çalışarak *proaktif* olmaktadır. Anlamsal olarak farklı olmalarına karşın ulusal güvenlik bir bütünü temsil etmekte ve iç güvenliği de kapsamaktadır (Yılmaz, 2012: s12-14).

Ancak güvenlik sorunlarının muğlaklaştığı günümüzde bu tanımın da geçerliliği azalmaktadır. Keza günümüzde, daha önceki bölümlerde ele

alındığı üzere güvenlik tehditleri sınır tanımamaktadır. Bu tehditlere karşı oluşturulması beklenen refleks güvenlik politikalarının da belirli sınırlar içerisinde düzenlenmesi ve örgütlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan en belirgin ayırım ülke sınırları olarak örnek verilebilir. Bir ülkenin yasal egemenliğinin de sınırları olan ülke sınırları içinde yürüttüğü faaliyetler iç güvenlik (*homeland security* – yakın anlamı ile *yurt güvenliği*) olarak nitelendirilebilir (Sarı, 2019: s21-22). Bu açıdan asayiş, kamu düzeni, organize suçla mücadele gibi daha dar anlamlı kavramların iç güvenliğin altında kendine yer bulduğu rahatlıkla görülebilir (Sarı: 2019, s20).

Uluslararası güvenlik, mevcut uluslararası sistemde yer alan aktörlerin hem tekil hem de kolektif güvenliğinin sağlanması olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda en önemli aktör devlet olarak görülürse uluslararası güvenliğin tesisi için her devletin kendi ulusal güvenliğini tesis etmesi beklenebilir. Ulusal güvenliğin iç güvenliği kapsadığı tekrar anımsanacak olursa, uluslararası güvenliğin de ulusal güvenliği kapsadığı anlaşılabilir (Dedeoğlu, 2014: s36-40). En tepede uluslararası güvenliğin en merkezde de iç güvenliğin yer aldığı güvenlik evreni, aşağıdaki şekilde görselleştirilmiştir.

Şekil 1: Güvenliğin Kavramsal Evreni

Kaynak: Bu bölümde yer verilen kaynaklar ışığında yazar tarafından oluşturulmuştur.

Güvenlik evreni olarak ifade edebileceğimiz ulusal-uluslararası güvenlik sınırları teorik olarak belli de olsa günümüzde bu tanım zorlaşmaktadır. Ancak bu çalışmada teorik tartışmalar yerine bu evrenin saptanmış sınırları üzerinden bir ulusal güvenlik tanımı yapılacaktır. Bu çalışmaya göre ulusal güvenlik; bir devletin vatandaşlarının müreffeh bir yaşam beklentisi içinde kaygısızca yaşayabilmeleri adına sınırlarının içinde ve dışında beliren her türlü güvenlik tehdidine karşı caydırıcı önlemler alması, gerektiğinde bu tehditlere karşı kullanmak adına teşkilatlandığı mevcut yapılarını eyleme geçirmesi ve tehditleri bertaraf etmesidir.

Bu bağlamda devletin kendi jeopolitik etki alanı ya da bulunduğu bölgede karşı karşıya kaldığı tehditler ulusal güvenliğin mücadele sınırlarına girmektedir. Ancak bu aşamadan itibaren uluslararası güvenliğin de konusu başlamış olup o devlet tek güvenlik aktörü olmaktan çıkmaktadır. Bu çalışmada Türkiye için ulusal güvenliğin kavramsal sınırları, kendi iç güvenliğinden başlayarak Türkiye'nin kendi etki alanı içinde kabul ettiği bölgesel düzey boyutuna dek ele alınacaktır. Türkiye'nin ulusal güvenliğine geçmeden önce uluslararası örgütler düzeyinde güvenlik ve diğer ülkelerin güvenlik politikalarına değinmekte fayda görülmüştür.

1.1.7. Uluslararası Örgütler Düzeyinde Güvenlik

2. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve sonrasında başlayan Soğuk Savaş, uluslararası güvenliğin tesisi için ulus üstü örgütlenmenin gerekliliğini göstermiştir. Bu bölümde bu amaçla kurulan ya da amaçları arasında uluslararası güvenlik tesisi için fiili faaliyet gösteren örgütlere değinilecektir.

1.1.7.1. Birleşmiş Milletler

1. Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti girişimi başarısız olmuş, eskisinden daha yıkıcı bir savaş olan 2. Dünya Savaşı yaşanmıştır. Yine böyle bir kitlesel yıkımın yaşanmaması, küresel barışın sağlanması için uzlaşma ve diyalog ortamının yaratılması, devletler arasında arabuluculuk sağlanması gibi hedeflerle 2. Dünya Savaşı bitiminde Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Türkiye'nin de kurucu ülkeler arasında olan BM'nin uluslararası güvenlik alanında faaliyet gösteren birimi BM Güvenlik Konseyi'dir. Beş daimî (ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere) ve on geçici üyeden oluşan konseyde kararlar daimî üyelerin vetoları ile karşılaşılabilmekte ve ortak karar alınması oldukça zorlaşabilmektedir (Dedeoğlu, 2014: s306-310). Daimî üyelerin ayrıcalıklı statüsünün korunduğu mevcut haliyle BM Güvenlik Konseyi, dünyada yaşanan çatışmaları ve anlaşmazlıkları çözmede yetersiz kalmaktadır.

1.1.7.2. NATO – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

2. Dünya Savaşı sonrası Sovyet yayılcılığı ile mücadele etmek ve savaştan harap olmuş Avrupa ülkelerini ABD şemsiyesi altında güvenliğini sağlamak üzere, 4 Nisan 1949'da 12 ülkenin imzası ile NATO kurulmuştur. 1952'de Türkiye'nin de üye olduğu NATO, 1991 yılına kadar SSCB ve uydu devletleri karşısında en önemli güvenlik duvarı olarak caydırıcı bir örgüt olarak kalmıştır. 1991'de SSCB'nin yıkılması ile daha küresel bir anlam kazanan örgüt, günümüzde kolektif savunma ve güvenlik örgütü olarak hizmet vermektedir. Sadece NATO'nun belirlediği hasımlara değil üye olan ülkelerin de birbirleriyle çatışmasını engelleme işlevi gören bu örgüt, günümüzde agresif bir dış politika izleyen Rusya'ya karşı de facto bir kalkan görevi de görmektedir (Dedeoğlu, 2014: s314-315).

1.1.7.3. Avrupa Birliği

Dünya savaşlarında sürekli savaşan iki devlet olan Fransa ve Almanya arasında dostluk ve barış ortamını kalıcı hale getirmek, Avrupalı üst kimliğini benimseterek devletler arası dayanışmayı güçlendirmek ve savaşlarda harap olmuş ekonomileri tekrar rayına oturtmak için 18 Mayıs 1951'de Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Batı Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda arasında imzalanarak kurulmuştur. Kurucu 6 ülke 1957'de Roma Antlaşmasını imzalayarak Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile Avrupa entegrasyonunu genişletmiştir. 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması ile tüm bu girişimler Avrupa Birliği adı altında örgütlenerek bugünkü anlamıyla AB kurulmuştur. AB ile üye ülkelerin ortak dış ve güvenlik politikası izlemesi amaçlanmıştır. Birçoğu NATO üyesi olan AB üyeleri, NATO-AB arasındaki sinerjinin de mimarı olmuştur. Günümüzde dünyadaki en başarılı uluslararası birlik kabul edilen AB, üye olan devlerin sınırlarını kendi tek sınırı kabul ederek kolektif bir güvenlik anlayışı yaratmıştır (Gürkaynak, 2004: s162-174).

1.1.7.4. Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Teşkilatı (AGİT)

1975 yılında Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Konferansı ile 35 devlet Helsinki'de bir araya gelmiş, Soğuk Savaş'ın yarattığı kutuplaşma ve sıcak savaş riskine karşı bir arabulucu ortam yaratılmak istenerek AGİT kurulmuştur. SSCB'nin dağılması ile reforma uğrayan teşkilat, tek kutuplu dünya modeline karşı durmuş, komünist rejimlerin yıkılması ile demokratik rejimlere geçişe hazırlanan devletleri uluslararası sisteme kazandırmayı amaçlamıştır. NATO ve AB, AGİT'i Avrupa düzeyinde en

geniş örgütlenme olarak kabul etmekte, bu coğrafyada güvenliğin ve barışın korunması için önemini belirtmektedir. Günümüzde 57 ülkenin üye, 11 ülkenin de işbirliği ortağı olduğu örgüte Türkiye de üyedir (Gürkaynak, 2004: s150-154). AGİT, NATO ya da BM gibi bir yaptırım gücü bulunmamasından ötürü güvenlik alanında yaşanan problemlerin çözümü için bir işbirliği platformu işlevi görmektedir (Acar & Yıldırım, 2020: s340).

1.1.8. Dünyadan Ülke Örnekleri ile Güvenlik

Türkiye açısından karşılaştırılmak için bu bölümde öne çıkan ülkelerin güvenlik politikalarına değinilecektir. Örnek verilen ülkeler ile sonraki başlıkta verilecek Türkiye'nin ulusal güvenlik politikaları arasındaki benzerliklere ve farklılıklara daha kolay değinilebilecektir.

1.1.8.1. Amerika Birleşik Devletleri

2. Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada etkin bir güvenlik politikası izlemeye başlayan ABD, SSCB'nin yayılcılığı karşısında en güvenilir güç olarak konumunu perçinlemiştir. 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası "Teröre Karşı Küresel Savaş" vizyonunu benimseyen ABD, kendi güvenliğine tehdit gördüğü Afganistan ve Irak'a askeri müdahale etmekten kaçınmamıştır. Bununla beraber dost ve müttefik gördüğü onlarca ülkede binlerce askerine ev sahipliği yapan yüzlerce askeri üsse sahip olan ABD, kendi güvenlik politikasını yansıtan Ulusal Strateji Belgesi'nde dört ana başlık etrafında şekillendirmektedir. Bunlar, ABD toplumunun, anayurdunun ve yaşam tarzının korunması, Amerikan refahının geliştirilmesi ve muhafazası, güç aracılığı ile barışın

muhafazası ve Amerikan nüfuzunun geliştirilmesidir (Acar & Yıldırım, 2020: s324-325).

1.1.8.2. Rusya Federasyonu

Soğuk Savaş'ın iki kutbundan biri olan SSCB dağıldıktan sonra Rusya bu görevi devralmıştır. Ancak çok kutuplu bir dünyaya evrilen küresel dengeler, Rusya'nın güvenlik algısını da şekillendirmiştir. SSCB'nin dağılışı süreci ile iç karışıklıklar, ayrılıkçı hareketler ve ekonomik bunalımlar yaşayan Rusya, 1991-2000 yılları arasında bu sorunlar mücadele etmek zorunda kalmış, dünyada meydana gelen Körfez Savaşları, Afganistan'ın ABD tarafından işgali, AB'nin kuruluşu gibi gelişmeleri izlemekle yetinmiştir. SSCB'den bağımsızlığını kazanan Ukrayna, Gürcistan, Belarus, Ermenistan, Azerbaycan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerinden baskın kalmaya çalışsa da gerek ABD gerekse AB'nin bu alandaki girişimleri Rusya'yı rahatsız etmiştir. AB ile yaklaşan Gürcistan'a 2008'de, Rus yanlısı hükümetin 2014'te devrildiği Ukrayna'ya ise 2014'te silahlı müdahalede bulunan Rusya, saldırgan tutumu ile bölgenin güvenliğini tehdit eden bir güvenlik politikası izlemektedir. 2015'te Suriye'de iç savaşa Beşar Esad tarafında müdahil olan Rusya, NATO ile modern bir soğuk savaş yaşamaktadır (Sapmaz, 2018: s151-155).

SSCB'nin zamanında hâkim olduğu jeopolitik hegemonyaya tekrar erişmeye hevesli gözükken Rusya, kendi güvenlik algılarını bu hedefe göre temellendirmektedir. Putin'in saldırgan dış politikası olarak tabir edebileceğimiz bu güvenlik algısı hem AB hem bölge hem de Türkiye için büyük bir tehdit oluşturmaktadır (İsmayıl, 2017: s54-61).

1.1.8.3. İngiltere

İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın bir araya gelmesiyle oluşan Birleşik Krallık (*United Kingdom*), en köklü Batı ülkelerinden biridir. Bu çalışmada İngiltere ile Birleşik Krallık'ın tümü ifade kastedilmektedir, bu yüzden çalışmanın geri kalanında sadece İngiltere olarak ifade edilecektir. İngiltere'nin güvenlik politikaları günümüzde kendi iç güvenliğini proaktif şekilde sürdürmek, denizaşırı topraklarında egemenliğini korumak ve üyesi olduğu NATO'nun birliğine katkı sunmak olarak özetlenebilir (Acar & Yıldırım, 2020: s325-327). 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ABD ile ortak hareket eden İngiltere, geçmişinde maruz kaldığı ayrılıkçı İrlanda terörünün de etkisiyle terörizmle mücadele misyonu ile Afganistan ve Irak'ta ABD'nin yanında olmuştur (Şencan, 2019: s233-234).

1.2. TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİK POLİTİKALARI

Türkiye'nin içinde olduğu coğrafya, tarihi ve kültürel mirası, komşuluk ilişkileri gibi birçok etmen onu yüksek güvenlik refleksleri geliştirmeye itmiştir. Türkiye'nin jeopolitiği, yeraltı ve yerüstü kaynakları için mücadelesi, enerji ve ticaret yollarının merkezinde oluşu, ayrılıkçı ve köktenci terör tehditleri ile sürekli yüzleşmesi, bölgesel ve uluslararası konjonktürdeki yeri ve önemi gibi farklı durumlar karşısında Türkiye birçok güvenlik politikası geliştirmiştir.

Ülkelerin bulunduğu coğrafya savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını da şekillendirmektedir. Bir ülkenin sadece kara sınırları olması o ülkenin güvenlik politikalarını kara kuvvetleri özelinde geliştirmesine; tam tersi sadece deniz sınırlarına sahip olması da güçlü bir donanma ihtiyacı hissetmesine neden olabilmektedir. Tarihte ve günümüzde İngiltere'nin her daim güçlü bir donanmaya yatırım yapması bu güvenlik paradigmasının bir sonucudur. Benzer

bir şekilde Rusya'nın (geçmişte Sovyetler Birliği'nin) kara kuvvetlerinin güçlü caydırıcılığı da buna örnek verilebilir (Gürdeniz, 2015: s35).

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili, iki stratejik doğal su yoluna ve bir iç denize sahip; geniş, verimli ve kaynaklarının bolluğu ile öne çıkan bir yarımada ülkesidir. Ancak Türkiye herhangi bir coğrafyada değildir; Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika'nın birbirine yaklaştığı, Amerika kıtalarını hariç tutarsak dünyanın tam ortasında yer alan çok stratejik bir coğrafyadadır. İnsanlık tarihinde ilk uygarlıklara merkez olmuş bu coğrafya, tarihin her döneminde yüksek stratejik önem içermiştir. Bu nedenle Türkiye'nin güncel güvenlik politikalarının temelinde aslında jeopolitik nedenler baskın gelmektedir (Karabulut, 2013: s153-154). Soğuk Savaş döneminde komşusu Sovyetler nedeniyle daha çok NATO için stratejik bir üs konumunda bulunmuş Türkiye, bu dönemde sınırlı bir jeopolitik etki alanında kalmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yeni arayışlara geçen Türkiye'nin bu yönde güvenlik politikaları da değişmiş ve evrimleşmiştir.

Türkiye'nin jeopolitiğini ifade etmeden önce jeopolitik kavramını özetlemek faydalı olacaktır. Alman jeopolitikçi Karl Haushofer'e göre jeopolitik kısaca "devletin coğrafya bilinci"dir. Bir ülkenin uyguladığı dış politikayı oluşturmasında coğrafi konumunu ve etki alanını merkeze koyarak; hedeflediği çıkarları etki alanı içinde ideoloji, din, kültür, dil, cebri kuvvet veya ekonomik bağlar gibi çeşitli enstrümanlarla elde etmeye çalışması ve bu şekilde etki alanını daha da genişletmesi olarak da özetlenebilir (Hasanov, 2012: s404-406). Hasanov'a göre (2012, 189-192); Türkiye Soğuk Savaş sonrası yaşadığı kısa bocalama döneminden sonra kendi jeopolitiğinin farkına varmış ve bu yönde etkin olmak adına yeni strateji ve hedefler belirlemiştir.

Bugün Türkiye kendi jeopolitik alanı içinde etkin ve saygın bir bölgesel güç konumundadır. Bu jeopolitik alanın 17. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına benzer olması bir rastlantı olmamakla beraber bu başka bir çalışmanın konusudur. Ancak burada üstünde durulacak konu, Türkiye'nin bugünkü jeopolitik etkinliğini sağlamasında onu ileriye götüren yegâne lokomotif hiç şüphesiz yerli ve milli savunma sanayisidir. Savunma sanayisindeki atılımlar ile caydırıcı bir askeri gücü muhafaza eden Türkiye, diğer bölgesel güçler ve

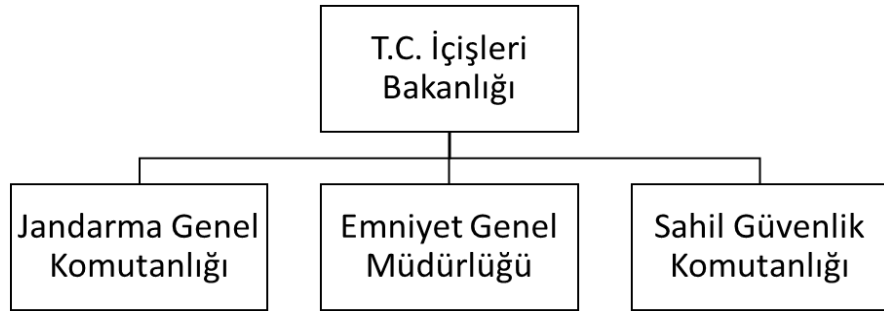
küresel güçlerin çıkarlarına karşı direnebilmekte; yeri geldiğinde engel olup kendi planlarını uygulayabilmektedir. Günümüzde Türkiye'nin uyguladığı bölgesel ve uluslararası güvenlik politikalarının başarısında bu etmen belirleyicidir.

1.2.1. Türkiye'de İç Güvenliğin Örgütsel Yapısı

Türkiye'de iç güvenlik politikalarında en belirleyici olan başlık terörle mücadeledir. Organize suçlar, kaçakçılık, uyuşturucu ile mücadele, yasadışı avlanma, doğaya ve çevreye zarar verme, düzensiz göçle mücadele gibi birçok başlık iç güvenliğin konusunu oluşturmasına karşın savunma sanayii ile çok az ya da hiç ilişkileri bulunmamalarından ötürü bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmışlardır.

Türkiye'de iç güvenliğin kapsamına giren konular yasal olarak görevi ve sınırlılıkları düzenlenmiş olan kolluk örgütlenmesi tarafından sağlanmaktadır. Bu kolluk örgütlenmesi T.C. İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak görevini yürüten Jandarma Genel Komutanlığı (JGNK), ve Sahil Güvenlik Komutanlığı (SG) ve Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) olarak teşkilatlanmıştır (Avaner & Erciyes, 2019: s11-14)

Şekil 2: Türkiye'de İç Güvenlik Teşkilatlanması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.2.1.1. Jandarma Genel Komutanlığı

İç güvenlik teşkilatlanmaları arasında en eskisi olan Türk Jandarmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, İstanbul'da güvenliği sağlamak üzere görev yürüten Yeniçeriler; arkaik düzeni temsil etmeleri, güvenliği tesis etmek yerine toplumda taşkınlık yaratmaları, iktidara karşı isyan hareketlerinde sıkça yer almaları ya da direk kendilerinin isyan etmeleri gibi pek çok sebepten 15 Haziran 1826'da *Vak'a-i Hayriyye* (Hayırlı Vaka) olarak adlandırılacak olayla 2. Mahmud'un emriyle imha edilerek ocaklarına son verilmiştir (Uslubaş, 2013: s659-661). Yerine kurulacak modern ordu düzeni olan *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* (Muhammed'in Muzaffer Askerleri) bünyesinde Asakir-i-i Muntazâma Hassa ve 1834'te Asakir-i Redîfe askeri organları Anadolu ve Rumeli'nin bazı illerinde güvenliğin sağlanması ve kamu düzeninin korunması amacıyla oluşturulmuştur. Bu birlikler Modern Türk Jandarmasının temelini oluşturmakla beraber, Jandarma terimi ilk defa 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanını takip eden yıllarda yayımlanan tatbik kararnamelerinde görülür. Tanzimat Fermanının ilan edildiği 1839 yılı ile Asakir-İ Zaptiye Nizamnamesi (Askeri Kolluk Tüzüğü)'nin yürürlüğe girdiği 14 Haziran günü birleştirilerek, 14 Haziran 1839 tarihi, tarihçiler tarafından Jandarma'nın kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. 1879 yılında ise, Türk Jandarması günümüzde kullanılan şekli ile Jandarma adını almıştır (Bilgiç, 2019: s21-30). 2016 yılında 668 sayılı kanun hükmünde kararname ile 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu 4'üncü maddesinde yapılan değişiklik ile Jandarma Genel Komutanlığı İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır (Özgür, 2019: s79-80).

Bu noktada güvenlik teriminin kavramsal çerçevesinin anımsanmasında fayda görülmektedir 1937 yılı yayımlanan ilgili kanunda güvenlik yerine emniyet ve asayiş sözcükleri geçmektedir. İç güvenlik özelinde güvenlik teriminin günümüze doğru öne çıktığının görülmesi önemlidir. Bu çalışmada ilgili kanunda geçen “emniyet ve asayiş” görevlerini günümüzdeki kapsayıcı karşılığı olan “iç güvenlik” bağlamında değerlendirilmiştir.

1956 yılında yürürlüğe giren ilgili kanunla, Gümrük Umum Kumandanlığı tarafından yürütülen sınır, kıyı ve karasularımızın, emniyet ve korunması ile gümrük bölgelerinde kaçakçılığı men, takip ve tahkik görev ve sorumluluğu, JGNK'ya verilmiştir. Bu görev 21 Mart 2013 tarihinden itibaren Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na devredilmiştir. 1982 yılı çıkarılan 2692 sayılı “*Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu*” ile kıyı emniyeti ve karasuların korunması görevleri Jandarma'dan Sahil Güvenlik Komutanlığı'na devredilmiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nda Jandarma komando birlikleri önemli görevler almıştır. 1984 yılından beri JGNK, PKK/KCK terör örgütüyle mücadelesini başarıyla ifa etmektedir (Özgür, 2019: s80).

Görüldüğü üzere başlı başına bir askeri kurum geleneği ile kurulmuş ve bu görevini devam ettirmiş Türk Jandarma Teşkilatı, askeri örgütlenme şekli ile iç güvenlik görevlerini ifa etmektedir. Bünyesinde barındırdığı personelin eğitimi, donatımı, yer aldığı görevlerle ikinci bir “kara kuvvetleri komutanlığı” olduğunu söylemek yanlış olamayacaktır. Bununla birlikte iç güvenlikle beraber sınır ötesi operasyonlarda yer alışı, bir dönem de olsa kıyı emniyeti ve kara suları koruması görevi üstlendiği, kendi havacılık ve komando yapılanmasına sahip olması, kendi iç istihbarat teşkilatı olması, JSKA bünyesinde personeline eksiksiz eğitim hizmetleri sunması Türk Jandarmasını benzersiz kılmaktadır. Bu durumun oluşmasında Türkiye'nin maruz kaldığı güvenlik tehditlerine karşı geliştirdiği özgün refleks yatmaktadır.

Türk Jandarması, Türk savunma sanayii ürünlerinin önemli kullanıcılarından biridir. Türkiye'nin terörler mücadelesi ağırlıklı olarak yer aldığı tüm iç ve dış görevlerde, jandarma personelinin başarısında yerli ve milli savunma sanayii ürünleri de hayatidir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde terörle mücadele başlığında bu konuya değinilecektir.

1.2.1.2. Sahil Güvenlik Komutanlığı

1982 yılında 2692 sayılı kanun ile kurulan; deniz ve kıyı emniyeti, deniz kaçakçılığı ile mücadele, çevre ve doğayı koruma görevlerini ifa eden Sahil Güvenlik Komutanlığı, 1 Ocak 1985 tarihine kadar JGNK bünyesinde faaliyet göstermiş, bu tarihten itibaren barış zamanı İçişleri Bakanlığı, savaş halinde ise Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde faaliyet gösterecek şekilde organize olmuştur. 25 Temmuz 2016 tarihli 668 sayılı KHK ile tamamen İçişleri Bakanlığı çatısı altına giren SG, silahlı bir kolluk kuvveti olarak Türkiye'nin kıyı güvenliğini sağlamaktadır (SG, 2021).

Türkiye 8484 km kıyı uzunluğuna sahip olmasıyla kıyı emniyeti önemli bir iç güvenlik ihtiyacıdır. Türkiye'nin Mavi Vatan doktrininin de ayrılmaz bir parçası olan kıyı emniyeti, SG'nin hem kolluk hem de bahriye teşkilat geleneği ile kesintisiz sürdürülmektedir (Ak & Avaner, 2021: s1-4).

1.2.1.3. Emniyet Genel Müdürlüğü

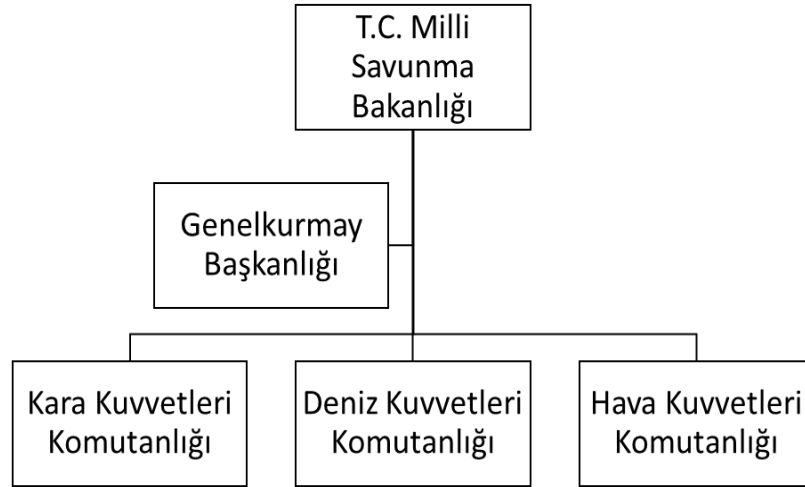
Osmanlı döneminde İstanbul'un şehir güvenliğini de sağlamakla görevlendirilen Yeniçeri Ocağı, Yakınçağ Türk tarihi açısından ilk polis misyonunu üstlenmiş askeri birim olmuştur. Yeniçeri Ocağının 1826'da kaldırılması sonrası 10 Nisan 1845'te İstanbul'da "Polis" adı geçen ilk

teşkilatlanma ortaya çıkmıştır. 1908-1918 arası Emniyet Umum Müdürlüğü adı altında hizmet veren Türk Polis Teşkilatı, cumhuriyetin kuruluşu ile 1923'ten günümüze her ilde ve ilçede örgütlenerek şehir güvenliğini sağlamayı görev edinmiştir. Günümüzde bünyesinde birçok farklı birim ile her türlü suç, suça teşebbüs, terörle mücadele, organize suçla mücadele, kaçakçılık ve narkotikle mücadele görevlerini yerine getiren EGM, kendi yetki sınırları içinde Türkiye'nin iç güvenliği sağlayan en önemli teşkilatlardan biridir (EGM, 2021). Konusu ve faaliyet alanı bağlamında savunma sanayii alanı ile sınırlı ilişkisi bulunan EGM'ye (terörle mücadele konusu hariç) kısaca değinilmesi yeterli görülmüştür.

1.2.2. Türkiye'de Ulusal Güvenlik Teşkilatlanması

Türkiye'nin ulusal güvenliğinin dış tehditlere karşı yegâne muhafızı Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. Türk savunma sanayiinin ana kullanıcısı ve Türkiye'nin ulusal güvenliğinin bekçisi olan Türk Ordusu, 2018 tarihli 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Millî Savunma Bakanlığı hiyerarşisi altında toplanmıştır. İlgili kararnameye göre Genelkurmay Başkanlığı ve kuvvet komutanlıkları ayrı ayrı Milli Savunma Bakanına bağlı ve sorumlu olarak hukuki statü düzenlenmiştir. Böylelikle Türkiye'nin ulusal güvenlik teşkilatlanması, anayasada verilen görev ve sorumluluklar ışığında günümüzdeki halini almıştır (Gözler, 2019). Kısaca Türkiye'nin ulusal güvenlik teşkilatlanması aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Şekil 3: Türkiye’de Ulusal Güvenlik Teşkilatlanması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde tarihsel sürece detaylıca yer verileceğinden TSK'nın tarihi ya da kuvvet komutanlıklarının ayrı ayrı teşkilatlanma şemalarına bu bölümde gerek görülmemiştir.

1.2.3. Türkiye'nin Terörle Mücadelesi ve Sınır Ötesi Operasyonlar

Günümüz Türkiye'sinin ulusal güvenlik politikalarının en tepesinde bölücü terör örgütleri ile mücadele yer almaktadır. 1980'lerden beri Türkiye'nin gündeminden düşmeyen terörle mücadele; neredeyse yarım asırlık bu dönemde hem güvenlik politikaları hem de savunma sanayii açısından sürekli bir gelişim ve değişim kamçısı olmuştur.

1. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun itilaf devletlerince işgale uğraması, ordusunun dağıtılması ve yabancı güçlerin destekleriyle Anadolu'nun birçok yerinde isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanlar arasında 1920'lerden başlayarak, 1937'ye dek süren Kürt isyanları ise devletin iç güvenliğini en çok meşgul eden konu olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan kısa süre sonra başlayan Şeyh Said

Ayaklanması ve 1937’de sert önlemlerle bastırılan Dersim İsyanı, Kürt İsyanları arasında en büyükleridir (Bozkurt, 2011: s146-149).

İlerleyen dönemlerde bölgedeki bu isyan faaliyetleri bir süre yatışmış gözükmesine rağmen, 1980’lere doğru yine dış güçlerin desteklemeleri ile bugün bildiğimiz PKK/KCK Terör örgütü, Türkiye’yi bölmek ve zayıf düşürmek gayesi ile Kürt sorununu bahane ederek oluşturulmuştur. Kasım 1978’de, Abdullah Öcalan liderliğinde “Kürdistan İşçi Partisi (*Partiya Karkeren Kürdistan – PKK*)” olarak meydana getirilen örgüt, kurulduğu günden itibaren Türkiye Cumhuriyeti devletine karşı silahlı eylem hazırlıklarına girişmiştir (Alan, 2016: s14-15). 1979’da Suriye’ye geçen ve burada destek bularak örgütlenmesini sürdüren PKK yönetimi, Türkiye’de devlete yönelik saldırısını 15 Ağustos 1984 yılında düzenleyerek, Siirt Eruh Jandarma karakolunu ve Hakkâri Şemdinli ilçesinde bir askeri birliği hedef almıştır. Bu saldırılar ile bugüne kadar süren bölücü terör örgütü ile mücadelesi Türkiye’nin iç güvenlik sorunlarının en büyüğüne dönüşmüştür. 40-50 bin insanın hayatına mal olan, milyarlarca dolar ekonomik zarara ve bölgede gün geçtikçe güçlenen bir korku ortamına neden olan bölücü terör maalesef Türkiye’nin bu alanda kendini sınavacağı bir sınav haline gelmiştir (Alan, 2016: s20-21).

Bölücü terör ile mücadele Türkiye’nin hazır olmadığı gayri-nizami harp (gerilla savaşı) ortamında yürütülmek zorunda kaldığı için Türkiye’nin bu konseptte uyum sağlaması ve ona yönelik bir refleks geliştirmesi zaman almıştır. Günümüze dek süren ve binlerce Türk güvenlik gücü personelinin hayatına mal olan bu süreçte terörle mücadelenin ilk yirmi yılında, düşük yoğunluklu savaşın silah, mühimmat ve teçhizat gerekliliklerine hazır olmama, gayrinizami harp taktiklerine hâkim olmama ve savunma sanayisindeki yüksek bağımlılık büyük bir sorun oluşturmuştur (Çapar, 2013: s301-302). Bu yönde atılan adımlar ile Türk savunma sanayisinde özgün proje gerçekleştirme ve yerleşme hız kazanmıştır. Türkiye terörle mücadelesinde edindiği acı tecrübeleri

savunma sanayisine yansıtarak, her geçen gün artar yerlilik ve millilik oranı ile aynı sorunları tekrar yaşamamak adına çözümler geliştirmeye başlamıştır. 2021 yılı itibari ile, bölücü terör örgütünün Türkiye sınırları içerisinde bitme noktasına gelmesi (29 Aralık 2020 tarihinde İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, yurtiçindeki PKK'lı terörist sayısınının 320'nin altına düştüğünü ifade etmiştir), Türkiye sınırları içinde terör eylemlerinin yapılmadan önüne geçilmesi özellikle Türk savunma sanayisinin payının yüksek olduğu bir başarıdır (TRT Haber, 2020). Bu konu bu çalışmanın son ana bölümünde detaylıca ele alınacak olup, bu kısımda anlam bütünlüğünü sağlamak adına kısa tutulmuştur.

1.2.3.1. Terörle Mücadelede Kuzey Irak ve Sınır Ötesi Operasyonlar

Bölgedeki bölücü terör varlığını ve Türkiye'nin mücadelesini anlamak için bölgenin kaderini değiştiren yakın geçmişine değinmek faydalı olacaktır. Kuzey Irak özelinde Irak'taki Türk varlığı Selçuklu Devleti dönemine dek uzanmaktadır. Bölge Osmanlı ile Safevi Devleti arasında 16. Yüzyıl başlarında el değiştirse de Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 Bağdat seferi sonrası kesin Osmanlı egemenliği tesis edilmiş ve Musul Eyaleti oluşturulmuştur (Köylü, 2017: s23-24). 19. yy. sonlarında bölgede keşfedilen geniş petrol rezervleri ile Musul bölgesi, 1. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin işgal hedeflerinden biri olmuştur. Nisan 1916'da Kutu'l Ammare'de İngiliz saldırısı Osmanlı ordusu tarafından bertaraf edilmiş; 5 general, 481 subay ve 13.100 kişilik İngiliz kuvveti esir alınarak 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın elde ettiği birkaç parlak zaferden biri kazanılmıştır. Ancak ilerleyen aylarda bu başarı muhafaza edilememiş, İngilizler 11 Mart 1917'de Bağdat'ı, sonrasında 7 Mayıs 1918'de Kerkük'ü işgal ederek Anadolu sınırlarına dayanmıştır (Köylü, 2017: s53-56).

Osmanlı'yı 1. Dünya Savaşı'ndan çıkararak Mondros Ateşkes mütarekesi imzalandığında Türk ordusunun egemenliği altında bulunan Musul,

Misak-ı Milli sınırları içerisindedir. 3 Kasım 1918'de İngiliz Ordusu hukuksuzca Musul'u işgal etmiş ve 1926'e dek süren Musul sorunu başlamıştır. Millî mücadele sonrası yapılan Lozan görüşmelerinde İngiltere ile Türk hükümeti Musul konusunda antlaşmaya varamamış, mesele 9 ay içinde iki taraf arasında çözülmez ise yeni kurulmuş Milletler Cemiyet'inin arabuluculuğunda ileri bir tarihte tekrar görüşülmek üzere karara varılmıştır (Köylü, 2017: s124-128). Bölgedeki Kürt nüfusunu bağımsızlık hayali ile Türkiye'ye karşı kışkırtan İngilizler, Şeyh Sait ve Nesturi isyanlarını destekleyerek Musul meselesinin Türkiye aleyhinde sonuçlanmasını sağlamıştır. Türkiye-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması, iki ülke arasında 5 Haziran 1926'da imzalanarak, günümüzdeki Türkiye-Irak sınırı belirlenmiş; Türkiye Musul Vilayeti üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve bölgedeki petrol gelirinin %10 hissesinin 25 yıl boyunca Türkiye'ye ödenmesinde mutabık kalınmıştır (Köylü, 2017: s141-156).

Suni sınırlar altında kurulan Irak Devleti, yönetimdeki Baas rejimi altında etnik köken ve mezhep ayrımcılığı ile uzun yıllar baskı içinde yönetilmiştir. Kuzey Irak'taki Kürt aşiretleri ile Bağdat merkezi yönetimi arasında kanlı çatışmalar yıllarca sürmüştür, Saddam yönetimi altında ise kitlesel imhalarla kadar gidilmiştir. 1990-1991 Körfez Savaşı ile Irak, ABD liderliğindeki koalisyon güçlerince işgal edilmiş, Kuzey Irak'a Bağdat yönetiminin etkisi sınırlandırılarak bu bölge uluslararası güçlerin koruması altında özerkliğe teşvik edilmiştir (Özdağ, 2018: s37-41).

Ancak Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bölücü terör örgütüne karşı operasyonları 1983'te başlamıştır. İran-Irak savaşının yarattığı istikrar boşluğunu fırsat bilen Kuzey Irak Kürt Yönetimi, bölgede de facto özerk bölgeler yaratmıştır. Savaşta İran'ı açıkça destekleyen bölgesel Kürt yönetimi ile Irak Merkezi hükümeti arasındaki derinlik iyice açılmıştır. Bu dönemde bölgeye gelip yerleşen ve güçlenen PKK'ya karşı Türkiye'nin dikkati de Kuzey Irak'a çevrilmiştir. Irak-Türkiye sınırında Türk askerine yönelik terör saldırıları yıllarca sürmüştür, Türkiye kendini savunmak adına

1984-1991 döneminde birçok sınır ötesi harekatta bulunarak tehdidi engellemeye çalışmıştır (Özdağ, 2018: s59-76).

1991 yılı itibari ile iyice karışan bölgede PKK terör örgütü iyice güçlenerek militan sayısını binlerle ölçülebilecek şekilde arttırmıştır. 1984-1990 yılları arasında stratejik savunma aşamasında olan PKK, 1990-1993 arasında Türkiye'yi oldukça uğraştırmış, ancak 1993 sonrasında tekrar savunma durumuna itilerek üstünlük kurması engellenmiştir (Özdağ, 2018: s238-240). Örgütün lideri Öcalan'ın yakalanması sonrası 2000-2003 yıllarında faaliyetleri iyice azalan örgüt, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle yine Kuzey Irak'ta toparlanarak güçlenmiştir (Özdağ, 2018: s290-292).

Günümüzde terörle mücadele kapsamında bölgesel güvenliği tesis etmek için yurtiçi ve yurtdışı birçok operasyon yürütülmektedir. Haziran 2021 tarihi itibariyle yurtiçinde bitirilme noktasına gelen bölücü terör, yuvalandığı Kuzey Irak'ta da TSK tarafından tüm şiddeti ile tahrip edilmektedir. Kuzey Irak'ta devam eden Pençe-Şimşek Operasyonları ile Kuzey Irak'tan da sökülme çalışılan bölücü terör, yakın gelecekte etkisizleştirilecek gözükmemektedir (Türkten, 2021).

1.2.3.2. Suriye İç Savaşı ve Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonları

Osmanlı İmparatorluğu'nun son anına kadar bir parçası olan Suriye, 1. Dünya Savaşı'nda Arap İsyanı ve İngiliz Ordusu tarafından işgale uğramış, işgal güçleri 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmadan hemen önce Kuzey Suriye'de durdurulmuştur. Misak-ı Milli sınırları içine giren Kuzey Suriye, önce İngilizler sonrasında da Fransız işgaline uğrayarak elden çıkmıştır. 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile Hatay hariç bugünkü Türkiye-Suriye sınırı kabul edilmiş, 1939'da da Hatay Cumhuriyeti Türkiye'ye katılarak günümüzdeki statüko oluşmuştur (Kaynakça). Suriye'de kurulan Fransız Mandası 2. Dünya Savaşı sonrası

çekilerek 1946'da Suriye Devleti oluşturulmuştur. Manda döneminde Fransızlar suni sınırlar içerisinde bölgeyi kolay idare etmek için birbirinden kopuk sosyal yapıları desteklemiş, bölgeyi alt bölgelere bölerek Suriye bilinci oluşmasının önüne geçmişlerdir. 1950'li yıllara kadar bir "Suriyeli Ulusu" bilincinden bahsedilmesi zor olsa da 1963 Baas Devrimi sonrası Arap Milliyetçiliği güç kazanarak Suriyeli bilinci hızlı bir gelişim göstermiştir (Gürson, 2014: s45-47).

Türkiye-Suriye ilişkileri, Suriye Devleti'nin kurulduğu zamandan beri düzenli bir istikrar ve sükûnet ortamına sahne olmamıştır. Bu durum genellikle Suriye'nin Türkiye'ye karşı tutum ve beyanlarıyla olumsuzlaşmıştır. Bölgenin yaklaşık 400 yıl Osmanlı/Türk egemenliği altında oluşunu bir sömürü ve aşağılanma kabul eden Suriye rejimi; SSCB ile yakın ilişkiler içerisinde olmuş, Hatay'ı Suriye'nin bir parçası olduğunu ifade eden haritalar ve demeçler paylaşmış, Türkiye'nin PKK/KCK ile mücadelesinde terör unsurlarına barınma imkânı ve lojistik destek vererek iki ülkenin 1990'ları ikinci yarısında savaşın eşiğine kadar getirmiştir (Öztürk, 1997: s61-63).

2003 itibari ile Türkiye'de AKP hükümeti, "Komşularla Sıfır Sorun" politikasını başlatarak Suriye ile olan ilişkileri de normalleştirmek için somut adımlar atmıştır. İki ülke arasında sıcak rüzgarlar esen bu dönem 2011 Arap Baharı ile keskin bir şekilde tersine dönmüştür (Dilek, 2018: s35-38). Kuzey Afrika Arap ülkelerinde başlayan Arap baharı Suriye'ye de sıçramış, Mart 2011 tarihi bölge için bir kırılma olmuştur. Suriye rejimini idare eden Baas Partisi ve Esad yönetimine karşı başlayan protestoları, rejim ordunun silah kullanarak bastırılması emri vermiş, ilerleyen günlerde onlarca insan öldürülmüştür. İlerleyen haftalarda protestocularla güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmalar kitlesel çatışmalara dönüşerek bugün hala süren Suriye İç Savaşı başlamıştır (Dilek, 2018: s43-45).

2011 itibari ile başlayan Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye getirdiği en büyük risk ve güvenlik sorunu sayıları milyonları bulan mülteci krizidir.

Türkiye’de 31 Mart 2021 tarihi itibari ile Suriyeli mülteci sayısı 3 milyon 665 bin 946 kişidir (<https://multeciler.org.tr>, 2021). Bu mültecilerin Türkiye nüfusuna oranı neredeyse %5’e yaklaşmakta, eğer sorun çözülmez ise 10 yıl içinde bu sayının en az 1 milyon daha artacağı öngörülmektedir. Suriyeli mülteci nüfusun yoğun olarak yaşadığı Türkiye’nin güney illerinde ve İstanbul gibi büyük şehirlerinde özellikle 2016 yılı öncesi yaşanan infialler; Ankara, İstanbul gibi metropollerde yaşanan kanlı terör eylemleri, Türkiye’nin yakın geleceği için kartopu etkisi ile büyüyeceği görülen Suriyeli mülteci sorunu Türkiye’nin güvenlik tehdidi gördüğü durumların tepesine yükselmiştir (İyiat, 2018: s263-266).

15 Temmuz 2016’da Türkiye’de hükümeti devirmeye yönelik hain darbe girişimi sonrası, Türkiye bu güvenlik sorunlarını sınırları içinde değil, sınırlarının ötesinde karşılama politikasına yönelmiştir. 24 Ağustos 2016’da başlatılan Fırat Kalkanı Operasyonu bu girişimin ilk somut örneğidir. Türkiye, Suriye’deki iç karışıklıkları fırsat bilen PKK/PYD Terör Örgütü’nün ve DAEŞ’in, paylaştığı en uzun kara sınırı olan Suriye-Türkiye sınırında bir de facto terör devleti kurulmasının ve Kuzey Irak’tan Akdeniz’e uzanan bir terör koridorunun oluşmasını engellemek amacıyla ilk büyük sınır ötesi operasyonunu başlatmıştır (Erkmen, 2017: s272-274). Fırat Kalkanı Operasyonu ile sayılan bu güvenlik tehditlerine karşı Türkiye, Suriye sahası içinde ilk somut adımını gerçekleştirmiş; El Bab bölgesinde bir güvenlik koridoru oluşturmuş ve Suriye’de kendisinin de etkili bir aktör olduğunu bölgedeki diğer dış güçlere göstermiştir (Erkmen, 2017: s280-281). TSK’nın Fırat Kalkanı Operasyonu ile girdiği yerlerden DAEŞ’i temizlerken sonraki Hedef olan Menbiç’te durmak zorunda kalmıştır. PKK/PYD’nin Menbiç’te aktif şekilde ABD tarafından desteklenmesi, Türkiye’ye Batı ülkelerince başlatılan silah ambargoları, Rusya’nın da Menbiç’te PKK/PYD’yi desteklemesi gibi nedenlerle operasyon 29 Mart 2017’de Menbiç’e ulaşılmadan sonlandırılmıştır (Özkızılcık & Görücü, 2020: s20).

Fırat Kalkanı Operasyonu'nun geneli Türkiye'nin güvenlik politikalarını uygulaması ve savunma sanayii açısından çok önemli bir analiz noktasıdır. Türkiye tarihinde ilk kez böylesine büyük bir kara harekâtı icra ederek komşu ülkesinden kendisine yöneltilen güvenlik tehditlerine etkili bir yanıt vermiştir. Ancak Türkiye'nin hazır olmadığı ve/veya konsept değiştirmek zorunda kaldığı sorunlar da oluşmuştur. Harekât sırasında zırhlı araç ve tank zayiatı verilmiş; ithal tank topu mühimmatı stokları azalmış üstüne de silah ambargosuna maruz kalmıştır (Milliyet, 2017). Türkiye'nin devam eden Suriye Operasyonları ve bu sorunlara karşı geliştirdiği çözümler bu çalışmanın son bölümünde incelenecektir. Bu bölümde okuyucunun fikir edinmesi ve tarihsel arka planı öğrenmesi amaçlanmıştır.

1.2.4. Türkiye'nin Bölgesel ve Uluslararası Güvenlik Politikaları

Günümüzde Türkiye'nin mevcut savunma sanayii politikalarını doğrudan ilgilendiren; sürekli bir mücadele içinde olduğu bölgesel ve uluslararası sorunlar ile bunlara refleks olarak geliştirdiği güvenlik politikaları bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Karadeniz'de Türkiye öncülüğünde 25 Haziran 1992'de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (*KEİ – BSEC, Black Sea Economic Cooperation*) kurularak bu bölgede deniz ticaretinin ve bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Gürdeniz, 2013: s299). Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan ile Türkiye daha önceki yıllarda deniz yetki alanı anlaşmaları yaparak bugünkü Doğu Akdeniz ortamından farklı olarak, Karadeniz özelinde sakin ve dostane bir ortamda hakça paylaşım yapabilmıştır (Balık, 2018: s91). Rusya-Ukrayna arasında 2014 yılında başlayan kriz, Karadeniz'i sıcak bir ortama itse de Türkiye'nin iki ülkeyle de süren bağları (2015 Rus uçağı düşürülmesi krizi hariç) nedeniyle Türkiye'yi

bölge üzerinde ekstra bir güvenlik politikası geliştirmeye itmemiştir. Bu nedenle bu bölümde Karadeniz bir başlık özelinde ayrıca incelenmeyecektir.

1.2.4.1. Adalar (Ege) Denizi ve Yunanistan ile Karasuları Sorunu

Türkiye'nin konumu ve jeopolitik önemi başlığında bahsettiğimiz gibi Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili, stratejik doğal su yollarının üzerinde bulunan ve yarımada olarak tanımlanabilecek hâkim bir coğrafyadadır. Marmara Denizi tamamıyla Türkiye'nin iç denizi olduğu için bu başlık altında ele alınmamıştır. Karadeniz, Adalar Denizi ve Doğu Akdeniz'de uzun kıyılara sahip olan Türkiye hem bağımsızlığını korumak hem de ekonomik çıkarlarını muhafaza etmek üzere günümüzde bölgedeki en güçlü donanma güçlerinden birine sahiptir. Sadece personel ya da deniz platformu sayısı olarak değil; üstün eğitim ve beceri sahibi donanma personeli ve yüksek teknolojik savunma sanayii imkân ve kabiliyetleri ile bugün kıyası olduğu üç büyük denizde de etkin, caydırıcı ve saygındır.

Adalar (Ege) Denizi, Akdeniz'in doğusunda, Türkiye ile Yunanistan arasında yer alan ve özel bir durumu olan bir içdenizdir. Kuzeyden güneye yaklaşık 660 km kadar uzunluğu, kuzeyde 270km, darlaştığı yerlerde 150km, güneyinde ise 400km'yi bulan bir genişliği vardır. Bu denizde büyüklü küçüklü 3000 kadar ada, adacık ve kayalık mevcut olup, bu adaların hangilerinin Yunanistan'a, hangilerinin Türkiye'ye ait olduğu 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile belirlenmiştir. Ada ve adacık sayısının çok fazla oluşundan ötürü tarihte bu denize Türkler tarafından "Adalar Denizi" denilmiştir. Bununla birlikte Akdeniz'in bir uzantısı olduğundan ötürü "Akdeniz" ismi de yaygın olarak kullanılmıştır. Büyük Taarruzda Atatürk'ün "*Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!*" emri bugün akıllara Türkiye'nin güney kıyılarını getirirse de aslında Adalar Denizi ve İzmir için

söylenmiştir. “Ege Denizi” dilimize yakın dönemlerde girmiş olup, sözcük kökeni ile Yunancadır. (Taşkiran, 2007: s15-16).

Bu denizde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki temel sorunlar, “Egemenliği Antlaşmalarla Yunanistan’a Devredilmemiş Ada, Adacık ve Kayalıklar (EGEAYDAK)”, Lozan ve Paris Barış Antlaşmaları’nca Yunanistan’a askerden arındırılmış ve silahsızlanmış statüsü korunmak şartıyla devredilen adalar yani Gayri Askeri Statüdeki Adalar (GASA) ve iki ülke arasındaki kara suları sorunlarıdır.

EGEAYDAK Krizi, Türkiye ile Yunanistan arasında süregelen en uzun güvenlik sorunlarından birini oluşturmaktadır. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması’nın 6, 12, 15, 16. Maddeleri ile 1947 Paris Antlaşması’nın 16. Maddesi, adaların aidiyetini düzenlemektedir. Bu maddeler arasında Lozan Antlaşması’nın 12. Maddesi konumuza ışık tutmaktadır (Yaycı, 2020b: s27-30) :

“İmroz (İmbros) Adası ile Bozcaada (Tenedos) ve Tavşan adaları (Ilex aux Lapins) dışında, Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni (Limnos), Semadirek (Semendirek, Samotrace), Midilli (Milyléne), Sakız (Chio), Sisam (Samos) ve Nikarya (Nicaria) adaları üzerinde, Yunan egemenliği konusunda 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması’nın 5. ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması’nın 15. Maddeleri hükümleri uyarınca alınan 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümeti’ne bildirilen karar, bu antlaşmanın, İtalya’nın egemenliği altına konulan ve 15. Maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere doğrulanmıştır. İşbu antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır.”

Lozan Antlaşması’nın özellikle 12. Maddesi ve diğer ilgili maddeleri uyarınca egemenliği Yunanistan’a ve İtalya’ya (1947 Paris Antlaşması ile sonrasında Yunanistan’a) devredilen adalar bellidir. Bunlar dışında kalan ve antlaşmada ismi geçmediği halde Türk kıyılarına 3 milden yakın olan tüm ada, adacık ve kayalıklar Türkiye’nin egemenliği altındadır. Ancak

Yunanistan bu adaları işgal ederek, silahlandırmayı denemektedir. Ayrıca 1947 Paris Antlaşması'nın 14. Maddesi uyarınca ile Lozan'da İtalya'ya bırakılan Menteşe Adaları (12 Ada) ve Meis Adası Yunanistan'a "silahsızlandırılması" ve öyle kalması şartıyla devredilmiştir (Taşkiran, 2007: 154). Adaların gayri askeri statü altında tanımlanmış olmalarının altında, bu adaların Türkiye'ye yakınlıkları ve dolayısıyla Türkiye'nin güvenliği konusu yatmaktadır. Antlaşmalar ile Yunanistan'a devredilen adaların Türkiye üzerinde yarattığı güvenlik endişeleri ancak bu adaların gayri askeri statü altına geçmeleri ile Türkiye lehine dengelenmek istenmiştir (Yaycı, 2020b: s129).

Ancak günümüzde Yunanistan silahlı kuvvetleri tüm bu adalarda, yüzölçümlerine göre fazlaca personel ile kuvvet bulundurarak hem hukuksuzluk sergilemekte hem de Türkiye'yi karşı güvenlik politikaları geliştirmeye itmektedir (Taşkiran, 2007: s155).

Diğer bir güvenlik sorunu da kara suları sorunudur. Kara suları; egemen bir ülkenin karasının kıyı ile bulunduğu noktadan itibaren o ülkenin egemenlik sahasının içerisinde bulunan deniz sularını ifade etmektedir. 1923 tarihli Lozan Antlaşması uyarınca Adalar (Ege) Denizi'nin iç deniz statüsü olmasına müteakip Yunanistan ve Türkiye'nin kara suları sınırı 3 deniz mili kabul edilmiştir. Ancak Yunanistan hükümeti 1936 yılında tek taraflı bir kararla kara suları sınırını 6 deniz mili ilan etmiştir. 1964 yılında Türkiye'nin de aynı kararı almasıyla Adalar Denizi'nin bugünkü kara suları durumu oluşmuştur. Ancak asıl sorun Yunanistan'ın kendi kara suları sınırını 1982 tarihli BM sözleşmesine dayandırarak 12 deniz miline çıkarmak istemesidir (Yaycı, 2020b: s88-93). Ancak bu durumda Türk kıyıları bile Yunanistan kara suları içerisine girecek kadar imkânsız bir uygulama istenmektedir. Günümüzde devam eden 6 mil sınırına göre Adalar Denizi'nin %7.47'si Türkiye kara suları, %43.68'i Yunanistan kara suları, kalan %48.85'i de açık deniz alanıdır. Yunanistan tarafından talep edilen 12 mil uygulanırsa Adalar Denizi'nin %8.76'sı Türkiye kara suları,

%71.53 Yunanistan kara suları ve kalan %19.71'i de açık deniz alanı olacaktır (Taşkıran, 2007: s162-163).

8 Haziran 1995'te toplanan TBMM'de, mecliste bulunan tüm parti temsilcilerinin hazırladığı ortak bildiri ile; Yunanistan'ın kara suları sınırını 12 deniz mili ilan etmesi halinde Türkiye'nin bunu *casus belli* (savaş sebebi) sayılacağı; Türkiye Cumhuriyeti hükümetine askeri bakımdan gerekli görülecek olanlarla birlikte tüm yetkilerin verilmesi kabul edilmiştir (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 1995). Ocak 1996'da Kardak Kayalıkları'nda karaya oturan bir geminin vesilesiyle başlayan Kardak Krizi, iki ülkenin Adalar Denizi üzerinde sıcak savaşa en yakın olduğu olaydır. EGEAYDAK statüsünde olan Kardak kayalıklarında önce bayrak dikme krizi yaşanmış, sonrasında Yunanistan kayalıkların doğu kesimine asker çıkararak Türkiye'yi kışkırtıcı girişimlere imza atmıştır. Türk SAT komandolarının Yunan donması ve askerlerini atlatarak kayalığın batı kısmına Türk bayrağı dikmesiyle kriz Türkiye lehine dengelenmiştir (Türkşen, 2014: s183-184). Bir kayalık için iki ülkenin savaşı göze alması aslında Türkiye'nin ve Yunanistan'ın bu denizde geçmişten beri süregelen tansiyonunu göstermektedir.

Sonuç olarak Yunanistan, Adalar Denizi'nde Türkiye'ye karşı kışkırtıcı ve hukuksuz birçok girişimde bulunarak bölgenin güvenliğini tehlikeye atıcı şekilde eylemler gerçekleştirmeye devam etmektedir. Yunanistan silahlı kuvvetlerini sürekli güçlendirmeye çalışarak Türkiye'ye karşı düşmanca bir tutum sergilemektedir. Türkiye'nin uluslararası antlaşmalarla hukuksal olarak egemenliği altında olan yerlerde türlü faaliyetlere girişen Yunanistan; Türkiye'nin algıladığı önemli bir güvenlik tehdididir. Bu tehdit uyarınca, sonraki başlıkta da benzer şekilde değinileceği üzere Türk silahlı kuvvetlerinin etkin ve caydırıcı olması, Yunanistan'ın hukuksuz eylemlerine karşı çok önemlidir. Bu etkinlik ve caydırıcılık pek tabiki yerli ve milli, yüksek teknoloji ve bilgi kapasitesine sahip bir savunma sanayii ile mümkündür.

1.2.4.2. Doğu Akdeniz ve Mavi Vatan Doktrini

Doğu Akdeniz, Türkiye'nin münhasır ekonomik bölge sınırları ve bu anlamda diğer ülkelerle yaşadığı paylaşım sorunları nedeniyle Türkiye'nin deniz güvenliği ve politikalarını doğrudan etkilemektedir. Doğu Akdeniz; Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ülkelerinin kıyıları arasında kalan, siyasal olarak genişletilecek olursak Libya, Tunus ve Yunanistan kıyılarını da içeren önemli bir denizdir.

“Mavi Vatan” tanımı ilk kez Amiral Cem Gürdeniz tarafından, 14 Haziran 2006 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda düzenlenen Karadeniz ve Deniz Güvenliği konulu sempozyumda kullanılmıştır. Karadeniz, Akdeniz ve Adalar Denizi'nin canlı ve cansız kaynakları, imkanları ve deniz yetki alanlarını (karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge) kapsayan, 462.000 km² kadar bir alanı kaplayan, Türkiye'nin egemenliği ve inisiyatifi altında olan bir bölgedir (Gürdeniz, 2016: s35). Mavi Vatan kavramı, 2019 yılında Türkiye'nin Libya ile MEB (Münhasır Ekonomik Bölge) Antlaşması yapmasıyla önemi pekişmiş; Doğu Akdeniz'deki enerji paylaşım mücadelesi ile Türkiye'nin savunduğu ve buna göre politika oluşturduğu bir doktrin haline gelmiştir.

Doğu Akdeniz; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının en çok yaklaştığı noktada, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'nın enerji trafiğinin merkezi bir konumu ifade eden bir coğrafyadır. Bununla birlikte bulundurduğu stratejik doğal su yolları ve kanallar ile dünya ticaretinin yaklaşık üçte biri sadece bu bölgeden geçmektedir. Bununla birlikte, 8 Nisan 2010 tarihinde ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS) tarafından yayımlanan raporda, Suriye, İsrail, Lübnan ve Kıbrıs arasında kalan deniz coğrafyasında (diğer bir adıyla Levant Havzası) yaklaşık 3,45 trilyon metreküp hacminde doğal gaz ve 1,7 milyar varil hacminde petrol bulunduğu hesaplanması bölgenin dinamiğini alt üst etmiştir. Üstüne Arap Baharı ile karışan coğrafyada başlayan ve sonuçlanmayan Suriye İç

Savaşı ve Libya İç Savaşı, Lübnan'da artan istikrarsızlık, Filistin-İsrail sorununun devam etmesi, Mısır'da askeri darbeye iktidara gelen Sisi yönetimi ve bozulan Türkiye-Mısır ilişkileri, GKRY'nin Türkiye'yi kışkırtıcı tavırları gibi birçok güvenlik sorunu bölgeyi kaynayan kazana çevirmiştir (Yaycı, 2020a: s11-12).

Burada Türkiye için güvenlik sorunu teşkil eden konu, Türkiye'nin MEB'in Yunanistan ve GKRY tarafından gasp edilmek istenmesidir (Yaycı, 2012: s54-55). Kıbrıs adası çevresinde GKRY tarafından tek taraflı ve KKTC'yi tanımadan hesaplanmış ilan edilen MEB sahasında Fransız, İtalyan vb. ülkelerin petrol şirketlerine hidrokarbon yataklarını tespit edip çıkarması için arama izni vermesi Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Türkiye'nin ve haklarını uluslararası arenada savunduğu KKTC'nin ilan edilen MEB bölgesine yönelik izinsiz arama ve gasp girişimleri Türk donanması tarafından geçtiğimiz dönemlerde engellenmiştir (Yaycı, 2020a: s36-43).

Türkiye'nin devlet olarak dünyada sayılı ülkenin sahip olduğu seçkin bir hidrokarbon filosuna sahiptir. Bu filoda 2 sismik araştırma gemisi ve 3 derin sondaj gemisi bulunmaktadır. Türkiye'nin kendi ilan ettiği MEB sahasında, KKTC'nin arama ve çıkarma izinlerini TPAO'na devrettiği kendi MEB sahasında ve Karadeniz'de daha önce ilan edilmiş ve antlaşmalarla tanınmış kendi MEB sahasın içerisinde bu filo görev almaktadır. Türkiye'nin geleceğinin teminatı olan bu sahalarda Türkiye'nin enerji güvenliğinin sağlanması için faaliyet göstermektedir (Yaycı, 2020a: s136-144).

Türkiye, yaklaşık 1800 km uzunluğundaki kıyı şeridi ile Doğu Akdeniz bölgesinde uluslararası hukuka uygun olarak hem ekonomik hem de güvenlik açısından haklı olarak doğrudan çıkarları bulunan bir ülkedir. GKRY'nin tek taraflı ve haksız girişimleri ABD, Rusya, AB tarafından desteklenmekte, içinde İsrail, Mısır, BAE, Lübnan da bulunan bir bölgesel Türkiye karşıtı cephe yaratılmak istenmektedir. Bu cepheleşme faaliyetleri yakın dönemde Doğu Akdeniz'de suları iyice ısındırmış; Türkiye güçlü donanması ve savunma sanayisinin yüksek teknolojik

kabiliyetleri ile çıkarlarının gasp edilmesinin önüne geçebilmiştir (Peker, Oktay & Şensoy, 2019: s93-99).

Doğu Akdeniz'deki bu istikrarsızlık ortamı ve paylaşım kavgasının ardında keşfedilen hidrokarbon kaynaklarından çok bölgede sağlanamamış olan çokuluslu iş birliği ve antlaşmaların yoksunluğudur (Peker, Oktay & Şensoy, 2019: s103). Türkiye'nin uygulamak zorunda kaldığı "gambot diplomasisi" kendi çıkarlarını ve güvenliğini sağlamaktan öte bir amaç gütmemekte, her şartta adil paylaşım antlaşmalarına hazır olduğunu belirtmektedir.

1.2.4.3. Türkiye ile Libya'nın MEB Antlaşması ve Libya İç Savaşı

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan antidemokratik idarelere isyan hareketi kısa sürede diğer Arap ülkelerine de sıçrayarak Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, komşusu Libya'yı da kısa sürede vurmuştur. 1969'dan beri Libya'nın diktatörü olan Kaddafi devrilerek Libya bugün hala devam eden bir iç savaşa sürüklenmiştir (Güneş, 2018: s272-273). 2015 yılında BM öncülüğünde gerçekleştirilen, bölge için önemli bir uzlaşma adımı olan "*Libya Siyasi Antlaşması*" 17 Aralık 2015'te imzalanmıştır. Antlaşma çerçevesinde Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) Serrac'ın başkanlığında başkent Trablus'ta yönetime gelmiş; ancak Halife Hafter idaresindeki Libya Ulusal Ordusu (LUO) UMH'yi tanımayarak Trablus'u kuşatıp iktidarın tek sahibi olmak için iç savaşı sürdürmüştür (Güneş, 2018: s282-283).

Libya'nın Türkiye için güvenlik politikasına dönüşmesinin altında önceki başlıklarda açıkladığımız Doğu Akdeniz paylaşım mücadelesi ve bölgedeki Türkiye'yi dışlama tutumu yer almaktadır.

27 Kasım 2019'da Türkiye ile UMH karşılıklı deniz yetki alanlarını tanıdıklarını ve denizden komşu olduklarını belirten antlaşmayı

İstanbul'da imzalamıştır (Yaycı, 2020a: s152). Bu antlaşma ile Türkiye'nin Mavi Vatan Doktrininin batı sınırı güvenceye altına alınarak bölgede istediği hakça paylaşım ve istikrar arayışından vazgeçmediğini göstermiştir. Bu durumla paralel olarak Türkiye, Libya'da BM tarafından tanınan ve desteklenen meşru yönetim olan UMH'yi her alanda desteklemektedir. Hafter komutasındaki LUO güçleri ise BAE, Mısır, Yunanistan, Suudi Arabistan ve Fransa gibi devletlerce desteklenerek Türkiye'nin UMH ile yaptığı MEB antlaşması, UMH ortadan kaldırılarak kadük edilmek istenmektedir (Yaycı, 2020c: s56-57).

Bölgede bir vesayet savaşına dönüşen bu durum, Türkiye'nin Katar aracılığı ile UMH'ye gönderdiği silah ve ekipman, askeri danışmanlık desteği ile UMH'yi Trablus'ta yok oluştan kurtararak savaşın seyrini değiştirmiştir. Libya'da Hafter güçleri savunmaya geçmek zorunda kalmıştır. Yaşanan çatışmalarda Türk ve Rus savunma sanayisi karşı karşıya gelmiştir. Türk üretimi Bayraktar TB-2 SİHA'lar ile Rus üretimi SA-22 PANTSIR HSS'ler imha edilmiştir (Yaycı, 2020c: 60-63). Aynı durum Suriye'de Bahar Kalkanı Harekâtı ile Rejim güçlerine uygulanmış, sonrasında Aralık 2020'de 2. Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ermeni Ordusu'na karşı da hayata geçirilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi ve yapılacak analiz son bölümün "Sürü SİHA Taarruzları" başlığı altında yer alacaktır.

1.2.5. Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikaları

Güvenliğin genişleyen tanımlarında bahsedildiği üzere günümüzde siber tehditlerle mücadele her modern devletin olduğu gibi Türkiye'nin de güvenlik politikaları arasında yer almaktadır. Türk toplumunun dijitalleşmeye hevesi, internet ve bilgisayar kullanımının yüksek oranlara ulaşması bu alanda fırsatlar kadar tehditler de getirmektedir. Siber uzayın savaş alanına dönüşmesi, devletlerin ya da devlet dışı aktörlerin her an

bu mecrada birbirlerine karşı üstünlük mücadeleleri siber uzayı bir siber silaha dönüştürmektedir. Bu alanda en az yurt savunması kadar önemli derece bir savunma gereksinimi ortaya çıkmaktadır (Tombul, 2019: s387-393).

Bilişim altyapısının yaygınlaşması, kamu ve özel sektörün hizmet alanlarını bu alanda genişletmesi, bilişim ve siber güvenlik alanında hukuki düzenlemeleri ve güvenlik altyapısının oluşturmasını gerekli kılmıştır. 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu ve Çalışmaların Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Bakanlar Kurulu kararı gereğince siber güvenlik altyapısının oluşturulması ve idamesi görevi T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ve ilişkili kuruluşu Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından yürütülmektedir (Özbilen & Çağlar, 2020: s73-74).

Bu kapsamda Türkiye'nin milli kritik altyapılarının siber tehditlerden muhafazası, toplum nezdinde siber tehditlere karşı bilinç yaratılması, olası siber saldırıların en az zararla ve en kısa sürede savuşturulması amaçlanmıştır. Siber evrenin her geçen gün büyümesiyle beraber devlet ve özel sektör nezdinde ilgili kuruluşların faaliyetleri de artmıştır. 2018'de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle, 10 Temmuz 2018'de 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi kurulmuştur. Ofisin çalışmaları arasında yerli ve milli dijital teknolojilerin ve altyapıların oluşturulmasının desteklenmesi, iletilen veri akışının Türkiye sınırları içinde kalmasının sağlanması, büyük verinin oluşturularak etkin şekilde yapay zekâ ile yorumlanması, Türkiye'nin siber alan hakimiyetinin ve güvenliğinin sağlanması gibi başlıklar görülmektedir. Ofisin faaliyet geçmesiyle üniversite, STK, sanayii, özel sektör ve kamu sektörü koordinasyonunun sağlanması hedeflenmiştir. Belirlenen Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi kapsamında 2016 yılında 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Yasası kabul edilmiştir (Özbilen & Çağlar, 2020: s77-80).

Türkiye'nin siber güvenliğinin etkin ve sürdürülebilir olması için canlı bir ekosistem oluşturulmuştur. Bu ekosistem içinde faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları; SSM, BTK ve TÜBİTAK, özel sektör kuruluşları; HAVELSAN, ASELSAN, STM, ODTÜ Teknokent, Bilkent Cyberpark, İTÜ Arı Teknokent, üniversiteler ise Bilkent İhsan Doğramacı Üniversitesi, ODTÜ, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi ve İTÜ'dür. Bununla beraber muharebe ortamının beşinci boyutu sayılan siber uzay için TSK bünyesinde Siber Savunma Merkezi Başkanlığı 2012 yılında kurulmuş, 2013 yılında Siber Savunma Komutanlığı'na dönüştürülmüştür (Özbilen & Çağlar, 2020: s89-90).

2. BÖLÜM: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİİNİN TARİHİ VE YÖNETİMİ

Ulus devletlerin güvenlik tehditlerine karşı geliştirdiği en büyük refleks ulusal savunmadır. Ulusal savunmanın da lokomotifi savunma sanayii ürünleridir. Günümüzde kendi yerli ve milli savunma sanayiini geliştirmiş ABD, Rusya, Fransa, İngiltere, Çin ve İsrail gibi ülkelerin hem kendi jeopolitik sahasında etkin olduğu, hem küresel çıkarlarına sahip çıkarak egemenliğini arttırdığı hem de ürettiği bu teknoloji ve ürünleri ihraç ederek büyük bir ekonomik gelir elde ettiği görülmektedir. Günümüz teknolojik imkanlarının ezici bir çoğunluğunun öncelikle askeri projeler için geliştirildiği, sonrasında sivil hayata kaydırıldığı unutulmamalıdır. Uzay teknolojileri, dijital aletler, bilgisayarlar, internet, insansız araçlar gibi günümüzü şekillendiren teknolojiler savunma sanayii çıkışıdır.

Türkiye Cumhuriyeti, savunma sanayii ürünlerinin başarısı ile bugün tüm dünyada öne çıkmaktadır. Geçmişinde ve günümüzde birçok heyecan verici ve tarihe geçen gelişmelere imza atmış Türk savunma sanayiinin bu noktaya gelmesinde hiç şüphesiz yakın tarihimizde yaşanan üzücü ve düşündürücü birçok hadise de etkili olmuştur. Türkiye'de mevcut savunma sanayii ancak tarihsel gelişimi iyi özümsebilir ise kalıcı olacak; geçmişte yaşanan olumsuz durumların tekrar etmesinin önüne geçilebilecektir. Edward Hallett Carr'ın ünlü "Tarih Nedir?" eserinde belirttiği üzere:

"Tarih genel olarak insanların yapmadıklarının değil, yaptıklarının kayıdır; bu bağlamda ister istemez bir başarı öyküsü olmaktadır...Tarihçi karşı tarafın değerini küçültmemelidir; eğer başarı ucu ucuna kazanılmışsa, bunu kolayca elde edilmiş gibi göstermemelidir (2002: s188)."

Bugün Türk savunma sanayii bir başarı öyküsü ise, bunun nedeni yüksek teknoloji ve bilgi birikimi gerektiren ve uzun planlama süreçleri isteyen projelerin başarıyla hayata geçirilebilmesidir. Bu durum hiç de kolay yollarla gelmiş bir başarı değildir. Bu bölümde Türk savunma sanayiinin tarihsel gelişimi ele alınarak neden-sonuç ilişkisi içerisinde analizi yapılacaktır. Dört alt bölümden oluşan bu bölümün devamında ele alınacak Türk Savunma Sanayii Yönetimi bölümü için tarihsel altyapı oluşturularak daha sağlıklı bir inceleme olanağı elde edilecektir.

Türk savunma sanayii tarihi elbette sadece Osmanlı Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemleri ile sınırlı değildir. Türk kara ordusu tarihi kuruluş olarak MÖ 209 kabul edilse de bu tarihten çok öncelere, en azından yazılı kaynaklarca MÖ 2255'lere kadar uzanan bir Türk askeri tarihinden söz edilebilir. Bununla birlikte Türklerin daima "ordu-millet" olarak anılması, askerliğin bir meslekten ziyade yaşam biçimi halinde kabul edilmesi Türk askeri kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır (Taşağıl, 2019: s142). Barutlu silahların savaşın kaderini değiştirmesinden önce binlerce yıl boyunca Türk askeri kültürünün ve harp gereçlerinin merkezinde atlı süvariler yer almıştır. "Türk Atı (*Turkoman Horse Breed*, bugün saf kan olarak nesli tükenmiştir, ancak en yakın devam soyu Türkmen "*Akhal Teke*" ırkıdır.)" olarak kabul edeceğimiz o dönemin Orta Asya at ırkı ve yine Orta Asya göçebe topluluklarına özgü "çifte kavisli tersine yaylar (*Composite Recurve Bow*)" Türk ordusunu hızlı intikal, vur-kaç saldırıları gibi daha çok hareketlilik üstüne bir askeri doktrin geliştirme imkânı vermiştir (Taşağıl, 2019: s144-145). Bu anlamda o dönemin ana gücünü oluşturan Türk tipi atları ve çifte kavisli yaylar, modern anlamda bugünkü Türk savunma sanayisinin atası sayılabilir. Ancak bugünkü anlamda savunma sanayisine giden yol hiç şüphesiz barutlu silahlar ve onun üstünden değişen harp sahası olmuştur. Önce topların daha sonra da tüfeklerin kullanımının artmasıyla hem kara orduları hem savaş gemisi tasarımları bu yönde günümüze kadar evrilerek gelmiştir. Günümüzde atom silahları, lazer silahları, elektronik harp, radar vb. teknolojileri hariç tutarsak tüm kara, deniz ve hava platformları, piyade silahları, modern askeri toplar; roket, füze, mermi olarak modern barutlu mühimmatların

türevleridir. Çalışmamızda bir “barut imparatorluğu” olan Osmanlı İmparatorluğu bu bölüm için başlangıç kabul edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine dek askeri kurumlar ile savunma sanayii (ya da daha doğru tanımı ile harp sanayii) ordu çatısı altında faaliyet yürütmüştür. 19. Yüzyıla kadar götürebileceğimiz bu kesin birliktelik, sivil sanayii şirketleri ve/veya oluşumları ile günümüzdeki haline evrilmeye başlamıştır. Askeri fabrikalar ve tersaneler tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda da devlet çatısı altında ortaya çıkan kurumlar olmuşlardı. Özel sektör kavramının modern anlamda ortaya çıkışı ve bu tür hizmetlerin özel sektör eliyle yürütülmesinin etkinliğini 19. Yüzyılda gösteren Batılı devletlerdir. Türkiye tarihinde de devletin çatısı altında ağırlık gösteren savunma sanayii kurumları, günümüzde ağırlığı azalmış olsa da halen görülebilmektedir. Günümüzdeki haliyle Türkiye’de savunma sanayii ve yönetiminin daha iyi anlaşılması ve tarihsel evriminin iyi analiz edilmesi için çalışmanın bu bölümü önem arz teşkil etmektedir.

Tarihinde köklü bir savunma sanayii deneyimine ve kapasitesine sahip olan Osmanlı Devleti, aynı başarıyı ilerleyen yüzyıllarda sürdürememiş; bugün Türkiye Cumhuriyeti’ne ve coğrafyamıza bakiye kalan pek çok sorun ve istikrarsızlığın oluşmasını engelleyememiştir. Türkiye’nin günümüzdeki ulusal güvenlik politikalarının kökeninde de bu bakiye sorunlarla mücadele dikkat çekicidir. Ancak gelişen, millileşen ve teknolojik kapasitesi artan günümüz Türk savunma sanayii bu mücadeleleri kolaylaştırmaktadır. Çalışmanın sonraki ana bölümü olan Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Politikaları ve Savunma Sanayii Yönetimi ilişkisi kısmının kavramsal çerçevesine katkı sunmak adına, Türk tarihinde yaşanan harp sanayii gelişmeleri ve sonuçları, başarılar ve vahim hadiseler bu bölümde incelenecek ve analiz edilecektir.

Bu bölümün ilk başlığı olarak, 15. ile 17. Yüzyılları arasındaki dönemde “Barut İmparatorluğu” olarak adlandırılan Osmanlı İmparatorluğu, gücünün zirvesinde iken Avrupa devletlerinin gıpta ile izlediği bir savunma sanayii kapasitesine ve askeri güce sahip olmuştur. Silah teknolojileri kadar düzenli ordu asker sayısının da Osmanlı’nın lehine olan bu dönemde, asker sayısı (timar ve

kapıkulu toplamı) 200.000'e varan devasa Osmanlı ordusu dönemin en iyi ekipmanları ile donatılabilmektedir (Murphey, 1999: s36-45). Savunma sanayii açısından "Klasik Dönem Osmanlı İmparatorluğu" olarak adlandırabileceğimiz bu dönem, Padişah 3. Selim'in tahta geçmesine dek başarı anlamında inişli çıkışlı ancak oturmuş bir imparatorluk geleneğiyle sürerek gelişmiştir.

İkinci başlıkla beraber ele alınacak olan 3. Selim ve sonrası dönem için 1789 yılı başlangıç seçilmiştir. Aynı yıl vaka bulan Fransız İhtilali ile bu durum herhangi bir alaka teşkil etmemektedir. 1789 yılında 3. Selim'in tahta geçmesiyle, onun reformcu kişiliği ordu üzerinde hissedilmiş; Osmanlı savunma sanayii ve ordu yapısı yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemden itibaren, Avrupa'nın üstünlüğü ilk kez kabul edilerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik durumunu düzeltme girişimleri hayatın her alanında hissedilmiştir. Ancak bilimsel keşiflerin ve yeniliklerin tüm dünyayı değiştirdiği bu en uzun yüzyılda (1789-1914) savunma sanayii konusunda Osmanlı İmparatorluğu gözle görülür bir ayakta duruş sergileyerek çabasıyla vazgeçmemiştir. Özellikle yeni buluşlar ışığında çağ atlayan savunma sanayii, yaygın ve yüksek sanayileşme göstermiş Avrupalı devletler arasında silahlanma yarışı başlatmış; 1914'te dünyayı ilk kez bir dünya savaşına sürüklemiştir. Dünya savaşının sonunda her şeyi elinden alınmak istenen ve işgal edilen Osmanlı Devleti fiilen bitirilerek bu dönemin kaybedeni olmuştur.

Üçüncü başlık olarak 1923 yılı başlangıç kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının başlattığı milli mücadele ile Anadolu ve Trakya işgal güçlerinden arındırılarak Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiş; bu milletin tekrar böyle bir işgal yaşamaması adına her alanda olduğu gibi savunma sanayii alanında da büyük girişimler başlatılmıştır. 1939-1945 yılları arası yaşanan 2. Dünya Savaşı tüm dünyayı etkileyen; savaş tarihini tekrar değiştiren yeni silahlar ve konseptler ile sona ermiştir. Artık nükleer süper güçlerin olduğu bu dünyada Türkiye Batı bloku ile iş birliğine gitmiş; NATO üyesi olarak hem güvence hem de tersi şekilde öz savunma sanayii üzerinde bir bağımlılık yaşamıştır.

Dördüncü ve son başlıkta, bu bağlayıcı etkinin ülkenin savunma sanayii politikasını doğrudan etkileyecek olan 1974 Kıbrıs müdahalesi ile başlayan ve günümüze kadar gelişen süreç ele alınacaktır. Tarihsel geçmişindeki diğer dönemlere göre günümüz açısından belirleyici olan bu dönem, Türkiye'nin yaşadığı sorunların savunma sanayisine nasıl olumlu yön verdiğinin de hikayesi olmuştur. Bu bölümde Türkiye'nin günümüz savunma sanayii teşkilatlanması ve yönetimi detaylıca ele alınacaktır.

2.1. KLASİK DÖNEM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAVUNMA SANAYİİNİN DURUMU VE GELİŞİMİ (1362-1789)

Klasik dönem olarak tabir edebileceğimiz Osmanlı tarihinin en belirgin ve öne çıkan yanı, askeri anlamda ardı ardına gelen yüksek başarılar, üç kıtaya uzanan fetihler ile *süper devlete* dönüşen Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş devridir. Bu konuma gelmesinde Osmanlı'nın askeri disiplini, orduya alımda ve kıdem almada uygulanan sıkı liyakat politikası, ekonominin sürdürülebilir olması ve yüksek üretim kapasitesinde yerli harp sanayii etkili olmuştur. Edirne'nin fethiyle Edirne, 1453'te İstanbul'un fethi ile de İstanbul Osmanlı silah sanayii'nin merkezi olmuştur. Erken bir dönemde bu şekilde merkezileşmeye gidilmesi, askeri teknolojilerin ilerlemesinde de etkili olmuştur. Bununla beraber eyaletlerde bulunan, İstanbul'a göre nispeten daha küçük ölçekli olan tophane, baruthane ve İstanbul'daki ana silah sanayii kompleksi ile Osmanlı'nın tüm jeopolitiğinde ateşli silahlar konusunda üstünlük kurmasına ortam yaratmıştır. Bununla beraber Osmanlı'nın yine bu dönemde üstün süvari hücum taktikleri, arazi şartlarından ve hasım orduların hatalarından maksimum yararlanma, üstün lojistik uygulaması ve askerî açıdan sayısal üstünlük birçok stratejik başarısı da harp sanayii üstünlüğünün tamamlayıcısı olmuştur (Agoston, 2012: s139-140).

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemdeki askeri başarılarının dikkat çeken yanı asker sayısının çokluğu değil; dönemine göre modern ve ilerici olmasıdır. Nüfusunun %95'i köylülerden oluşan bir devletin hayret uyandırıcı bir tophane

ve tersane teşkilatlanması olması oldukça önemlidir. Bunun nedenlerinden biri Osmanlı ordusunun karşılaştığı tehditlerin de yüksek olmasıdır. 14. Yüzyılda Balkanlar'da karşılaşılan, dönemin oldukça kuvvetli ve düzenli Macar Ordusu'yla baş etmek adına top sistemine çok erkenden geçilmiştir. "Tabur nizamında" organize olan toplar zincirlerle birbirlerine bağlanarak etkin ve sürekli bir ateş gücü yaratılması hedeflenmiş; bunda da başarılı olunmuştur. Bir diğer önemli konu da top imalatında isterlerin yüksek tutulması; bunun için Avrupa'nın muhtelif yerlerinden ustaların getirilerek etkin şekilde kullanılmasıdır (Ortaylı, 2019: s333). Bugünün savunma sektöründe *know-how* (bir şeyi yapabilmek adına gereken teknik bilgi) transferi olarak nitelendirebileceğimiz bu uygulama, Osmanlı ordusunun harp sanayinde başarılı sonuçlar alabilmek adına pragmatizminin de göstergesidir. Osmanlı ordusunun kullandığı kendi *know-how*'ları da ilgi çekicidir. Topların soğutulması, zapt edilmesi açısından keçe kumaşı kullanılmıştır. Ayrıca keçeden yapılan çadırların sefer sırasında hamam olarak kullanılması ordunun bulaşıcı hastalıklara yakalanmasını da önlemeye yardımcı olmuştur. Bununla birlikte ordunun bakımı ikmalî ve lojistiği de oldukça planlıdır. Ordu içerisinde ordu ile sefere giden "orducu esnafı" bulunmaktadır. Terzi, derici, demirci gibi hizmet sektörü ordu ihtiyaçlarını yerinde gidererek ordunun başarısına katkı sunmaktadır (Ortaylı, 2019: s333-334). Genel anlamda Osmanlı'nın askeri başarıları klasik dönem boyunca bu çerçevede bir düzen kültürü altında gerçekleşmiştir.

Klasik dönem Osmanlı ordusunda askeri personel temininin önemli bir parçasını 1. Murat itibari ile devşirme sistemi oluşturmuştur. 1362'de Edirne'nin fethinden sonra, ordunun düzenli muvazzaf asker ihtiyacını karşılayabilmek için, bazı tarihçilerin ilk modern daimî ordu kabul ettiği "Yeniçeri Ocağı" kurulmuştur. Bu ocak çevresinde daha sonra kapıkulu olarak adlandırılacak diğer devşirme ocakları da zamanla yerini almıştır. Kapıkulu ocaklarında "Cebeci Ocağı" ve Topçu Ocağı" bu çalışmanın konusuna girmektedir. Cebeci Ocağı neferleri, yeniçerilerin silah, mühimmat ve ekipman ihtiyaçlarına cevap vermek için kurulmuştur. Humbaracı Ocağı, önceleri Cebeci Ocağı'nın bir kolu iken el bombalarının zamanla kullanımının artmasıyla ayrı bir ocak olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 3. Selim dönemine humbaracı ocağı ıslah edilmiştir. 1826'da

Yeniçeri Ocağı ile Cebeci Ocağı da kaldırılmıştır (Abdulkadir Özcan, 2019: s359-360). Cebeci Ocağı ve bünyesinden türeyen Humbaracı Ocağı, günümüz MKEK kurumunun atası olarak kabul edilebilir.

Kapıkulu ocakları arasında incelenecek diğer ocak da “Topçu Ocağı”dır. Topun ateşli silah olarak ilk kez 1. Murad döneminde 1389 Kosova Savaşı’nda kullanıldığı tahmin edilmektedir. Tarih olarak bu ocak da Yeniçeri Ocağı sonrası yakın bir tarihte oluşturulduğu kabul edilmektedir. Topçu Ocağı’nın dökümhaneleri bugün Edirne’de “Tophane Bayırı” olarak adlandırılan Kıyık semtinde ve İstanbul Beyoğlu’nda adı bugün de “Tophane” olan semtte faaliyet göstermiştir. İstanbul’daki top üretim merkezinin adı “Tophane-i Amire”dir, Osmanlı ordusunun top döküm faaliyetleri bu merkezden idare edilmektedir. Bunun dışında sınırlar genişledikçe Belgrad, Temeşvar, İşkodra ve Gülanber gibi serhat merkezlerinde de büyük dökümhaneler kurulmuştur. Buralardaki dökümhanelere İstanbul’daki baş tophaneden usta gönderilerek *know-how* transferi sağlanmıştır. Ayrıca top dökümü sırasında özel bir tören yapılmakta, vezirizam, şeyhülislam gibi önemli devlet bürokratları bu törenlere iştirak etmektedir. Bununla birlikte dökülen topların lojistiği için ayrı bir ocak olarak “Top Arabacıları Ocağı” 15. Yüzyılın ikinci yarısında oluşturulmuş, ilerleyen dönemlerde bu ocağın personeli arttırılmıştır (Abdülkadir Özcan, 2019: s361-363). Topçuluğun bu kadar önemsenmesi, hatta top dökümü esnasında tören bile düzenlenmesi Türk savunma sanayii kültürünü bize Osmanlı özelinde göstermeye yardımcı olmaktadır. Keza bugün de önemli savunma sanayii projelerinin tesis kuruluş ya da proje teslimleri törenle yapılmakta; cumhurbaşkanı ve bakanların katılımları ile gerçekleştirilerek bu projelerin önemi halka açıklanmaya çalışılmaktadır.

Osmanlı harp sanayisini ve ordu kabiliyetini dünyaya kanıtlayan olay ise İstanbul’un Fethi için yapılan hazırlıklar ve fethin sonuçları olmuştur.

2.1.1. Fatih Sultan Mehmet (1. Mehmet) Dönemi Harp Sanayii ve Teknolojileri

Fatih Sultan Mehmet döneminde hem Türk askeri tarihine hem de dünya askeri tarihine yön vermiş yegâne harp sanayii teknolojisi toptur. İstanbul'un fethine kadar olan dönemde top Batı dünyasında 14. yüzyılın sonları ve 15. yüzyılda, özellikle İngiltere-Fransa arasında süren Yüzyıl Savaşları'nda savaş meydanlarında yerini almasına karşın, tek başına topun getirdiği ateş gücü ile dönenin hâkim konsepti olan şehir surları, hisarlar ve benzeri dayanıklı savunma tahkimatlarının tamamen etkisiz kılınması mümkün olmamıştır.

2.1.1.1. İstanbul Muhasarası ve Şahi Topu

Şahi topu özelinde Osmanlı topçusu, Bizans'ın medarı iftiharını o güne kadar kuşatmalarla aşılammış (4. Haçlı seferi hariç) İstanbul surlarında büyük tahribatlar yaratmış, böylelikle İstanbul 1453 yılında fethedilmiştir (Weir, 2010: s67-68). O dönem için görülmemiş bir konsept olan böylesine büyük bir top dökülmesi için Osmanlı'ya iltica etmiş Macar top ustası Urban liderliğinde bir ekip görevlendirilmiştir. Topun Edirne'de döküldükten sonra yine o dönem için görülmemiş lojistik bir çabayla İstanbul önlerine getirilmesi de dikkate değerdir (Jorga, 2009a: s33-34). Tarihi kaynaklara bakıldığında Osmanlı için de iddialı bir proje olan Şahi Topu Projesi, günümüz savunma sanayii projeleri bakışıyla günümüzde ABD'nin ilk 5. Nesil Uçak Projesi olan F-22 Raptor avcı uçağına benzetilebilir. Her iki proje de o güne kadar mevcut kullanımda olan bir teknolojinin sınırlarını zorlayarak yeni bir doktrin yaratılmasına neden olmuştur.

Şahi topunun dünyaya gösterdiği top teknolojisinin kabiliyetleri ile surların korumasında neredeyse 1000 yıldır süren feodal derebeylik sistemi yok oluş sürecine geçmiştir. O güne kadar Avrupa'da merkezi yönetimi zayıflatan, güçlü tahkimatları olan hisar ve kalelerde ikamet eden derebeyler, hisarlarının top teknolojisi ile düşmesiyle monarkların tekil iktidarı güçlenmiştir. Bazı tarih çevrelerince bu durum Ortaçağ'ın sonu, Rönesans'ın (ya da Türk kaynaklarında geçen şekliyle Yeni Çağ) başlangıcı kabul edilmiştir (Streusand, 2010: s41-45). Bu açıdan Türk savunma sanayiinin kabiliyetlerini yeniden anımsamak ve bu şekilde analiz etmekte oldukça fayda vardır.

2.1.1.2. Otlukbeli Muharebesi ve Topun Meydan Savaşlarında Kullanılması

Fatih döneminin top teknolojileri konusunda ikinci belirleyici başlık topların yeniden doktrin değiştirmesidir. Şahi topuyla ele aldığımız kuşatma doktrini kadar, topların savaş meydanlarında kullanılması da yeni bir uygulamadır ve o dönemde başlamıştır. Osmanlı ile Akkoyunlular arasında yaşanan 1473 Otlukbeli savaşı, topların meydan muharebesinde gücünü kanıtladığı ilk savaştır. O dönem için lojistik açıdan çok zahmetli olması ve kullandığı metal gülle mühimmatının topların kullanılacağı yerde dökülmesi engellerine karşın Osmanlı ordusu topların yaratacağı ateş gücüne inanarak Otlukbeli savaşında Akkoyunlu ordusunu imha etmiştir. Bu açıdan Fatih dönemi harp sanayii teknolojileri sadece Türk askeri tarihinin değil, dünya askeri tarihini de bir dönüm noktasına getirmiştir (Özkaya, 2019: s51-52).

2.1.2. Yavuz Sultan Selim (1. Selim) ve Kanuni Sultan Süleyman (1. Süleyman) Dönemleri Harp Sanayii ve Teknolojileri

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet döneminin sonuna kadar, kazanılan bu başarı ivmesi sürdürülmüş; ancak ölümünden sonra tahta çıkan 2. Beyazıt ve kardeşi Cem Sultan arasındaki hükümlanlık mücadelesi kazanılan başarı ivmesinin durmasına neden olmuştur (Carretto, 1992: s28-29). Ancak bu ivme Yavuz Sultan Selim devrinde, yeni bir askeri doktrin ile yeniden kazanılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde ordu yapısının ve askeri disiplinin hem kara ordusunda hem de donanmada zirve yaptığı görülmektedir. Harp teknolojileri ve buna uygun doktrinler doğru ve etkin şekilde uygulanarak Osmanlı silahlı kuvvetleri başarıdan başarıya koşmuş, Macar Krallığı gibi köklü askeri kültürü olan güçlü bir devlet Mohaç Meydan Muharebesi ile tarihten silinmiştir (Lybyer, 2000: s91-93). Askeri teknolojiler ile doktrinsel uygulamalarını anlamak adına 1514 tarihli Çaldıran Muharebesi'nin ele alınmasında özellikle fayda görülmektedir.

2.1.2.1. Çaldıran Meydan Muharebesi ve Tüfek Yayılım Ateşi

Ağızdan doldurulmalı tüfekler için kullanılan, Napolyon Savaşları ile özdeşleşen ve yivli tüfeklerin yaygınlık kazandığı, 19. Yüzyılın ortalarına kadar kullanılan en yaygın doktrin "yayılım ateşi (*fusillade*)"dir. Askeri tarihçi Macar Gabor Agoston'ın çalışmasına kadar bu tekniğin 16. Yüzyıl sonlarında Doğu Avrupa'da ortaya çıktığı ve Avrupa geneline yayıldığı düşünülmekteydi. Ancak Agoston bu tekniği ilk uygulayanın Yavuz Sultan Selim; uygulandığı ilk muharebenin de 1514 yılındaki Çaldıran Muharebesi olduğunu ortaya çıkarmıştır. O dönemde dakikada bir atış ancak yapabilen tüfekli piyadeler birkaç atış yaptıktan sonra muharebe

yakın savaşa dönüşmekte ve işlevini yitirmektedir. Yavuz Sultan Selim bu taktik anlayışını değiştirerek tüfekli yeniçeri piyadesini dokuz sıra halinde arka arkaya dizdirmiştir. Bu dizilim ile, ilk sıra ateş ettikten sonra yerini bir arkasındakine bırakarak ateş sürekli devam etmekte ve son sıra da ateş ettiğinde ilk sıra çoktan dolmuş olarak sürekli bir tüfekçi ateşi elde edilmiştir. O zamanda gayet iyi bilinen bir teknoloji olan tüfekler, bu konseptin icadına kadar savaş meydanlarındaki pahalı ve etkisi şüpheli savaş araçları olmaktan çıkarak, piyadenin nihai silahı olacak bir konuma gelmiştir (Özkaya, 2019: s52-53). Dünya askeri literatürüne geçen bu doktrin, Türk harp sanayisinin ve taktiksel kullanımının bir başka başarılı örneğidir.

2.1.2.2. Kanuni (1. Süleyman) Dönemi Osmanlı Harp Sanayii

2. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra İstanbul'da inşa ettirilen Tophane-i Amire, 1. Selim ve 1. Süleyman dönemlerinde büyük bir sanayii sitesine dönüştürülmüştür. Sadece burada 1513-1528 yılları arasında üretilen top sayısı 2090'dır. Zaman zaman imparatorluğun diğer yerel tophaneleri önem kazansa da merkez İstanbul kalmıştır (Agoston, 2012: s137-139). Top, tüfek ve barut seri üretiminde rakiplerini oldukça geri bırakan Osmanlı harp sanayii, 1. Süleyman döneminde orduyu da gücünün doruğuna taşımıştır. Bu dönemde Macar Krallığı 1526'da Mohaç Meydan Savaşı sonucunda fethedilmiş, Osmanlı Avusturya ile sınırdaş olmuştur. Köklü Macar devletinin ortadan kaldırılması özellikle Habsburg hanedanlığı tarafından idare edilen Avusturya ve İspanya'da geniş yankı bulmuş, uzun yıllar sürecek Orta Avrupa hakimiyet savaşları başlamıştır. Osmanlı'nın personel, lojistik, harp sanayii açısından rakiplerine göre bu dönemde ezici üstünlüğü olduğu görülmektedir (Agoston, 2013: s111-113).

Bu dönemin harp sanayiinde ilgi çekici bir konu göze çarpmaktadır. 1. Süleyman döneminde Çin'in Ming Hanedanlığı, dönemin Osmanlı tüfeklerine oldukça ilgi duymaktadır. Çin'in kendi ateşli silah teknolojileri ve üretimi olmasına karşın temin edebildikleri kadar Osmanlı tüfeği satın almak istemiştir. Çinli uzmanlar hazırladıkları eserlerde Osmanlı tüfeklerinin kalitesini ve diğer Avrupalı tüfeklere üstünlüklerine değinmiştir. İki ülkenin elçileri vasıtası ile kurulan ticaret ilişkisi, Çin'in Osmanlı harp sanayii teknolojilerine ilgi duymasını sağlamıştır. Bu dönemde Osmanlı'nın Güneydoğu Asya ve Hindistan gibi coğrafyalarda boy gösterdiği düşünüldüğünde Osmanlı'nın jeopolitik gücünün ulaştığı doruk, harp sanayiinin bu coğrafyalarda yarattığı ilgi ile desteklenebilir (Fidan, 2011: s103-105).

Özet olarak 2. Mehmet döneminde standartlaşan ateşli silah sanayii ve teknolojileri 1. Selim ve 1. Süleyman dönemlerinde zirve yaparak Osmanlı'yı dünya gücü yapmıştır. Ateşli silah ve barut üretimi için derin bir sanayii teşkilatlanması oluşturulmuş, kalitenin düşmemesi için üretimde büyük bir disiplin sağlanmıştır. Bununla beraber Avrupa'daki harp sanayii gelişmeleri de genel kanının aksine ilgiyle takip edilmiş, gerektiğinde *know-how* transferi sağlamak adına yabancı uzmanlar bu dönemde de görevlendirilmiştir. Ancak Osmanlı'nın kendi teknolojisi ve üretim kapasitesi yanında bu durum gelecek yüzyıllara göre oldukça az bir önem teşkil eder (Agoston, 2017: s171-174). Bu dönemde Osmanlı harp sanayii ürünleri İspanya'dan Çin'e kadar Avrasya'nın tüm gelişmiş uygarlıklarında aranan ürünler olmuşlardır. Osmanlı'nın altın çağı olan 16. Yüzyıl gene hatları ile yerli ve milli harp sanayiinin gelişmişliği ile paralel gitmiş bir yüzyıldır. Harp sanayiinin bu gelişmişliğinde padişahların aynı zamanda ordularının başında sefere çıkan birer mareşal karakterler olduğu da unutulmamalıdır. Gelecek dönem padişahlarında bu örnekler git gide azalmıştır. Günümüz savunma sanayii girişimlerine örnek olması gereken bu dönemin başarıları, sonraki yüzyıllarda benzer şekilde devam etmeyecek, günümüzde ibret alınması gereken dönemlere evrilecektir.

2.1.3. 1566-1789 Arası Osmanlı Ordusu'nun ve Harp Sanayiinin Durumu

1566'da Kanuni'nin Zigetvar Kalesi kuşatması sırasında vefat etmesiyle yerine oğlu 2. Selim geçmiştir. Bu dönemde Kıbrıs'ın Fethi ve İnebahtı Deniz Savaşı olayları öne çıkmakla beraber Klasik Dönem Osmanlı Donanması başlığı altında incelenecektir. 8 yıl süren 2. Selim döneminde padişah ordusunun başında bir sefere çıkmamış, Kanuni dönemi kara ordusu kültürü ve düzeni korunmuştur (Emecen, 2021: <https://islamansiklopedisi.org.tr>).

3. Murat döneminde (1574-1595), Yeniçeri Ocağı düzeninde çözümler başlamıştır. Yeniçerilerin emekli olmadan evlenip çocuk sahibi olmaları yasak olmasına rağmen bu teamül göz ardı edilmiş, kışla yerine kendi evlerinde ikamet etmeye başlamış, askerlik haricinde esnaflıkla uğraşmaya başlamıştır. Bunun yanında devşirme sisteminin haricinde yeniçeri ocağına asker alınması yasakken, bu yasağın da delinerek önemli bürokratların akrabaları, yeniçerilerin kendi çocuklarını ocağa sokması ocağın nizamını derinden sarsmıştır. Ancak bu çözüme etkisini ilerleyen yüzyılda derinden hissettirecektir. Kanuni sonrası dönemden 1683 2. Viyana kuşatmasına kadar Osmanlı Ordusu'nun sahada hala üstün olduğu görülmektedir. Harp sanayii anlamında Batı ile arasında çok önemli bir fark bulunmayan Osmanlı Ordusu, iç isyanlar, uzun süren savaşların getirdiği ekonomik yorgunluk gibi dolaylı nedenler ile harp meydanında üstün gözüke de bunu devamlı sürdürebilecek eski kapasitesinden uzaklaşmaktadır (Agoston, 2017: s187-188).

1683 yılında 2. Viyana seferine ile başlayıp 1699'da Karlofça Antlaşmasına kadar devam eden 17 yıllık Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları'nda Osmanlı Ordusu büyük bir hezimete uğramıştır. Bu durumun yaşanmasında yatan sebep Osmanlı devlet kademesi tarafından doğru analiz edilememiştir. Sorunun ana sebebi süregelen Osmanlı askeri doktrinini başarılı bir şekilde uygulanamadığı ve/veya

taktik hatalar nedeniyle başarısız olduğu görüşü hakimdir. Ancak Batı orduları bu dönemde askeri taktikler ve harp teknolojileri açısından yeni ilerlemeler kaydetmiş, 2. Viyana kuşatması sonrası Osmanlı'nın yaşadığı bozgunla moral inisiyatifini elde etmişlerdir. Bu muharebeler sonrasında Osmanlı Ordusu'nun yeniden düzenlenmesi gerektiği anlaşılmıştır (Öğreten, 2014: s15-16).

1768'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774), Osmanlı ordusunun o dönemdeki içler acısı halini göstermektedir. Osmanlı ordusu sayıca yeterli, ekipman ve silah teknolojisi yeterli, kaliteli at ırklarına sahip olmalarına rağmen özellikle Yeniçeri/Kapıkulu ordusu içindeki aşırı düzensizlik, komuta kademesindeki paşaların keyfi tutumları, ordunun kendi imparatorluk topraklarında yağmaya kalkışması gibi disiplinsizlik örnekleri Osmanlı'nın ağır bir yenilgi almasına neden olmuştur (Öğreten, 2014: s29-30).

Bu dönemde Osmanlı ordusunun harp teknolojileri konusunda yetersiz olduğunu söylemek zordur. 1798 Temmuz'unda Napolyon komutasındaki Fransız ordusu Osmanlı'nın Mısır eyaletine asker çıkararak bölgeyi işgal etmeye başlamıştır. Akka'ya kadar ilerleyen Fransız ordusu Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından ancak durdurulabilmiştir (Johnston, 2011: s41-45). Bu tarihlerde Osmanlı Ordusu'nda danışman olarak görev yapan General Kohler hazırladığı raporda Türk ordusunun kötü idaresi ve disiplinsizliğinden ötürü başıboş bir güruhtan farkı olmadığını belirtmiş; utanç verici olanın Türk ordusunun çok iyi askerlere, mükemmel atlara, iyi ve kaliteli silahlara, bol cephane ve mühimmata sahip olduğunu ifade etmiştir (Öğreten, 2014: s31).

Sonuç olarak bu dönemde Osmanlı Ordusu'nun teknolojik olarak hala üstün olmasına rağmen ordu içindeki düzensizlikler ve kötü idare ile bu avantajın kullanılmadığı, bir yüzyıl önceki askeri başarıların sahada gösterilemediği anlaşılmaktadır. 1683 Viyana bozgunu ile moral inisiyatifini de kaybeden Osmanlı Ordusu, art arda büyük yenilgiler alarak

savunma konumuna geçmiş, fethettiği topraklardan geri çekilmeye başlamıştır.

2.1.4. Klasik Dönem Osmanlı'da Donanma, Deniz Harp Sanayii ve Teknolojileri

Denizcilik ve denizcilik kültürünün oluşması hiç şüphesiz bir devletin süregeldiği coğrafyanın da kaderiyle ilgilidir. Türkler tarih sahnesine çıktıkları coğrafyada denize uzak olmalarına karşın Anadolu gibi üç tarafı denizlerle çevreli bir coğrafyaya hâkim olarak büyük bir fırsat elde etmiştir. Bu alanda maharetli olduklarını da kısa zamanda göstermişlerdir. Osmanlı'nın klasik döneminde büyüyen ordusuyla beraber donanması da gelişerek 15. Yüzyılda Karadeniz ve Adalar Denizi'ni, 16. Yüzyılda da Doğu Akdeniz'i bir "Türk Gölü"ne çevirmeyi başarmıştır. Tarihinde birçok iniş ve çıkış kaydeden Türk askeri denizcilik tarihi klasik dönem Osmanlı'sında altın çağını yaşayarak geleceğin denizci nesline bunun mümkün olabildiğini kanıtlamıştır (Gürdeniz, 2015: s208-210). Osmanlı donanmasının klasik dönemdeki durumuna geçmeden önce Türk denizcilik tarihine değinmekte fayda vardır.

2.1.4.1. Türk Denizcilik ve Donanma Tarihinin Kökenleri

Türk kara kuvvetleri tarihi daha önce de belirttiğimiz gibi MÖ 2225'lere kadar takip edilse de denizcilik kültürü oldukça geç sayılabilecek bir dönemde başlamıştır. Türk denizciliği, Malazgirt Savaşı ile Türklere yurt olan Anadolu'da, ilk büyük Türk denizcisi kabul edilen Çaka Bey ile başladığı kabul edilmektedir. 1081-1085 arası bir tarihte İzmir'i ele geçiren Çaka Bey, burada Bizans donanmasını örnek alarak 40 parça bir donanma kurmuştur. 1088-1089 yıllarında Bizans donanması ile girdiği

deniz savaşlarında üstün gelerek Adalar Denizi'nde birçok adayı da ele geçirmiştir. Çaka Bey'in bu deniz zaferi aynı zamanda Türklerin denizde Bizans'a karşı kazandığı ilk büyük başarıdır. Çaka Bey'in çabası sayesinde yüzlerce yıllık denizcilik ve donanma tecrübesi olan Bizans'ın karşısında onunla boy ölçüşebilecek bir Türk donanması oluşturularak, Türklerin askeri dehası kendini bir kez daha tarihte kanıtlanmıştır. Maalesef denizcilikte yakalanan bu başarı ivmesi; Türkiye Selçuklu hükümdarı 1. Kılıç Arslan'ın hem kayın pederi hem de müttefiki olan Çaka Bey'i 1095'te adına düzenlenen bir ziyafette öldürtmesiyle durmuştur (Erol, 2019: s315-316). Ancak bu acı ve ironik hadise, Türk denizcilik tarihinde son olmayacaktır.

Türkiye Selçukluları döneminde, donanma faaliyetleri ve denizcilik kara kuvvetlerinin gölgesine itilmiştir. Ancak 1. İzzettin Keykavus (1211-1220) ve 1. Alaeddin Keykubat (1220-1237) dönemlerinde, Sinop, Antalya ve Alanya gibi liman kentleri fethedilerek buralarda tersane inşa ettirilmiştir. Sinop'un fethinden 10 yıl sonra, 1227 yılında Türkiye Selçuklu tarihinin tek deniz aşırı seferi olan Suğdak (Kırım) seferidir. Bu seferi önemli kılan nokta, Selçuklu Türkleri'nin 10 yıl gibi bir sürede deniz aşırı sefer düzenleyip bir kıyı kentini denizden fethedecek kabiliyete erişmiş olmasıdır (Erol, 2019: 321-322).

Çaka Bey ile Türkiye Selçukluları örneklerinde görüldüğü ve ilerleyen yüzyıllarda defalarca kanıtlanacağı üzere, Türkler geç başlamış olsalar da başarılı bir denizci millettir. Ancak tarihte sürekli tekrar ettiği üzere denizcilik ve donanma kültürü kara ordu kültürünün gölgesinde kalmıştır. Türklerin denizcilikte bu yükseliş ve inişlerini günümüze kadar takip etmek mümkündür.

2.1.4.2. Osmanlı Donanmasının Kuruluşu

Osmanlıların denizcilikle buluşması Orhan Gazi dönemine denk gelmektedir. Bizans'tan Marmara Denizi etrafındaki önemli kıyı yerleşimleri alınarak Osmanlı denizcilik faaliyetleri başlamıştır. Karesi Beyliği alındıktan sonra Marmara'da Osmanlı donanması oluşturuldu. 1367'de Gelibolu'nun 1. Murat tarafından fethiyle Marmara'da kesin hakimiyet Osmanlı donanmasına geçmiştir. 1401 yılında ilk Donanma Komutanlığı Yıldırım Beyazıt zamanında oluşturulmuştur. Fatih döneminde Venedik ile girişilen mücadelede Osmanlı galip gelerek Adalar Denizi'nde de tek hâkim güç konumuna geçmiştir (Gürdeniz, 2015: s222-225). Ancak Türk denizciliğinin altın çağı 16. Yüzyıl ile gelecektir.

2.1.4.3. 16. Yüzyılda Osmanlı Donanması, Harp Sanayii ve Teknolojileri

16. Yüzyıl Türklerin denizlerdeki altın çağıdır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde Osmanlı imparatorluğu denizci bir güce dönüşmüştür. Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır'ın fethinde Osmanlı donanması lojistik açıdan önemli destek sağlamıştır. Bunun yanında Osmanlı donanması Hint Okyanusu'nda Portekizlilerle, Doğu Akdeniz'de Venediklilerle, Batı Akdeniz'de İspanyollarla aynı dönemlerde mücadele ederek üstünlük yarışında geri durmamıştır. Osmanlı denizciliğinde adeta gövde gösterisinin yaşandığı bu dönemde Rodos, Tunus, Cezayir, Libya, Mısır, Karadeniz'de Azak, Kızıldeniz'in her iki yakası fethedilmiş, 28 Eylül 1538'de Preveze'de Birleşik Haçlı Donanması'na karşı büyük bir deniz zaferi kazanılarak Akdeniz'de Osmanlı donanmasının üstünlüğü gösterilmiştir. 1570-1573 tarihlerinde Kıbrıs'ın fethi sürerken 7 Ekim 1571 tarihinde Osmanlı donanması ilk ciddi yenilgisini İnebahtı'da yaşamıştır (Gürdeniz, 2015: s227-234).

Osmanlı donanmasına altın çağı yaştan süreç 1. Selim'in İstanbul'da büyük tersaneler kurdurması, Barbaros Hayrettin Paşa, Oruç Reis, Piri Reis, Piyale Paşa, Turgut Reis gibi dönemin denizci dehalarının da Osmanlı donanmasında istihdam edilmeleri oldukça önemlidir. 1. Selim döneminde Türk korsanlar olan Oruç Reis ve Hızır Reis (Barbaros Hayrettin Paşa) kendi çabaları ile Cezayir'i fethetmiş, sonrasında Osmanlı'ya bağlılık ilan ederek bu bölgenin bir deniz ileri üssü olmasını sağlamışlardır. 1551'de Trablusgarp'ın (Libya), 1574'te Tunus'un fethi ile Kuzey Afrika'da tek hâkim Osmanlı olmuştur. Osmanlı donanması bu dönemde Doğu Afrika'da, günümüz İran, Pakistan ve Batı Hindistan kıyılarında boy göstermiştir. Ancak Akdeniz'de gösterilen başarılar Hint Okyanusu'nda aynı ölçüde sürdürülememiştir. Akdeniz'de Osmanlı deniz ivmesi ise 7 Ekim 1571'de Osmanlı donanmasının Birleşik Haçlı Donanması karşısında aldığı kesin mağlubiyet ile durmuştur. Ancak Osmanlı donanması kaybettiği gemiden fazlasını altı ay içinde inşa ederek tekrar Akdeniz'de boy göstermeye devam etmiştir (Panzac, 2018: sXXIV-XXVII).

Osmanlı'nın kara orduları ile paralel başarılar gösterdiği donanması sayesinde 16. Yüzyıl'ın Akdeniz ve Yakın Doğu coğrafyasında jeopolitik üstünlüğün Osmanlı'da olduğu açıkça gösterilmiştir. Bu jeopolitik üstünlük zaman zaman zayıflasa da açıkça Osmanlı'nın elinden çıktığı tarih 1770'te yaşanan Çeşme baskını ile gerçekleşmiştir. Osmanlı donanmasının güvenlik politikalarını uygulamasındaki tartışılmaz konumu, donanmanın imha edilmesiyle günümüze dek uzanan birçok bölgesel sorun da donanmanın güçsüzlüğü ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendirilebilir. 16. Yüzyıl genelinde Osmanlı gibi diğer Akdeniz ülkelerinin de donanmaları, diğer tip gemilere göre sayıca oldukça baskın olan kadirga tipi gemilerden oluşmaktadır. Kadirga tipi gemilerin özellikleri ve yerini bıraktığı rakibi kalyonlar bir sonraki bölümde detaylıca karşılaştırılacaktır.

2.1.4.4. 17. Yüzyıl ve 18. Yüzyıl Dönemi Osmanlı Donanması, Deniz Harp Sanayii ve Teknolojileri

17. yüzyılda, Avrupa'nın Amerika kıtaları üzerinde ciddi şekilde kolonileşme yarışına girdiği bir dönemde Osmanlı'nın bu yarışta izlemekle yetindiği görülmektedir. Binyıllardır ticaretin geçtiği ana güzergâh olan Akdeniz'in coğrafi keşiflerin sonunda önemi azalmış, Osmanlı büyük bir ekonomik kayba uğramıştır. Ancak Akdeniz'in jeopolitik öneminin devam ettiği aşikardır. Dünyada “denizci imparatorlukların” yarışı sürerken IV. Mehmet Dönemi (1648-1687) Osmanlı donanması yenilenmiş ve nicelik olarak güçlü olmasına rağmen, modernleşmede başarısız olmuştur. Batılı donanmaların mevcudu yüksek oranda, ateş gücü yüksek, geniş yelkenli ve küreksiz *kalyon* tipi gemilerden oluşmaktaydı. Ancak bu dönemde hala Osmanlı donanmasının *kalyon* tipi gemileri sayıca geri plandaydı, donanmanın çoğunluğunu kürek çeken forsaların kullanıldığı, dar yelkenli ve ateş gücü yüksek *kadırga* tipi gemilerden oluşmaktaydı. Bu tip gemiler Akdeniz gibi sığ sular için geliştirilmiş ve manevra gücü yüksek olmasına rağmen birebir çarpışmada *kadırga*, *kalyona* yaklaşmadan gemi toplarının atışıyla batırılabilirdi (Jorga, 2009b: 76-79).

Ancak *kadırga* doktrininin Osmanlı donanması için temel doktrin kabul edilmesinde önemli faydalar da görülmektedir. Türkçede kullanılan *kadırga* sözcüğünün kökeni, Bizans Yunancasındaki kürekli gemi anlamına gelen *katergon* sözcüğüdür. Osmanlı'nın donanma teknolojilerinde Akdeniz medeniyetleri olan Bizans ve İtalyan şehir devletlerinin rolü baskındır (Panzac, 2018: s56-57). *Kalyon* tipi sadece yelkenli gemiler rüzgârsız günlerde hareket edememektedir. Büyük okyanuslarda coğrafi şartlardan ötürü bu durum pek sorun yaratmasa da Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz, Marmara ve Adalar Denizi gibi çevresi karalarla çevrili iç denizlerde rüzgârsız günler de görülmektedir. *Kadırgalar* hem kürek hem de yelken kombininden oluştuğu için rüzgârsız günlerde forsaların kürek çekmesiyle rahatça yol alabilmekte,

rüzgâr çıktığı zaman forsalar dinlenmekte, deniz savaşı sırasında geminin sadece bir yanındaki forsaların kürek çekmesiyle gemi olduğu yerde dönebilmekte ya da çok rahat manevra kaydedebilmektedir. Ayrıca kadırgalar sayılan denizlerin sığ sularında rahatça hareket edebilmekte, düşük silüetli oldukları için baskın ve korsanlık faaliyetleri için avantajlı olmaktadır. Rüzgârsız günlerde ya da savaşta zarar gören kalyonları rahatça çekebilmektedir. Askeri çıkartma, lojistik kargo taşımacılığı ve amfibi operasyon imkanları sağlamasıyla kadırgalar 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı donanması için vazgeçilmez bir konuma yükselmiştir (Zorlu, 2014: s25-26). Bununla beraber kadırgaların dezavantajı da az önce sıralanan harekât şartları ile doğrudan ilişkilidir. Kadırgalar, kısa süreli ya da ikmalin kolay olduğu harekât tarzı için faydalıdır. Bir kadırgada yaklaşık 200-300 kadar mürettebat ve 6-10 kadar deniz subayı bulunmaktadır. Geminin kapasitesine göre yüksek olan bu rakam hem taşınacak kargoyu azaltmakta hem de gıda tüketimini arttırmaktadır. Bu nedenle kadırgaların sefer sırasında Osmanlı ya da müttefik limanlarına sık sık uğrayarak ikmal yapması gerekmektedir. Bu durum Osmanlı'nın kendi iç denizi gördüğü Doğu Akdeniz, Marmara, Adalar Denizi, Karadeniz, Kızıldeniz gibi coğrafyalarda oldukça etkin olmasına karşın Batı Akdeniz'i kontrol altına alamayışının da nedenini açıklamaktadır (Zorlu, 2014: s28-29).

Bu dönemde önemli bir tartışma uzun süre bitmeyen Girit Seferi (1645-1669) sırasında kalyon tipi gemilerin faydaları üzerine olmuştur. Osmanlı'nın kalyon tipi gemilere ilgisi artsa da doktrinsel bir geçiş için 18. Yüzyılın ikinci yarısına kadar bir girişim olmamıştır. O dönemin yegâne gemi inşa malzemesi olan kereste üretiminin azalması kalyona geçişte görülen isteksizlik olarak gösterilmektedir. 16. ve 17. Yüzyıllarda kereste üretimindeki düşüş Kocaeli yöresinde görülse de Marmara ve Karadeniz kıyı bölgesindeki kereste üretim yörelerinde üretimin devam etmesi hammadde anlamında Osmanlı'nın çok da zorluk çekmediğini açıklamaktadır. Ancak asıl neden, Osmanlı ile Venedik donanma kültürlerinin benzer oluşunda yatmaktadır. Osmanlı donanmasının uzun

yüzyıllardır denizlerdeki en büyük rakibi Venedik'tir. Venedik donanması da Osmanlı donanması gibi kürekli kadırgalardan oluşmaktadır. Venedik donanmasının da aynı tarihlerde Osmanlı donanmasında olduğu gibi kalyon tipi gemilere doktrinsel olarak geçmemesi, Osmanlı'nın da benzer bir paradigma içinde oluşuna açıklık getirebilir. Bununla beraber yeni teknolojiye yatırım yapılması ve köklü bir doktrin reformuna girişilmesi büyük bir risktir (Zorlu, 2014: s22-24). Bununla beraber Osmanlı'nın Akdeniz ötesinde Atlantik okyanusuna kıyısı bulunmaması, bu nedenle de İspanya-Portekiz ve İngiltere-Fransa-Hollanda gibi okyanus kıyısında olan ülkelerin yaşadığı koloni ve okyanus gemiciliği süreçlerini doğal olarak yaşamamıştır. Tüm bu nedenlerin ışığında Osmanlı'nın geleneksel kürekli gemilerden tam olarak vazgeçmeyişi doğru bir şekilde analiz edilebilir.

Kalyon teknolojisinden bahsederek bu geçiş döneminin daha rahat anlaşılması sağlanabilir. Osmanlı büyük tip yelkenli gemilere sanıldığı aksine yabancı değildir. 1517-1554 arası Hint Okyanusu'nda Portekiz'e karşı yürütülen deniz savaşlarında kürekli gemilerin yanında az denemeyecek sayıda büyük yelkenli gemi de inşa edilmiştir (Zorlu, 2014: s27-28). Ancak bu dönemde bu coğrafyalarda kalyonun yegâne ana savaş gemisi olmayışında kalyonun üretiminin daha zahmetli olması ve okyanus tipi gemi üretiminde uzmanlaşmış tersane kültürü istemesidir. Kalyonlar, kadırgalara göre daha fazla ambar katı olan, daha fazla kargo ve savaşçı mürettebat taşıyabilen gemilerdir. Bununla beraber her ambar katında sıra halinde onlarca top bulundurmasıyla ateş gücü yüksektir. Düzenli beslenmesi gereken kürekçi forsa yerine sadece yelken bulundurması ve taşıdığı kargonun yüksek oluşuyla uzun süreler ikmal yapmadan sefer yapabilmektedir. Kendi aralarında sürekli bir mücadele içinde olan Batı Avrupa ülkelerinin tamamının okyanusa geçişi ya da kıyısı olması onları bu tip gemi teknoloji kültürünün geliştirmelerine itmiştir. Amerika'nın kolonileştirilmesi yarışında da bu gemiler sürekli gelişme baskısı altında kalmış; akabinde bu yarış kazanan İngiltere dünyanın en büyük deniz gücü olmuştur (Panzac, 2018: s157-160).

17. Sonları ve 18. Yüzyılın ilk yarısında imparatorluğun genel durumu itibari her cephede savaş verilirken Osmanlı donanması kara ordusuna göre daha iyi bir konumdadır. Kadırga tipi gemiler tamamıyla terk edilmese de gözden düşmüştür. Modern kalyon üretimine de ağırlık verilmiştir. 1684-1699 döneminde Osmanlı-Kutsal İttifak savaşlarında Osmanlı tersaneleri tarafından 25 parça yeni kalyon inşa edilmiştir, bu kalyonların üçü devasa üç ambarlı ve 1000 kişilik mürettebat bulundurabilen tipteki gemilerdir. (Panzac, 2018: s173-175).

18. yüzyılda Osmanlı donanması kadırgadan kalyona doktrinsel olarak geçişini tamamlamıştır. “Amiral Gemisi” olarak nitelenen üç ambarlı kalyonlar, donanması bel kemiğini oluşturan iki ambarlı kalyonlar ve bunlara destek amaçlı karavele tipi daha küçük gemiler üretilerek o dönemde başarılı bir donanma oluşturulmuştur (Panzac, 2018: s188-189). Kadırgalar yine görülmekle beraber, Tuna, Azak gibi geniş nehirlerde ve kıyılarda “sahil güvenlik” görevi görmekte ve yardımcı bir misyon üstlenmektedir (Panzac, 2018: s193). Bu başarılı çaba 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken, 5-7 Temmuz 1770 tarihinde Rus donanmasının Osmanlı donanmasını yok etmesiyle son bulmuştur (Panzac, 2018: s203). Osmanlı donanmasının yok olması ve devam eden kara savaşlarının da kötü gitmesi nedeniyle Osmanlı'nın Doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki jeopolitik hakimiyeti de sarsılmıştır. Bu nedenle Osmanlı donanmasının tekrar ve modern bir şekilde inşa edilmesi 3. Selim döneminin önemli başlıklarından biridir.

2.2. YAKINÇAĞ OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SAVUNMA SANAYİİNİN DURUMU VE GELİŞİMİ (1789-1918)

3. Selim'in tahta çıktığı 1789 yılında, Osmanlı Ordusu çoğunluğu yeniçerilerden oluşan kapıkulu askerleri ve tımarlı sipahilerden oluşan iki ana gruptan meydana gelmektedir. Savaşlarla azalan askeri sayısı devşirme sistemi ile aynı

hızda yerine koyulamadığından 18. Yüzyıl genelinde kapıkulu ocağına dışarıdan daha fazla niteliksiz insan sokularak ocağın nizamı kontrol edilemez bir noktaya gelmiş, padişahın otoritesini tanımayan paralel bir siyasi güç haline gelmişlerdir. Kapıkulu askerlerinin karşısında dengeleyici bir güç olarak durması gereken Tımar sistemi bu dönemde düzeltilemez bir şekilde bozularak “Eyaletlü” denilen Tımar askerlerinin sayısı gittikçe azalmıştı (Öğreten, 2014: s17-18).

Bu noktada Osmanlı askeri sanayisini savaştığı devletlerle karşılaştırmakta fayda vardır. Osmanlı İmparatorluğu, rakiplerinin aksine kendi silah ve cephaneleri yine imparatorluk sınırları içinde üretmekte ve yabancı tedarik kaynaklarına bağımlı kalmamaktadır. 17. Yüzyıl ve 18. Yüzyılın ilk yarısı Osmanlı silah sanayisinin Avrupalı rakiplerinden geri düştüğünü söylemek doğru olmamakla birlikte, bu fark 18. Yüzyıl sonları itibari ile derin bir şekilde açılmaya başlayacaktır. 3. Selim döneminde imparatorluk bir kez daha harp sanayii anlamında öz yeterliliğe kavuşsa da nitelik farkı kendini göstermeye başlamıştır (Agoston, 2017: s188). Askeri üstünlüğün Avrupalılara geçişinde en önemli neden harp sanayiindeki gelişmelerden çok Osmanlı ordu yapısının, bilhassa Yeniçeri Ocağı'nın geri dönüşü olmayacak şekilde bozulmasıdır.

Böyle bir ortamda köklü reformların yapılması ve askeri disiplinin yeniden tesis edilmesi artık kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle 18. Yüzyıl geneli köklü reformların “denendiği” bir dönemdir. Çünkü 3.Selim döneminde büyük hevesler ve gayretler içinde kurulan “Nizam-ı Cedit” ordusu, yeniçerilerin isyanıyla kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. Yeniçeri ocağı kaldırılmadan köklü bir askeri yeniliğin yapılamayacağına anlaşılmaması üzerine 1826'da Yeniçeri Ocağı ve himayesindeki diğer kapıkulu ocakları “imha edilerek” kapatılmıştır. Ancak yeni askeri düzenin tesis edilmesi Osmanlı'nın askeri başarılarını geri kazanmasında artık tek başına yeterli olmayacağı kısa sürede anlaşılacaktır. Batı, Sanayi ve Aydınlanma Çağı ile teknolojik ve bilimsel bir atılım yakalamış, Osmanlı ise bu uçurumun açılmasını izlemekle yetinmiştir. Sultan Abdülaziz ve 2. Abdülhamid dönemlerinde Osmanlı bu uçurumun kapatılması ve ordunun modernleşmesi açısından sürekli bir çaba göstermiştir. Ancak milliyetçilik akımı ile artan ve

imparatorluğa yayılan isyanlar, artan toprak kayıpları, art arda gelen askeri başarısızlıklar, sosyal hayatın birçok yeni buluş ile sürekli değişmeye zorlanması, devlet gelirlerinin ve ülke geneli ekonominin sürekli kötüye gitmesi gibi birçok olumsuz neden bu uçurumun kapanması engellemiştir (Agoston, 2017: s103-104).

2.2.1. 18. Yüzyıl ve Reformlar Dönemi

Osmanlı'nın 17. Yüzyıl dönemi ıslahat çalışmalarında Avrupa etkisinden söz edilemez ancak sonraki yüzyıl ıslahatlarında Avrupa'nın rol model olduğu görülmektedir. Ancak bu dönem ıslahatlarının kısmi olduğunu ve köklü olmadığını da belirtmekte fayda vardır. Bu dönemde öne çıkan ilk girişim 18. yüzyılın ilk çeyreğini şekillendiren Lale Devri dönemidir. Batı ile kurulan ilişkilerde diplomasi öne çıkmış, Viyana, Paris gibi dönemin önemli merkezlerine elçiler gönderilmiştir. Bu elçilerin gördüklerini *sefaretnameler* ile kaleme alıp döndüklerine aktarmasıyla Osmanlı yönetimi içerisinde kültür, sanat ve askeri alanlarda yeniliklerin yapılması kanısı hâkim olmuştur (Özcan, 2019: 38).

Askeri modernleşme girişimlerinde ilk adımlar İstanbul'da Batı ülkelerinin kurduğu elçilikler aracılığı ile hız kazanmıştır. Osmanlı ile Batılılar arasında bilgi transferini hızlandıran bu kurumlar, aynı zamanda Osmanlı yönetiminin bilirkişi arayışına destek olmuştur. Fransız General *Comte de Bonneval*, humbaracı ocağında reforma giderek bu kurumun Prusya ve Fransız ordularındaki düzeye erişmesi için çaba göstermiştir. *Humbaracı Ahmet Paşa* olarak da tanınan Bonneval, Türk ordusunun Avrupa'da eski başarısını yakalaması için ancak Avrupalılar gibi silah üretir ve ona göre taktik eğitim alırsa mümkün olabileceğini savunmuştur. Bonneval'den sonra Macar asıllı *Baron de Tott*, askeri reform çalışmalarında bilirkişi olarak görev almıştır. Tott, Osmanlı topçu eğitimini Avrupa ekolüne getirmek istemiş, tophaneyi yenilemiş ve Avrupa ayarında toplar

döktürmüştür. *Mühendishane-i Bahr-i Hümayun* yine bu dönemde kurularak Avrupa standartlarında askeri akademilerin Osmanlı tarafından örnek alınmasında mihenk olmuştur (Özcan, 2019: 39-40).

2.2.2. Nizam-ı Cedit Reformları

3. Selim dönemine kadar Genç Osman ile başlayan Yeniçeri Ocağı'nın düzene sokulması ve yenileştirilmesi çabaları hem yeniçerilerin sertçe karşı koyması hem de ulemanın direnci nedeniyle başarısız olmuştur. 3. Selim şehzadelik döneminde babası 3. Mustafa'nın ona özel ilgi göstermesiyle iyi bir eğitim almış, devlet meseleleri ve devletin sorunları ile yakinen ilgilenmiştir. Avrupa'daki gelişmeleri merakla takip ederek güncel olaylardan haberdar olmaya çalışmıştır. 18. Yüzyılda Rusya karşısında sayısal ve niteliksel olarak Osmanlı Ordusu'nun aldığı küçük düşürücü yenilgiler, askeri alanda köklü reformların yapılması gerekliliğini mazbut hale getirmiştir. Padişahlığı sırasında hazırlattığı layihalar ile tespit edilen sorunların çözümü için yeni bir ordunun oluşturulmasında karar kılınmıştır (Öğreten, 2014: s50-55).

Sunulan layihalar ekseninde, Bostancı Ocağı'ndan alınan personel ile Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) Ordusu kuruldu. Bu ordu personeline Avrupa askeri kültüründe eğitim uygulandı. Giderlerini karşılamak için Irad-ı Cedit adıyla ayrıca bir hazine oluşturuldu. Kısa sürede personel sayısı 12.000'e ulaşan Nizam-ı Cedit'in Anadolu'da ve Rumeli'de taşra teşkilatı da oluşturulması amaçlanmıştır (Abdulkadir Özcan, 2019: 372-373). Sonuç olarak, büyük bir hazırlık sonrası gayretle kurulan ve askeri anlamda başarısını ispat etmek için gün sayan Nizam-ı Cedit Ordusu, 1807'de Kabakçı Mustafa Paşa isyanı ile kanlı bir şekilde mülga edilmek durumunda kalmıştır. Sayıları 10.000'i aşan Nizam-ı Cedit Ordusu'nun 3. Selim tarafından isyancılara karşı kullanılmaması, akabinde bu yeni ordunun isyancılar ve yeniçeriler tarafından kapatılarak personelinin

dağıtılması Osmanlı harp tarihi açısından kaçırılmış bir fırsattır (Beydilli, 2021: <https://islamansiklopedisi.org.tr>).

Osmanlı Ordusu'nun ve genel olarak her yenileşme hareketinin karşısında olan yeniçeriler 1826'da Vaka-i Hayriye (Hayırlı Olay) ile kaldırılarak Türk askeri tarihinde yeni bir dönem açılacaktır.

2.2.3. 1826 Vaka-i Hayriye Sonrası Askeri Modernleşme Çabaları

3. Selim döneminde Mısır'a vali atanmış Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 1808'de İngilizlerin Mısır'a yaptıkları çıkartma girişimini bozguna uğratmış; eyaletin asayişini ve düzenini sağlamış, bölgenin ekonomik yapısını canlandırmak için sanayiye geliştirmiş ve fabrikalar kurmuştur. Çabaları ile Mısır eyaletini Osmanlı'nın diğer eyalet yönetimlerinden daha bağımsız ve güçlü hale getiren Kavalalı Ahmet Paşa ile İstanbul'daki merkezi yönetim arasında daha sonra savaşa dönüşecek siyasi bir kriz başlamıştır (Uslubaş, 2013: s350-352).

Bu dönemde Mısır Valiliği-Osmanlı Merkezi Yönetimi arasındaki krize ordu modernleşmesi açısından ayrıca bakmakta fayda vardır. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın merkezi yönetimden bağımsız modern ve nitelikli bir ordu kurmuş, bunu yaparken Napolyon Savaşları dönemini örnek almıştır. 1824-1827'de Yunan İsyanını bastıramayan Osmanlı ordusu, kendi Mısır valisinden destek istemek zorunda kalarak bu *de facto* yapıyı bir nevi kabul etmiştir. Mısır Valiliği'nin kendi modern ordusunun desteğiyle isyan bastırılrsa da 20 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı-Mısır donanması İngiliz-Fransız-Rus birleşik donanması tarafından imha edilerek Yunanlıların bağımsızlığı tanınmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte 2.Mahmut'un da Osmanlı ordusu için Mısır benzeri bir modernleşme girişiminin başlatıldığı görülebilir. Önce Eşkinci Ocağı denemesi ile Yeniçeri Ocağı'na alternatif modern bir ordu yaratılmak istenmiş; ancak yeniçerilerin isyan etmesiyle 1826'da Vaka-

Hayriye olayıyla Yeniçeri Ocağı sonunda kaldırılabilmiştir. Yerine Avrupa'daki modern orduları örnek alarak *Asakir-i Mansure-i Muhammediye (Muhammed'in Muzaffer Askerleri)* ordusu kurulmuştur. (Jorga, 2009c: 262-267).

2.2.4. En Uzun Yüzyıl ve Teknolojik Uçurumun Açılması

Tarihçiler tarafından “en uzun yüzyıl” olarak nitelenen 1789 Fransız İhtilali ile 1914'te 1. Dünya Savaşı'nın başlaması arasındaki harp sanayii gelişimine değinmek faydalı olacaktır. 19. Yüzyılın başında orduların elinde ağızdan dolmalı çakmaklı tüfekler, uçtan doldurulmalı toplar, yelkenli ahşap savaş gemileri gibi yüzyıllardır süren teknolojilerin güncellenmiş halleri yer alırken; 1. Dünya Savaşı'nın başında askeri personelin elinde standart kalibreli metal kovanlı mermi ateşleyen ve kuyruktan dolma iğneli tüfekler, makinalı tüfekler, devasa kalibrelerde kuyruktan dolma toplar, çelik gövdeli savaş gemileri, buhar motorları, uçaklar, kimyasal silahlar gibi daha önce görülmemiş derece teknolojik ve ölümcül silah teknolojiler bulunmaktadır. 100 yılda kat edilen bu teknolojik uçurum, o güne kadar dünya tarihinin hiçbir döneminde görülmemiştir. Bu atılımın oluşmasında, sanayi devrimi ile başlayan fabrikalaşmanın Batı'da yaygınlaşması, bilimsel metodun hayatın her alanında kullanılması, elektriğin keşfi, buhar motorunun ve sonrasında içten yanmalı motorların keşfi, metalürjinin çağdaşlaşarak harp sanayiinden bir standart yaratması gibi birçok bilimsel ve teknolojik gelişim etkili olmuştur.

Osmanlı'nın bu dönemde sanayileşememesi, teknolojik gelişmeleri yaratan değil izleyen konumunda olması, ekonomisinin kötüye gitmesi nedenleri ile bu dönemde kendi modern silah teknolojisini yaratacak ve sistemli şekilde üretecek bir altyapı oluşturamamıştır (Gencer, Örenç & Ünver: 2008: s1-2). Amerika, Fransa ve daha sonra Almanya gibi Batılı

lkelerden silah satın alarak ordusunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

2.2.5. Osmanlı'nın Silah İthalatı ve Dışa Bağımlılığı

Osmanlı Ordusu 1850'lilere kadar askeri teknolojilerdeki gelişmelere ayak uydursa da silah teknolojileri 1850 sonrası devasa bir atılıma sahne olmuştur. 18. Yüzyıl sonları ile nitelik açısından geri kalmaya başlayan Osmanlı harp sanayii bu dönemde tümüyle dışa bağımlı hale gelmiştir. Özellikle artan Rus tehdidi ve milliyetçi iş isyanların dönemi 19. yüzyılda, Osmanlı hazinesinden büyük paralar harcayarak silah ithal etmek zorunda kalmıştır. İthal edilen silahların çoğunluğu ABD ve Almanya'dan gelmektedir. Bu başlık altında bu iki ülkeden yapılan silah ticaretine değinilecektir.

2.2.5.1. Osmanlı – ABD Arasındaki Silah Ticareti

1860'lardaki Amerikan İç Savaşı sonrası ABD büyük bir silah ihracatçısı devlete dönüşmüştür. 2. Mahmud döneminde donanmanın modernizasyonu için Amerika ile iyi ilişkiler kurulmasına karşın silah ithalatı için 1860'lar sonunda ilk girişimlerde bulunulmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar kaçan süreçte Osmanlı'nın en çok silah ithal ettiği lke ABD olmuştur. 1869 yılında ABD'den 239 bin az kullanılmış ya da yeni üretilmiş *Enfield* ve *Springfield* model tüfek satın alınmıştır. Sonraki yıl ise 100 bin adet sıfır tüfek sipariş edilerek teslim alınmıştır. Dönemin ABD Başkanı Ulysses S. Grant Osmanlı'ya silah ticaretinin kolaylaştırılması için çaba göstermiş, görev süresi dolduktan sonra çıktığı gezi turu içinde İstanbul'u ziyaret ederek 2. Abdülhamid'in konuğu olmuştur. (Gencer, ren & nver: 2008: s57-61). 1872 yılında

Winchester silah şirketinden Osmanlı'nın istediği özellikle modifikasyonla 200 bin adet yeni üretilecek *Martini-Henry* tüfeği sipariş edilmiştir. Lisans haklarını alan *Providence Tool* Şirketi altında üretilip teslim edilen tüfeklerden, daha sonra 400 bin adet daha sipariş edilmiştir. Tüm bu siparişlerle toplam 600 bin Osmanlı Tuğralı *Martini-Henry* tüfeği Osmanlı için üretilerek envantere girmiştir. (Gencer, Örenç & Ünver: 2008: s70-71, s84-88). Özellikle Rumeli türkülerinde yer alan "*Martini*", Osmanlı için üretiliş ve teslim edilmiş olan bu tüfek modelidir.

2.2.5.2. Osmanlı – Almanya Arasındaki Silah Ticareti

1815'te Napolyon Savaşları'nda kazananların arasında yer alan Prusya, Avusturya hariç diğer Alman devletçiklerini işgal ya da diplomasi yoluyla ilhak ederek Alman siyasi birliğini 1871 yılında sağlamıştır. Sanayileşmiş bir devlet olan Almanya, 1870-1871 arası yapılan savaşta Fransız ordusunu kısa sürede hezimete uğratarak hem taktik hem de harp sanayii anlamında üstünlüğünü tüm dünyaya göstermiştir. Alman silah firmalarının büyüyerek hükümetin kararlarına etki edebilen zengin oligarklar haline gelmeleri, Almanya'yı yeni silah pazarı arayışlarına itmiştir. Bu alanda İngiltere, Fransa ve Amerika ile rekabet eden Alman silah sanayii şirketleri, Osmanlı yönetimi ile ilişkilerini güçlendirerek 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile Osmanlı'nın baş silah tedarikçisi konumuna geçmişlerdir (Türk, 2012: s149-153).

2. Abdülhamid döneminde artmaya başlayan Osmanlı-Almanya silah ticareti, ilerleyen yıllarda artarak devam ederek 1. Dünya Savaşı sonuna kadar sürmüştür. Almanya'da ithal edilen *Mauser* (Mavzer) piyade tüfeği Osmanlı Ordusu içinde sevilerek standartlaştırılmıştır. Türk halk kültürüne de etki eden "mavzer tüfekleri"nden 1897 yılında Türk ordusunda, çeşitli model ve kalibrede toplam 707.900 tane bulunmaktadır (Türk, 2012: s191-193).

2.2.6. Osmanlı Yerli Harp Sanayii Girişimi - Tophane-i Amire ve İmalat-ı Harbiye

2. Mahmud (1808-1839) döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile mevcut silah üretim tesislerinde yenileşmeye gidilmiştir. 2. Mehmet döneminde kurulan top üretim merkezi Tophane-i Amire, yeni baştan modern bir şekilde kurulmaya girişilmiştir. Bu girişim oğlu Sultan Abdülmecid (1838-1861) döneminde tamamlanarak Osmanlı'nın döneminin modern ve kaliteli top üretimi sağlayan silah fabrikaları oluşturulmuştur. Ancak bu yıllarda harp teknolojilerinin sürekli yenilenmesi, yeni silah sistemlerinin öncekileri arkaik hale getirmesi gibi nedenlerle bu fabrikaların sürekli güncel tutulması zorunluğunu getirmektedir. Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde Tophane-i Amire çatısındaki fabrikalar güncel tutularak Osmanlı ordusu ve donanması için modern silahlar sağlamıştır (Zengin, 2015: s15-16). Bu dönemde artan tüfek ithalatı nedeniyle bu tesislerde eldeki mevcut tüfeklerin modernizasyonu ile ithalatın masraflarının azaltılması gözetilmiştir. Bununla beraber top ve tüfekler için gerekli mermi ve barut için ithalattan ziyade bu tesislerde imalatı yapılmıştır. Osmanlı kendi özgün silah sistemlerini geliştirmede için yıllar içinde ithalat artmış, bu tesislerde imalat git gide azalarak bakım ve onarım misyonu baskın gelmiştir (Zengin, 2015: s32-35). Osmanlı ekonomisinin git gide zayıfladığı ve iflasını ilan ettiği bir dönemde yerli ve milli savunma sanayiinin olmayışı, büyük savaşların müdahili olan Osmanlı'yı silah ithalatına mecbur etmiş, böylelikle ekonomi daha kötü bir kısır döngü içine girmiştir.

Özellikle 2. Abdülhamid (1876-1908) döneminde Avrupa ve Amerika'da yaşanan askeri gelişmeler yakinen takip edilerek Osmanlı ordusunda kullanıma sokulması ve mümkünse yerli olarak üretilmesi, mümkün değilse fişeklerinin yerli olarak üretilmesi prensibi hakimdir. Ancak bu girişimler kökleşememiş, uygulamada kalmıştır. Ülkenin güvenlik

politikalarının uygulamasında en çok ihtiyacı olduğu bu dönemde silah ithalatına bağlı kalınması; 1. Dünya Savaşı süresince Osmanlı'yı en çok silah ithal ettiği ülke olan Almanya'ya daha da bağımlı hale getirerek askeri açıdan istediği düzeyde bağımsız olmasını engellemiştir (Tetik, 2017: s308-315).

Devletin bir girişimi olarak faaliyet gösteren Tophane-i Amire'de çalışan personelin etkin olmayışı ve üretimin belenenin altında seyretmesi gibi nedenlerle kurumda yine değişiklikler yapılmıştır. 1909 yılında Tophane-i Amire, İmalat-ı Harbiye'ye dönüştürülmüştür. Aynı zamanda sektöre nitelikli personel istihdamı için bir okul da olan bu kuruma girmek zorlaşmış, öğrencilerin sayısı azaltılmıştır. Kurum 1914 yılında Nazari Usta Mektebi adını almıştır (Zengin, 2015: s380-385).

İstanbul'da faaliyet gösteren İmalat-ı Harbiye fabrikalarının, İstanbul 1. Dünya Savaşı sonrası işgal edildiğinde 1920 tarihli Sevr Antlaşması'na göre ya lağvedilmesi ya da satılması Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından planlanmıştır. Fabrikaların akıbetinin iyiye gitmediği mazbut olunca fabrika personeli devam eden Millî Mücadele hareketine katılmak için Anadolu'ya geçerek faaliyetlerine Ankara'da devam etmiştir (Zengin, 2015: s141-143).

2.2.7. 1789-1914 Dönemi Osmanlı Donanması, Deniz Harp Sanayii ve Teknolojileri

Osmanlı donanmasının 1770 Çeşme Baskını ile yakılması donanmanın reform edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. 3. Selim döneminde kara ordusundan olduğu kadar donanma için de köklü yenilikler denenmiştir. 3. Selim'in özellikle uygulamaya soktuğu değişim günümüzde savunma sanayii firmalarının da vazgeçilmezi olan "vasıflı uzmana yüksek ücret" politikasıdır. Bu politika ile *know-how* alanında bilgi transferi için deneyimli Batılı uzmanlar Osmanlı'ya getirilerek istihdam edilmiştir. Bu

personel istihdam politikası o dönem için oldukça başarılı olmuş, Batı ülkelerinden birçok kişi muhtelif görevler için başvurmuştur. İstihdam edilen yabancıların sayısının artması aslında Osmanlı'nın Batılı ülkeler ile arasındaki *know-how* ile teknolojik uçurumun açılmaya başladığının göstergesidir. Bu durumun faydası ise yerli gemi mühendisi, mimar ve gemi tasarımcılarının yetişmesine destek olmasıdır. Ancak yabancı uzman getirme alışkanlığı özellikle 20. Yüzyıl başında Osmanlı donanmasına faydadan çok zarar getirecektir (Zorlu, 2014: s328-329).

Bu dönemde yeni gemicilik uygulamaları da söz konusudur. Savaş gemilerinin suyla temas eden kısımlarının çürümelerini azaltmak adına bakırla kaplanmış, gemi inşa süresince işlemleri azaltan ya da kolaylaştıran yeni uygulamalar denenmiştir. Fransız gemi mühendisi ve deniz subayı *Jacques-Balthazard Le Brun* 3. Selim dönemi getirilen yabancı uzmanlardan biri olarak tüm bu üretim yeniliklerinde Osmanlı'ya öncü olmuştur. 1799'a dek inşa edilen dönemin modern savaş gemilerinde Le Brun imzası bulunur. Ayrıca bu dönemde gemi çapası ve diğer ekipmanları üretmek adına *Lengerhane*, gemi mühendislik ve mimarı hizmetlerinin görüldüğü tasarım evi olan *Endazehane* ve gemi inşasını oldukça kolaylaştıran Haliç'te bir kuru havuz faaliyetlerine başlamıştır. Bu dönemde zirve yapan Osmanlı gemiciliğinin bir başka örneği de *Selimiye* kalyonudur. Üç ambarlı, 1200 personel kapasiteli, 122 topla donatılmış bu savaş gemisi Osmanlı donanmasının o güne kadar inşa ettiği en büyük gemi olmuştur. Geminin 1841'te çıkan ıskartasından bile ayrı bir brik gemisi inşa edilmiştir (Örenç, 2019: s400-401).

3. Selim'den sonra tahta çıkan 2. Mahmud dönemi yine önemli bir tarihtir. İlk kez 2. Mahmud döneminde buharlı gemiler Osmanlı donanmasına girmiştir. Osmanlı denizcilik tarihindeki kötü dönüm noktalarından biri Navarin'de yaşanmıştır. 20 Ekim 1827'de Navarin Limanı'nda Osmanlı donanması Rus-İngiliz-Fransız birleşik filosu tarafından imha edilmesiyle donanma çabaları yine sıfırlanmıştır. Ancak Osmanlı donanması savaşta kurtarılabilen gemileri onarmak ve yeni güçlü gemiler inşa etmek suretiyle

1831'e gelindiğinde yeni bir donanma oluşturacak güçte olduğunu göstermiştir. İnşa edilen yeni gemiler arasında olan *Mahmudiye*, üç ambarlı, 128 toplu bir kalyon olarak o dönemde inşa edilmiş en büyük savaş gemisi olmuş, bu unvanını uzun yıllar korumuştur. 2. Mahmud dönemini bir diğer gelişmesi de buharlı gemilerin ortaya çıkışıdır. Bu dönemde bu gemilerin Osmanlı'da üretilmesi için ABD ile iyi ilişkiler kurulmuş, Amerikalı uzmanlar donanmada istihdam edilmiştir (Örenç, 2019: s402-404).

2.2.7.1. Sultan Abdülaziz ve 2. Abdülhamid Dönemi (1861-1908) Donanma Faaliyetleri

2. Mahmud döneminde buharlı gemilerin envantere girmesi telaşı yaşanırken gemi teknolojilerinde ikinci büyük gelişme zırhlı gemiler ile olmuştur. Bu iki teknolojik yenilik ve getirdikleri bir sonraki başlıkta incelenecektir. Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) denizcilikle özellikle ilgilenmesi ve Osmanlı'nın eski güçlü günlerine dönmeyi arzu etmesi motivasyonu ile güçlü bir Osmanlı donanması için çaba göstermiştir. Abdülaziz döneminde Haliç'teki kuru havuz sayısı bir arttırılarak üçe yükselmiş, buharlı ve zırhlı gemilerin yerli üretimine ağırlık verilmiştir. Ancak 1870'ler itibari ile bugün bildiğimiz gemi konseptine yakın modern savaş gemileri üretilmeye başlanmıştır. Tamamı metal ve direksiz/yelkensisiz olan, büyük toplar içeren döner taretleri olan savaş gemileri donanma teknolojilerinde yine bir atılım gerektirmiştir. Osmanlı donanması bir modernizasyon geçirerek 1875'te 30 zırhlı, 76 ahşap savaş gemisi mevcudu ile bölgenin en güçlüsü olmuştur. Abdülaziz döneminde donanma personeli ve subayı eğitimi modernleştirilmiş, Batıya öğrenci gönderilmiştir. Tüm bu "güçlü donanma doktrini" başarıya ulaşsa da Osmanlı'nın ekonomik olarak altından kalkamayacağı bir süreçte faaliyete geçtiği için sürdürülebilir olamamıştır (Örenç, 2019: s408-4011).

2. Abdülhamid dönemi (1876-1908) başlarında Osmanlı donanmasının 15 zırhlı gemisi mevcudu ile İngiltere ve Fransa'dan sonra dünyada üçüncü en büyük zırhlı filosuna sahiptir. Batı'daki gelişmelere bu döneme kadar az çok ayak uyduran Osmanlı donanması, zırhlı gemi üretim ve bakım masrafları ile baş edememesi, neredeyse her yıl güncellenen donanma teknolojileri ve ahşap gemilerin artık tamamıyla arkaik kalmasıyla kısa sürede caydırıcılığını kaybetmiştir. 18. Yüzyılda kadırğa doktrinini terk edilmesi gibi 19. Yüzyıl sonlarında da yelkenli/kalyon tipi gemiler tamamen terk edilmiştir. İstanbul Tersanesinde modern savaş gemileri inşası proje edilse de girişimler sonuçsuz kalmıştır. Modern savaş gemilerinin tamamının dışardan satın alınması gerekmiştir (Panzac, 2018: s333-335).

2. Abdülhamid döneminde “boğazda donanma çürümeye terk edildi” görüşü günümüzde birçok çevrede dile getirilmektedir. Bu noktada savunma sanayii çerçevesinden bir analiz gerekli görülmüştür. 2. Abdülhamid tahta çıktığı 1876 yılında Osmanlı en büyük üçüncü deniz gücü kabul edilebilir ancak eldeki iş yapan gemiler zırhlı gemilerdir. Ahşap gemilerin ayrıca modernize edilmesi ya da yenilerinin üretilmesi görüldüğü üzere gereksizdir. Bununla beraber Osmanlı ekonomisi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve imparatorluğun genel durumu itibariyle iflas etmiş durumdadır. Mevcut zırhlı gemilerin yüksek maliyetli idamesi ve bakımı yanı sıra her geçen gün teknolojik olarak geri düşmeleri de Osmanlı donanmasının Abdülaziz dönemine göre geri plana itilmesini açıklamaktadır.

Bu dönemin yeni bir teknolojik icadı da torpidolardır. Ucuz ve hızlı gambotlar tarafından ateşlenebilen torpidolar pahalı ve değerli zırhlı savaş gemilerine büyük bir tehdit içermektedir. Bununla beraber ilk modern denizaltılar da bu dönemde inşa edilmeye başlanmıştır. Osmanlı hem torpidobot hem de denizaltı edinerek donanma teknolojilerindeki güncel gelişmeleri yakinen takip etmiştir. Bununla beraber Çanakkale'de olası düşman donanması hareketlerine karşı 2. Abdülhamid döneminde

inşa ettirilerek donatılmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen 2 Abdülhamit döneminde donanmanın etkin bir şekilde jeopolitik güç olarak yararlanıldığından bahsetmek zordur (Panzac, 2018: s380-382).

2.2.7.2. Buharlı Gemiler, Çelik Gövdeli Gemiler ve İlk Dretnotlar

Buharın yönlendirilerek mekanik cihazlara hareket sağlayabileceği, 18. Yüzyılın sonlarında buhar motorunun icadıyla keşfedilmiştir. Sanayii devriminin de başlangıcı olan bu buluşun gemilerde kullanılması bir devrim yaratmıştır. Buhar motoruyla çalışan yandan çarklı bir gemi hem yelkene bağlı kalmamakta hem de çok daha hızlı gidebilmektedir. Bunu donanmalarında ilk uygulayanlar 1840'larda İngiltere, Fransa ve ABD olmuşlardır. Gemilerin mevcut ağırlıklarında daha yüksek hızlara ulaşması, gemilere metal zırhların eklenebileceğini fikrini de akıllara getirmiştir, keza gemi teknolojilerin buhar devriminden sonra aynı dönemde ikinci devrim de metal gövdeli gemilerdir (Weir, 2010: s102-105). Tamamı metalden üretilmiş savaş gemileri 19. Yüzyılın ikinci yarısında boy göstermeye başlasa da bu fikri tarihte uygulayabilen ilk gerçek girişim, 1592'de Koreli Amiral Yi-Sun Shin tarafından tasarlanan ve ilk metal zırhlı gemi olan "*Kobukson (거북선)*" yani "Kaplumbağa Gemi" konseptidir. Modern anlamda ilk zırhlı savaş gemileri 1850lilerden itibaren Batı donanmalarında ortaya çıkmıştır (Weir, 2010: s106-108).

Bugün savaş gemileri arasında "zırhlı" olarak bir sınıfın ortaya çıkmasını ve deniz savaşları doktrinini uçak gemilerinin icadına kadar tekelinde tutan gemi tipi *dretnot*, 1906'da *HMS Dreadnought*'un İngiliz donanmasında hizmete girmesiyle ortaya çıkmıştır. Çok ağır zırhlı ve gövdesinde çok büyük kalibrede devasa toplarıyla göze çarpan bu zırhlı gemi konsepti üretildiği günden itibaren dünya donanmalarının çekirdeğini oluşturmuş; savaş filoları dretnotlar üzerinden tasarlanmıştır. 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde daha üstün ve geliştirilmiş zırhlı

gemilere “*Battleship* (Savaş Gemisi)” denmekte dretnottan ayrılmaktadır. (Ross, 2010: s175-177). 2. Dünya Savaşı’nda 1941 *Pearl Harbor* Baskını’na kadar modern donanmaların temel doktrini olan zırhlılar yerini hızlıca uçak gemilerine bırakarak 1945 sonrası üretilmemişlerdir. Bu çalışmada zırhlı savaş gemileri dretnot olarak ifade edilerek okuyucunun daha kolay tezahür etmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı’nın gelişmiş bir ağır sanayisi ya da metal gövdeli zırhlı gemi üretecek kapasitesi oluşmadığı için bu tip elzem gemileri Batı ülkelerinden satın alarak donanmasına katmıştır. Bu gemiler bizzat devlet hazinesinden alındığı gibi vatandaşların para toplaması yoluyla da alınmıştır. Osmanlı’nın son yıllarında, ülkenin kötü gidişatının düzeltilmesi ve donanmasının güçlendirilmesi adına 19 Temmuz 1909’da “*Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyet*” bu amaçla kurulmuştur. Kısa adıyla Donanma Cemiyeti, bünyesindeki üyelerin çeşitliliği, adanmışlığı ve uluslararası çabaları ile Osmanlı’nın ilk özel sektör savunma sanayii yapılanması olmasa da bu alanda çaba gösteren ilk STK olmuştur (Özçelik, 2000: s13-15). Donanma Cemiyeti’nin birçok olumlu faaliyeti arasında en çok dikkati askeri faaliyetleridir. Cemiyet üyelerinden ve halktan para toplamak suretiyle bir fon yaratmış, bu fonla savaş ve nakliye gemileri, donanma için cephane ve ekipman almak için kullanmıştır. Dönemin Osmanlı Harbiye Nazırlığı ile sıkı ilişki içinde olan cemiyet, devletin en çok ihtiyaç duyduğu tipteki gemilerin cemiyete intikal ettirilmesi suretiyle alım yapmıştır. Cemiyet, Almanya’dan dört torpido muhribi, iki dretnot zırhlı (Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis), İngiltere’den beş nakliye gemisi (vapur) satın almıştır (Özçelik, 2000: s152-157). Osmanlı’nın 1. Dünya Savaşı başlarında İngiltere ile arasında patlayacak gemi krizinin başlangıcı, Nisan 1911’de Osmanlı hükümetinin İngiltere’den *Sultan Osman-ı Evvel* ve *Reşadiye* isimleri verilecek iki dretnot zırhlı sipariş etmesidir. Bu iki dretnot bizzat hükümetin siparişi olmakla beraber finansmanı konusunda Donanma Cemiyeti yardım etmiştir (Özçelik, 2000: s166-167).

Görüldüğü üzere Osmanlı'nın kendi savaş gemisini ve gerekli modern teknolojiyi üretememesi Osmanlı'yı tamamen Batılı ülkelerin inisiyatifine bırakmıştır. Osmanlı donanmasının istenilen kapasite ve caydırıcılığa ulaşamaması o yıllarda yaşanacak Trablusgarp, Balkan ve Dünya savaşında savunmacı bir konuma itmiş; Trablusgarp Savaşı'nda düşman Libya'ya ve 12 Adaya asker çıkarabilmiş, 1. Dünya Savaşı'nda da Çanakkale'ye kadar gelebilmiştir.

2.2.7.3. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Donanması

Osmanlı Donanması 1. Dünya Savaşı öncesi dönemde herhangi bir Batılı ülke ile karşı karşıya gelecek sayı ve nitelikten oldukça yoksundur. Osmanlı'nın topraklarına herhangi bir çıkartmayı ya da deniz saldırısını önleyecek ciddi bir kapasitesi bulunmamaktadır. 2. Abdülhamit döneminde modernleştirilen Çanakkale tahkimatları ele alınabilecek tek ciddi savunma tertibidir, bu tabyaların statik bir savunma imkânı sunması ile donanmanın işlevini yerine getirmesi söz konusu değildir (Patton, 2017: s10-11).

Güçlü bir donanma ihtiyacı 1. Dünya Savaşı öncesinde en çok 1911'de Trablusgarp Savaşı başladığında görülmüştür. Savaş başladığında İtalyan donanması gemi sayısı Osmanlı donanmasının gemi sayısının en az üç katı olduğu görülmektedir. Bununla beraber 2. Abdülhamit döneminde 30 yıl boyunca tamirsiz ve personeli tecrübesiz kaldığı için iki gücü nitelik açısından denk tutmak bile mümkün değildir. O dönemde Osmanlı donanmasının ana kuvvetini dört muharebe gemisi (*dretnot*), üç korvet, iki kruvazör, iki torpido kruvazörü, yirmi üç torpido botu ve muhrip, on sekiz gambot (*gunboat*), on bir yat ve vapur, bir fabrika gemisi, bir mayın depo gemisi, altı taşıt gemisi ve bir mayın gemisinden ibarettir (Kılıç, 2018: s8-9).

İtalyanlar Trablusgarp'a asker çıkarsa da Osmanlı subaylarının organize ettiği şiddetli bir direnişle karşılaştığından; Osmanlı'yı barışa zorlamak için Beyrut'u denizden bombalamış, 18 Nisan 1912 ve 18-19 Temmuz 1912 Çanakkale Boğazı'na iki başarısız deniz harekâtı düzenlemiş, nihayetinde Adalar Denizi'nde 12 Ada olarak bilinen adalar takımını işgal etmiştir. Osmanlı donanması İstanbul'a giden yolu kapamak için Çanakkale Boğazı'na gelen İtalyan donanmasını başarısızlığa uğratsa da sayıca ve nitelikçe zayıf oluşundan ötürü bir sefer filosu oluşturamayarak Trablusgarp'a İtalyanların asker çıkartmasını, Beyrut'un bombalanmasını ve 12 Ada'nın işgalini önleyememiştir. Bu nedenle İtalyanlar ile 15 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır (Kılıç, 2018: s27-32). Burada görüldüğü üzere Osmanlı'nın sayıca ve nitelikçe kuvvetli bir donanmaya sahip olamamış olması bugün Libya'da süren iç savaş, Adalar Denizi'nde Yunanistan ile yaşanan karasular sorunu gibi günümüzde Türkiye'nin mücadele içinde olduğu birçok güvenlik tehdidinin ortaya çıkmasına neden olarak günümüze bakiye bırakmıştır.

2.2.7.4. 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanması

1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın savaşa girişi iki savaş gemisi üzerinden resmedilmektedir. Osmanlı'nın kendi ağır gemi sanayii olmadığı için donanmanın eksikliğini acil gidermek adına İngiltere'den parasın altın ile peşin ödenerek iki dretnot sipariş verilmiştir. Adları *Sultan Osman* ve *Reşadiye* olarak belirlenen gemilerden, inşası tamamlanmış dretnotun ilki, Temmuz 1914'te 500 kişilik Türk heyetinin gemiyi teslim almaya gitmesine rağmen Osmanlı'ya teslim edilmemiş; savaşın patlak vermesi bahane edilerek parası da geri iade edilmeyerek İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill'in emriyle el konulmuştur. *HMS Agincourt* ve *HMS Erin* adıyla İngiliz donanmasına katılan bu iki modern savaş gemisi İngiltere ile Osmanlı arasında büyük bir kriz yaratmıştır. Ağustos 1914 başında Akdeniz'de İngiliz donanmasından kaçan iki savaş

gemisi, Dretnot *SMS Göben* ve *SMS Breslau* hafif kruvazörü Çanakkale Boğaz'ından giriş yaparak İzmit taraflarına demirlemiştir. Bu gemilere 14 Ağustos 1914'te Türk bayrağı çekilerek de iki geminin Osmanlı donanmasına hizmetine girdiği, adlarının da *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştirildiği ilan edilmiştir (Kraus & Dönitz, 2016: s83-84). Bu iki gemi Ekim 1914'te Rus Karadeniz filosuna ve Rus limanlarına baskın vererek Osmanlı'yı 1. Dünya Savaşı'na girdiğini dünyaya ilan edecektir.

Bu noktada Alman donanma personelinin bazı raporları oldukça düşündürücüdür. Osmanlı donanmasının eğitimini 1909'dan itibaren 1914'e kadar İngiltere üstlenmiştir. Gönderdiği eğitmen amiraller yıl geçmeden sağlık sorunlarını bahane ederek kalıcı olmamış, sürekli bir çaba oluşmamıştır (Kılıç, 2018: s8-9). Ancak bu durumun asıl nedeni Alman deniz personelinin Ağustos 1914'te gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Gönderilen İngiliz eğitmen personel Osmanlı donanmasının savaş kabiliyetini düşürmek için savaş gemilerinin buhar motorlarının borularını daraltarak maksimum hızlarını azalttığı, mühimmatın içindeki patlayıcı maddeleri azaltarak olası savaş durumunda vereceği etkiyi en aza indirmek amaçlandığı, torpidoların hassas mekanizmalarının oynanarak bozulmuş olduğu, gemilerin önemli makine tertibatının bazı parçalarının tamir edilmesi gerektiği söylenerek bu parçaların uzak yerlere dağılmış İngiliz-Fransız işletmesi tamirhanelere gönderilerek geri dönmediği tespit edilmiştir (Kraus & Dönitz, 2016: s91-92). Açıkça sabotaj olan bu eylemlerin Osmanlı donanmasına eğitim vermesi için getirilen kişilerce yapıldığının yine başka bir ülkenin donanma personeli tarafından tespit edilmesi oldukça vahimdir. Osmanlı'nın kendi gemisini üretmekten yoksun olması bir yana satın aldığı savaş gemilerini idare edecek personelin yetiştirilmesi için yerli eğitmenlerden de yoksundur. Bu eksiklik örnekte görüldüğü üzere Osmanlı donanmasını her türlü gizli sabotaja açık bırakmıştır. Bu olay günümüzün ulusal savunma politikası ve yerli savunma sanayiinin gerekliliği konusunda ders alınması gereken örneklerden sadece birisidir.

Osmanlı donanması, 1.Dünya Savaşı'nda Karadeniz'de özellikle Rus donanması ile mücadele vermiştir. Sayıca az olan Osmanlı gemileri zarar gördükçe yerine yenisi hemen konamadığından Ruslara karşı etkili bir sonuç alınamamıştır. Çanakkale Savaşı'nın başlamasına yakın İngiliz ve Fransız denizaltıları Çanakkale boğazını geçmeyi denemiştir. Boğazı geçmeyi deneyen denizaltıların yarısı batırılrsa da diğer yarısı Osmanlı savaş ve nakliye gemilerine büyük zarar vermiştir (Panzac, 2018: s487-490). Osmanlı donanmasının fiilen sona erdiği tarih 3 Kasım 1918'dir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı donanması ve hava kuvvetleri terhis edilmiş ve gemilerine el koyulmuştur (Panzac, 2018: s490). Ancak 500 yılı aşkın süregelen Osmanlı donanma kültürü ise olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır.

2.2.8. Osmanlı Hava Kuvvetleri ve Hava Harp Sanayii (1911-1918)

Havacılık anlamında ilk girişimler balon teknolojisi ile başlamış, bu alanda 18. ve 19. yüzyıllarda sınırlı da olsa askeri kullanımlar görülmüştür. Ancak askeri havacılık anlamında oyun değiştiren ve bu alanın tarihini başlatan uçağın icadıdır. ABD'li Wright Kardeşler tarafından icat edilen ilk modern uçak ile 1903 yılında insanoğlu havacılığın kapılarını aralamıştır. Askeri anlamda önemi hemen anlaşılan uçakları ordusuna ilk kez katan ülke 1909 yılında ABD olmuştur. Bu girişimi aynı tarihlerde Fransa ve Almanya gibi sanayileşmiş modern Avrupa ülkeleri izlemiştir. Osmanlı'nın da ilgiyle takip ettiği bu modern savaş gereçleri, bu alanda personel yetiştirilmesi ve ekipman alınması kararını getirmiştir. 1 Haziran 1911'de kurulan Tayyarecilik Komisyonu ile Türk havacılık tarihi başlamıştır. Bu tarih aynı zamanda Türk Hava Kuvvetleri'nin de kuruluş tarihi kabul edilmektedir (Yalçın, 2017: s19-30).

Bir uçağın savaşta ilk kez kullanılmasına Osmanlı birinci elden tanıklık etmiştir. 1911'de yaşanan Trablusgarp Savaşı sürecinde İtalyan Ordusu

dünyada ilk kez uçakları savaş sahasında kullanmıştır. Uçaklardan atılan el bombaları ile de ilk kez hava bombardıman görevi icra edilmiştir. Ancak o yıllarda henüz Türk pilot yetiştirilmediği için İtalyan uçaklarına istenen hava önleme yapılamamıştır. Osmanlı ordusunun ilk kez savaş uçağı kullanması ise 1912-1913 yıllarında gerçekleşen Balkan Savaşları sırasında gerçekleşmiştir. Gelişmelere çabuk adapte olursa da teknik altyapı eksikliği, yetiştirilen personelin çok az olması, Osmanlı'nın uçak üretecek sanayii ve teknoloji kapasitesinin olmaması gibi nedenlerle Osmanlı askeri havacılık girişimleri beklenen etkinlikte olmamıştır (Yalçın, 2017: s32-45).

1. Dünya Savaşı, askeri havacılık için ilk dönüm noktası olmuştur. Savaş süresince uçak teknolojileri muazzam şekilde gelişmiş, savaşın başında sınırlı kabiliyetlere sahip ilkel uçaklar, savaşın bitiminde farklı görev ve özelliklere göre sınıflanmış caydırıcı bir askeri kuvvete dönüşmüştür. Osmanlı Hava Kuvvetleri 1. Dünya Savaşı başladığında farklı modellerden 6-7'si savaş uçağı olan toplam 13 uçak mevcuttur. O güne kadar çoğunlukla Fransa'dan temin edilen uçak ve havacılık uzmanlığı ihtiyacı savaşın başlaması ile Almanya'dan temin edilmeye başlanmıştır. Her ne kadar yerli pilot sayısı ve yetiştirilme süreci yerli imkanlarla her geçen gün gelişse de yerli uçak sanayii hiç olmadığı için Osmanlı Hava Kuvvetleri tamamen dışa bağımlı bir askeri kuvvet olmuştur (Yalçın, 2017: s110-112). Almanya kendi ürettiği ve her geçen gün geliştirdiği savaş uçaklarını kendi savaştığı cephelerde kullanmış, yeni model savaş uçaklarını istenildiği düzeyde Osmanlı ordusuna gönderememiştir. Osmanlı savaştığı Çanakkale, Irak ve Filistin cephelerinde savaş uçaklarını etkin kullansa da özellikle Filistin Cephesi'nde İngiliz hava kuvvetlerinin sayısal ve teknolojik üstünlüğü karşısında tutunamamıştır. Osmanlı, yerli ve milli hava sanayiini oluşturacak bir konumda olmadığı için de aradaki teknolojik ve sayısal fark her geçen dönem açılmış, 1918'de nihai yenilgisinin nedenlerinden birini oluşturmuştur (Yalçın, 2017: s321-322). Havacılığa artan ilgi ve

gereksinim Millî Mücadele ve cumhuriyetin kuruluşundan itibaren her türlü zorlu koşul ve imkansızlıklara rağmen devam etmiştir.

2.3. MİLLÎ MÜCADELE'DEN KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NA KADAR TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SAVUNMA SANAYİİ (1918-1974)

1. Dünya Savaşı Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı için sona erdiğinde, ülkenin dört bir yanı işgale uğramış; azınlıkların oluşturdukları çeteler işgalci güçler tarafından desteklenerek ülke genelinde birçok savaş sonrası iç güvenlik problemi de belirlemiştir. Hem işgal kuvvetleri hem de destekledikleri çetecilerle mücadele etmek adına başlayan Millî Mücadele Hareketi önce Kuva-yi Milliye ile düzensiz birliklerce sürdürülmüş, sonrasında Ankara'da Atatürk önderliğinde ordu teşkilatlanmasına dönüştürülerek Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlandırılmıştır. Kurtuluş Savaşı süresince ihtiyaçlarını yerel destekler, Osmanlı'dan kalan silah ve mühimmatın İstanbul'dan Ankara'ya ulaştırılması, önce İtalya sonra Fransa tarafından Türkiye'ye terk edilen silah ve mühimmatın Türk Ordusu tarafından ele geçirilmesi, Sovyetler Birliği'nin gönderdiği destekler gibi farklı kaynaklardan karşılamaya çalışan Türk Ordusu bununla beraber İstanbul'dan Ankara'ya İmalat-ı Harbiye fabrikası gibi girişimlerden de beslenmiştir. Modern Türk Savunma Sanayii'nin ruhunu kazandığı dönemin Millî Mücadele Dönemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla kazanılması ve Lozan ile taçlandırılması neticesinde 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilan edilerek Türkiye Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Kuruluşundan 2. Dünya Savaşı başına kadar askeri harcamalara bütçesinin neredeyse 1/3'ünü ayıran Türkiye, tüm çabalarına rağmen çağın gerektirdiği nitelikte bir ordu ve savunma sanayiine erişememiştir. 2. Dünya Savaşı'na dahil olmaması Türkiye için büyük bir yıkımdan kaçınması anlamına gelmekle beraber savaş sonrası başlayan Soğuk Savaş konjonktüründe diplomatik olarak yalnız kalmamak adına ABD ve İngiltere liderliğindeki Batı bloğu ile ilişkilerini güçlendirmiştir.

2. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin açıkça Türkiye'yi tehdit etmesi ve Türkiye'den toprak talep etmesi Türkiye'nin tüm güvenlik politikalarının eksenini değiştirmiştir. Türkiye o yıllarda kurulan NATO'ya başvurarak Kore'de devam eden savaşa asker göndermiş, 1953 yılında NATO'ya katılarak Sovyetlere karşı tavrını göstermiştir. Öncelikle Truman Doktrini ile gelen yardımlar, sonrasında Marshall Yardımları ve NATO'nun gerektirdiği standartlar ekseninde aldığı hibe ve desteklerle ordusunu modernleştiren Türkiye, "emanet" olan bu silah ve ekipmanı Sovyetler dışında bir "düşmana" karşı kullanamayacağını 1964'te Kıbrıs Krizi sonrası gelen Johnson Mektubu ile görmüştür. Türkiye bu dönemde stratejik müttefik ve dost ülke gördüğü salt ABD ekseninde çıkmaya başlamıştır. Türk savunma sanayisinin yerliliği ve milliliğinin artık bir zorunluluğa dönüştüğü olay ise 1974 Kıbrıs Barış Harekatları ile kendini göstermiştir.

2.3.1. Atatürk ve İnönü Dönemleri Türkiye'de Savunma Sanayii (1923-1946)

Lozan Antlaşması'nın ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yerli ve milli savunma sanayii girişimlerinin devlet eliyle başlatıldığı görülmektedir. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrası savaştan yorulmuş bir milletin tekrar bir savaşın içine düşmemesi ve askerî açıdan da toparlanıp caydırıcı bir güç haline gelmesi hedeflenmiştir. Milli Müdafaa Vekaleti çatısında kurulan "Fen ve Sanat Müdüriyet Umumisi" ile savunma sanayii teknolojilerindeki yenilikleri takip etmek, inlemek ve denemek amaçlanmıştır. Bu müdürlüğe bağlı olarak kimya, barut, patlayıcı, fizik, gaz ve gaz maskesi laboratuvarları oluşturulmuştur. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da kurulan askeri fabrikalar genişletilerek mermi, mühimmat, fişek, top ve top mermisi, barut, bomba imalathaneleri kurulmuştur. Bu dönemde mümkün olan tüm silahlar Türkiye'de yapılmaya çalışılmakta, mümkün olmayanlar yurt dışından ithal edilmektedir (Özdağ, 2017: s104-105).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan itibaren iç ve dış güvenlik sorunları barizdir. Türkiye yeni bir savaşa müdahil olmamak adına, özellikle 2. Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğu 1933 sonrası dönemde savunma harcamalarını arttırmıştır. 1926-1938 arası dönemde Türkiye'nin yıllık bütçe harcamalarının yaklaşık %30 ve üzeri sadece savunma harcamalarına gitmiştir. 1926'da devletin bütçesi 172 milyon lira, savunmaya harcanan pay 63 milyon lira iken; 1938'de devletin bütçesi 304 milyon lira, savunmaya harcanan pay 103 milyon liradır. Bu oranlarda bütçenin önceki yıla fazla veya az olması savunmaya ayrılan harcamaları azaltmayarak ortalama %30 oranı korunmuştur (Özdağ, 2017: s112).

2.3.1.1. 2. Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu'nun ve Savunma Sanayiinin Durumu

2. Dünya Savaşı'nda tankların ve uçakların zırhlı birliklerce etkin şekilde kullanıldığı *Blitzkrieg* (Yıldırım Savaşı) doktrini hakimdir. Almanların 1939-1942 yıllarında Avrupa'yı İngiltere hariç işgal etmesine olanak sağlayan bu doktrinde tankların, diğer zırhlı ve mobil birliklerin ve taktik bombardıman uçaklarının koordineli bir şekilde şiddetli taarruzu uygulanmaktadır (Guderian, 2017: s53-60). Güçlü bir ağır sanayi, yüksek teknolojik birikim, gelişmiş sanayi deneyimi ve bunları sürdürülebilir kılabilecek ekonomik altyapı gerektiren bu tarz bir hareket konseptine Türkiye içinde bulunduğu ekonomik şartlar nedeniyle hazır olamamıştır. 1939 yılında 2. Dünya Savaşı başladığında Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin kuruluşundan beri gösterilen yüksek çabasına rağmen modern bir ordunun karşısında tutunabilecek bir durumda değildir. Savaşın gidişatına etki eden tanklar, Türk Ordusu içinde yok denecek kadar az, olanlar da çoktan demode olmuş modellerdir. Keza Türk Hava Kuvvetleri de sayıca oldukça az ve dönemin savaş uçaklarına göre zayıf modellerdir. 1937'de Türk Hava Kuvvetleri'nin elinde 131 uçak vardır, bu

uçakların da ancak yarısı çağdaş kabul edilebilir. Bu durumun getirdiği endişe Almanya Bulgaristan'ı kendi safına katıp Yunanistan'ı işgal ettiğinde oldukça artmıştır. Bulgaristan'dan gelecek olası saldırıları püskürtmek adına Bulgaristan sınırında oluşturulan Çakmak Hattı Yunanistan'ın işgaliyle işlevsiz kalmış, İstanbul'u koruyacak şekilde Çatalca Hattı inşa edilmiştir. Bu hattın inşasında Türkiye'de yıllık üretilen tüm çimentonun kullanılması bile Türkiye'nin savaşa oldukça hazırlıksız yakalandığının kanıtıdır. Savaşa dahil olmamak Türkiye için en çıkar çözüm görülmüş ve Türkiye savaşa 1944 yılında kâğıt üstünde dahil olsa da hiçbir sıcak çatışmaya girmemiştir (Aydın, 2017, www.tarihakli.com).

2. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye, Sovyetlerle yapılan antlaşma gereğince 1935'te 60 adet T-26 tankı, 5 adet T-27 ve 60 adet BA-6 zırhlı araçlarını teslim alarak ilk zırhlı birliklerini oluşturmuştur. T-26 Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ilk tankı olma özelliğini de taşır. Ancak bu tanklar o yılların güncel modelleri kabul edilse de 2. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde demode kalmıştır. Haziran 1940'tan Mart 1944'e kadar İngilizlerden alınan 400 kadar Stuart ve Valentine tankları Türk envanterine girmiştir. 1940'ta Fransa'dan da 50 adet Renault R-35 hafif tankı teslim alınmıştır. Fransa'nın aynı dönemde Almanlarca işgal edilmesiyle ileri Fransız tankı sevkiyatları gerçekleşmeden bitmiştir. 1943 yılında ABD'den 43 adet M4 Sherman tankı, Almanya'dan da 22şer Panzer 3 ve Panzer 4 tankları satın alınarak envantere girmiştir. Türkiye, 1943 sonlarında İngilizler aracılığı ile ABD'den M4 Sherman tankı talep etmesine karşın, Türkiye'nin sıcak savaşa girmeye gönülsüzlüğünün görülmesi ve savaşın tüm cephelerde tüm şiddetiyle devam etmesiyle nedeniyle bu girişimi sonuçsuz kalmıştır (Tanklar ve Tarih, 2014).

Bu tanklar arasında olası bir savaşta gelişmiş Alman ve Rus tanklarına karşı koyacak sadece M4 Sherman göze çarpmaktadır. Ancak 1944 ve 1945 yıllarında bir Alman Tiger 1 ve Tiger 2 tankına karşı 10-15 M4 Sherman ile başa çıkılabildiği düşünüldüğünde Türk envanteri yine yetersiz kalmaktadır (Marshall, 2017). Görüldüğü üzere Türkiye her iki

bloktan da silah gereçleri ve ekipman temin ederek ordusunu güçlendirmeye çalışmıştır. Bu açıdan Türkiye 2. Dünya Savaşı'nda İngiliz, Fransız, Alman, Sovyet ve Amerikan tankları kullanan tek ülkedir. Adeta "toplama" oluşturulan bu tank kuvvetleri, Türkiye'nin henüz ağır sanayisini oluşturamadığı için tank gibi dönemin temel savaş araçlarını tamamıyla ithal etmesini gerektirmiştir. İthal edilen tankların farklı ülkelerden farklı tiplerde olması, farklı mühimmat kullanmaları, hepsinin bakımının ayrı olması gibi zorlayıcı nedenler de hem olası askeri etkinliği azaltmakta hem de ekonomiye ayrıca yük getirmektedir.

2.3.2. Türk Hava Harp Sanayiinde Cumhuriyet Dönemi Devlet Girişimleri (1923-1950)

1911-1922 arası sürekli savaşlarla yorulan Türk milleti için en büyük zorluk yerli savunma sanayiinin olmayışıdır. Millî Mücadele döneminde büyük zorluklarla elde edilen savaş gereçleri, cumhuriyetin kuruluşu sonrası yerli imkanlarla üretilmek istenmiş, özellikle havacılık alanında devlet eliyle büyük girişimler yapılmıştır. 1950'ye kadar yerli ve milli üretimin mümkün olduğunca teşvik edilmesine rağmen özel sektör girişimleri yerli sermayenin yetersiz oluşu nedeniyle sınırlı kalmıştır. Bu durumda savunma sanayii gibi stratejik bir sektör için devlet eliyle girişimler zaruri olmuştur.

2.3.2.1. Türk Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu, THK)

Uçak sanayii 1920'li yıllarda gelişmiş ve ağır sanayiye sahip seçili ülkelerin sahip olduğu seçkin bir sanayii kolu olarak öne çıkmaktadır. Atatürk döneminde Türkiye'nin bu alanda dışa bağımlı kalmaması ve havacılığın ülke çapında sevdirilerek yaygınlaştırılması için 16 Şubat

1925'te Türk Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) kurulmuştur. O dönemde Atatürk tarafından dile getirilen "İstikbal Göklerde!" mottosu, Türkiye'nin ulusal güvenlik politikaları için havacılık alanında bağımsızlığın ve hava üstünlüğünün önemini ifade ettiği önemli bir doktrindir. THK'nın kuruluşu ile havacılık sanayiinin temellerinin atılması ve geliştirilmesi, havacılığın stratejik önemini toplumca benimsenmesi, askeri ve sivil havacılık imkanlarının geliştirilmesi, yetişmiş personel ihtiyacının karşılanması ve yeni neslin bu alana özendirilmesi benimsenmiştir. Kurumun askeri misyonu gereği Ankara Etimesgut'ta uçak fabrikası ve Gazi Orman Çiftliği'nde uçak motoru fabrikası kurularak lisans altında üretim yapılmıştır. 1952'de Etimesgut tesisi MKEK'ye devredilerek uçak üretimi el değiştirmiş, ilerleyen yıllarda hem ABD'den daha gelişmiş uçakların hibe gelmesi hem de o dönemki siyasi konjonktür görüşü nedeniyle fabrika traktör fabrikasına dönüştürülmüştür. THK günümüzde çalışmalarına hala devam etmekle beraber günümüz misyonu sivil havacılık sınırları içindedir (Yalçın, 2013: s134-166).

2.3.2.2. Tayyare Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ve Kayseri Tayyare Fabrikası

Yerli uçak üretimi, bakım ve onarımı için gereklilik cumhuriyetin kuruluşu itibariyle somut sonuçlara evrilmiştir. Alman uçak sanayii devi *Junkers* firması ile Türkiye hükümeti arasında antlaşma sağlanarak firma ile Türkiye'nin ortak paya sahip yerli bir girişimin yapılması sağlanmıştır. Böylelikle Kayseri'de 6 Ekim 1926'da TOMTAŞ faaliyetlerine başlamıştır. Bu girişim ile Türkiye'nin ihtiyacı olan uçak ve uçak motoru ihtiyacı fabrikada tam üretime geçince sağlanacak, tam üretime geçilinceye kadar Türkiye tüm uçaklarını Almanya'dan alacak, Eskişehir'de bir onarım merkezi kurulacak, şirket Türkiye'de hava ulaşımı işletmeciliği yapacaktır. Ancak ilerleyen aylarda Almanya'nın uçak üretiminin yasaklanması ve ekonomik krize girmesi, firmanın Türk yöneticilerinin

havacılıktan bihaber insanlardan seçilmesi, fabrikanın siyasi etkilere açık kalması gibi nedenlerle bu girişim istenilen başarıyı yakalayamamıştır. 3 Mayıs 1928'de şirketin faaliyeti sona ererek Türk havacılık sanayii için büyük bir fırsat kapısı kapanmıştır (Yalçın, 2013: s120-128).

Alman ortak ile anlaşmazlıkların çözülmesi ve hisselerin devlete devri ile 1931 yılında Kayseri'deki uçak fabrikası MSB bünyesinde tekrar faaliyetlere başlamıştır. Bu tarihten sonra yabancı menşeli uçaklar lisans altında Türkiye'de üretilebilmiştir. Fabrika bu dönemde ayda 4 uçak üretecek kapasiteye erişmiştir. Ancak 2. Dünya Savaşı sonrası Marshall yardımları ile önce fabrikada uçak üretimi durmuş, 1950 yılında ise fabrika tamamen üretim işlevini kaybederek Kayseri Hava İkmal ve Bakım Merkezi'ne dönüşmüştür (Yalçın, 2013: s128-134).

2.3.3. Türk Savunma Sanayiinde Özel Sektör Girişimleri – 1. Dalga (1923-1950ler)

Cumhuriyet döneminde Osmanlı döneminden farklı olarak savunma sanayii alanında ilk özel sektör girişimleri de görülmeye başlanmaktadır. Üç dalgaya ayırabileceğimiz bu özel sektör girişimlerinin ilk cumhuriyetin ilanından hemen sonra başlatılan girişimlerdir. Hepsi başarı ile faaliyet gösterirken siyasal ya da ekonomik nedenler ile maalesef hepsi olumsuz sonuçlanmıştır. Türkiye'nin bu ilk dalga özel sektör savunma sanayii girişimlerinin başarısız olması Türkiye'yi tekrar silah ithalatına mecbur bırakmıştır.

2.3.3.1. Şakir Zümre'nin Girişimleri

Millî Mücadele sürecinde Türk ordusunun silah ve cephane ihtiyaçlarını elinden geldiğince yurtdışından destek veren Şakir Zümre, cumhuriyet kurulduktan sonra yerli savunma sanayii alanındaki ihtiyacı karşılamak için kendi adını taşıyan fabrikayı 1925'te İstanbul Haliç'te kurmuştur. Savunma sanayii alanında ilk Türk özel sektör girişimcisi olan, İstiklal Madalyası sahibi Şakir Zümre, TSK'nın ihtiyacı olan denizaltı su bombaları, uçak bombaları, çeşitli özellikteki yangın bombalarını kurduğu fabrikada seri üretime geçirmiştir. 1937'de Yunanistan'a ihraç dahi gerçekleştiren Şakir Zümre Fabrikası, 2. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin silah hibe ve yardımları sonucu soba üretimine geçmiştir. 1970' kadar üretime devam eden fabrika bu tarihten sonra kapanmıştır (Yıldız, 2020). Cumhuriyet tarihinin ilk özel sektör savunma sanayii girişimi böylelikle olumsuz sonuçlanmıştır.

2.3.3.2. Nuri Killigil'in Girişimleri

İttihat ve Terakki Partisi lideri Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri (Killigil) Paşa, cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayii alanında girişimlerde bulunan ilk özel sektör girişimcileri arasındadır. İstiklal Madalyası sahibi Nuri Killigil, 1930ların başında İstanbul Zeytinburnu'nda kendi silah fabrikasını açmıştır. TSK'nın ihtiyacı olan silah, mermi, top mermisi ve tapaları bu fabrikada üreten Killigil, 2. Dünya Savaşı süresince TSK'nın ihtiyaçları doğrultusunda uçak bombası üretimi de yapmıştır. Ürettiği mermi ve ekipmanı Suriye, Mısır, Pakistan'a da ihraç eden Killigil Silah Fabrikası, 1946'da Zeytinburnu'nda Sütlüce'ye taşınmıştır. 2 Mart 1949 tarihinde Sütlüce'deki fabrikada şüpheli patlamalar yaşanmış, aralarında Killigil'in de bulunduğu 27 kişi hayatını kaybetmiş, çıkan patlamalarla fabrika kullanılamaz hale gelmiştir. Sabotaj şüphesi barındıran bu durum

günümüze kadar net bir şekilde aydınlatılamamıştır (Karaköse, 2012: s393-397).

2.3.3.3. Vecihi Hürkuş'un Girişimleri

1. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele kahramanı olan Pilot Vecihi Hürkuş, Türk havacılık tarihinin ilk en önemli figürlerinden biridir. Cumhuriyetin ilanından sonra tamamen kendi girişimi ve finansmanı ile, kendi ismini taşıyan birçok uçak üretmiştir. Ancak bu girişimleri kendisine ödülün ziyade ceza getirmiş, ürettiği uçakları izinsiz kullandığı gerekçesiyle hapis cezasına dahi çarptırılmıştır. Havacılık sevdasından asla vazgeçmeyen Hürkuş, 21 Nisan 1932'de THK ile yaşadığı sorunlara binaen kendi girişimleri ile Türk Sivil Tayyare Mektebi'ni kurmuştur. 1954'te kendi havayolu şirketi olan "Hürkuş Havayolları" kurmuş, bu girişim 1950'lerin sonuna doğru işlevsizleştirilmiştir. Türkiye tarihinde ilk olan bu girişim neticesinde birçok pilot yetişmiştir. Döneminin oldukça ilerisinde olan Hürkuş, yaptığı çalışmalar ile birçok ilki gerçekleştirse de gerek devletin ilgisizliği gerekse önüne sürekli engeller çıkarılması gerekçesiyle düzenli bir başarı sağlayamamıştır (Yalçın, 2013: s181-198).

2.3.3.4. Nuri Demirağ'ın Girişimleri

Türkiye'nin ilk sanayicilerinden olan Nuri Bey, cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle demiryolu sektöründe pek çok hizmet vermesi nedeniyle Atatürk tarafından "Demirağ" soyadıyla onurlandırılmıştır. Ancak Demirağ'ın çalışmamıza konu olan yönü hava harp sanayii alanında yaptığı girişimlerdir. 1936 yılında İstanbul Beşiktaş'ta "Tayyare Etüt Atölyesi"ni kurduğunu, bu atölye kısa sürede bir uçak fabrikasına evrilmiştir. Nuri Demirağ, o dönemde genel kabul gören dış menşeli uçakların lisans

altında Türkiye’de üretilmesine karşı çıkararak kendi özgün tasarımlarının üretilmesini benimsemiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi Türk savunma sanayiinin medarı iftiharını “Nu.D 36” uçakları bu vizyon ile 1936’da üretilmeye başlanmıştır. THK, Demirağ’dan 10 uçak ve 65 planör sipariş etmiş ancak üretilen uçaklar THK tarafından satın alınmayarak şirket zora girmiştir. 1950’lere doğru ise fabrikasının üretimi talep olmadığı için durma noktasına gelmiş, cumhuriyet tarihinin ilk başarılı özel sektör savunma sanayii girişimi kötü bir şekilde son bulmuştur (Yalçın, 2013: s204-222).

Savunma sanayii alanında teknik imkanların olup olmaması kadar bu alanda karar verecek siyasi mercilerin vizyonunun olması da oldukça elzem olduğu bu örneklerde görülmektedir. Türk savunma sanayiinin 1. Dalga Özel Sektör Girişimleri siyasilerin ve bürokratların yeterli vizyona sahip olmaması nedeniyle başarısız olmuştur. Bu vizyon eksikliği ile savunma sanayii alanında dışa bağımlılık 1950-1974 arası neredeyse 100%’e ulaşmış, yerli ve milli savunma sanayii özelinde AR-GE ve yerli yatırım için kritik olan neredeyse çeyrek yüzyıllık bir süre heba edilmiştir.

2.3.4. ABD’nin Türkiye’ye Silah Yardımları ve Johnson Mektubu

2. Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa’da Sovyet yayılcılığı söz konusudur. 7 Haziran 1945 tarihinde Sovyetler Türkiye’ye bir nota göndererek Türkiye’nin egemenliğine göz diken talepler bulunmuştur. Türkiye’ye karşı agresif bir tavır içine giren Sovyetler, Türkiye’yi ABD ile yakınlaşmaya itmiştir. Dönemin ABD başkanı olan Truman, o güne kadar Türkiye’ye karşı izlediği tarafız politikayı bırakarak Türkiye’ye yardım gönderilmesi konusunda 12 Mart 1947 tarihinde ABD Kongresi’ni ikna edici bir konuşma yapmıştır. Truman Doktrini olarak literatüre geçen bu girişim kongre tarafından kabul edilmiştir. Truman Doktrini ile Türkiye ile Yunanistan’a olası Sovyet tehdidine karşı askeri ve askeri bağlantılı

ekonomik yardım yapılması öngörülmüştür. 1947-1951 yılları arası Türkiye'ye yaklaşık 400 milyon \$ tutarında askeri yardım yapılmıştır (Ertem, 2009: s386-390).

Aynı tarihlerde 2. Dünya Savaşı'ndan yıkılmış bir halde çıkan Batı Avrupa ülkelerinin yeniden inşası ve ekonomilerinin tekrar ayağa kalkabilmesi için ABD'nin bu ülkelere hibe ve kredi vermesi projelendirilmiştir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın önerdiği ve bu isimle anılacak Marshall Planı 1947 yılında uygulanmaya başlamıştır. Türkiye savaşta tahrip olan ülkeler arasında olmasa da ekonomik durumunun kötü olmasını gerekçe göstererek bu destekten faydalanmak istemiştir. Avrupa ülkelerinin itirazına rağmen ABD'nin desteklemesiyle Türkiye de Marshall Programı'na dahil edilmiştir. Program kapsamın Türkiye'ye 1948-1951 yılları arasında şartlı olarak hibe (62 milyon 376 bin \$), ödünç nakdi yardım (72 milyon 840 bin \$), dolaylı yardım (71 milyon 522 bin \$ hibe ve 55 milyon \$ ödünç nakdi dolaylı yardım) ve teknik yardım (3 milyon \$) yardımları yapılmıştır (Ertem, 2009: s390-393). Yardımlar kapsamın gönderilen askeri malzemelerin neden şartlı olduğu 1964 yılında Johnson Mektubu Krizi ile ortaya çıkacaktır.

1964 yılında Türkiye, Kıbrıs'ta Türklere karşı sürdürülen Rum terör eylemlerini ve ayrılıkçı hareketleri önleme kadına askeri müdahale kararı alınmıştır. Denizden bir çıkartma için askeri donanımın yeterli olmadığı görülse de bu ihtimalden vazgeçilmeyerek Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunacağı o dönemin en büyük müttefiki ABD ile paylaşılmıştır. Buna müteakip ABD Başkanı Johnson tarafından 1964 yılında Başbakan İnönü'ye gönderilen mektup siyasi bir kriz yaratmıştır. Türk dış politikasında olduğu kadar Türk savunma sanayii için de bir kırılma noktası olan bu mektupta özetlenen ifade şudur; ABD ile Türkiye arasında Temmuz 1947'de yapılan askeri yardım antlaşması gereği askeri yardımın kullanılabileceği tek durum Sovyet saldırısı durumunda Sovyetler Birliğine (ve müttefiklerine) karşıdır. Türkiye'nin bu yardımları başka hallerde kullanması için önce ABD'den izin alması gerekmektedir.

Türkiye'nin Kıbrıs'a olası müdahalesi için ABD Türkiye'ye verdiği malzemenin kullanılmasını yasaklamaktadır. Türkiye'nin girişeceği bu askeri müdahale sonrası eğer Sovyetler Türkiye'ye karşı bir müdahalede bulunursa, Türkiye NATO'nun desteğini görmeyecektir (Şahin, 2019: s139-158).

O güne kadar ABD'yi en yakın müttefik görmüş ve güvenlik politikaları savunma ihtiyaçlarını ABD eksenine sokmuş Türkiye için bu mektup bomba etkisi yaratmıştır. Türk hükümeti Türkiye'nin ancak güçlü ve bağımsız bir savunma sanayii ile başarılı dış politikalar izleyebileceği fikri güçlenmiştir. Bu mektup sonrası gerçekten de Türkiye Kıbrıs'a askeri müdahale yapmak için yerli çıkartma gemileri inşa ederek ve diğer muhtelif eksiklerini çeşitli kaynaklardan temin ederek 1974'te başarıyla gerçekleştirilecek Kıbrıs Barış Harekâtı'na hazırlanmıştır (Şahin, 2019: s113).

2.4. KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI'NDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE SAVUNMA SANAYİİ (1974-2021)

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Türk savunma sanayii açısından bir milat noktasıdır. Süregelen Soğuk Savaş konjonktüründe Türk savunma ihtiyaçları neredeyse tamamıyla ABD eksenine girmiş, Türkiye aldığı silah ve ekipmanı "belirli şartlar" altında hibe almış ya da satın almıştır. Bu yegâne şart ABD'nin başı çektiği NATO'nun belirleyeceği tehdit ve/veya düşmanlara karşı kullanılması zorunluluğudur. Burada Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ifade edildiği çok açıktır. Ancak Türkiye bağımsız bir şekilde Kıbrıs'ta Türklere karşı süren mezalimi askeri bir hareketle durdurmak istediğinde karşısında 1978'e dek sürecek bir askeri ambargo bulmuştur. Büyük zorluklara neden bu ambargo Türkiye'ye bağımsız bir güvenlik politikası uygulayabilmesi için yegâne gücün yerli ve milli bir savunma sanayii olduğunu sarsıcı bir şekilde göstermiştir. Türkiye tekrar böyle bir durumla karşılaşmamak adına köklü bir savunma sanayii altyapısı

oluşturmaya başlamıştır. Belli dönemlerde yaşanan ekonomik krizler ve şaibeli durumlar nedeniyle bu çaba yavaşlarsa da ivme hiç durmamış; 2006 sonrası savunma sanayii altyapı şartlarının yeterli düzeye ulaşmasıyla beraber yerli ve milli savunma sanayii projelerini çeşitlendirerek uluslararası arenaya adım atmıştır.

Günümüzde dünyada barış ortamının sürekli kılınmak istendiği herkesçe bariz olmasına rağmen uluslararası aktörlerin çıkarları ve hedefleri doğrultusunda sıcak çatışmalardan kaçınmayacağı da bir gerçektir. Bir devletin, kendi egemenliği, ulusal çıkarları ve güvenliğini başka bir devlete ya da örgüte karşı korumasının yegâne aracı ulusal savunma gücüdür. Devletlerin ulusal savunma gücü günümüzde salt askeri güçle ölçülmemekte, yerli ve milli savunma sanayii gelişmişliği, teknolojiye uyum sağlayabilmesi ve yeni teknolojiler üretebilmesi, stratejik silah teknolojilerine ve envanterine sahip olup olmayışı gibi çeşitli parametreler ile ölçülmektedir. Başarı ve etkinlik açısından ilkler arasında yer alan Türk SİHA sektörü, küresel anlamda takdir kazanmış yerli hafif silah ürünleri, modern askeri gemi projeleri Türkiye'nin savunma sanayii açısından artık yönlendirilen değil yönlendiren bir savunma sanayii ekosistemine sahip olduğunu göstermektedir. Bu bölümde Türkiye'nin savunma sanayii sektörünün yönetim organizasyonu sivil ve kamu yapıları ile açıklanarak analiz edilecektir. Bununla beraber Türkiye'nin genel anlamda savunma sanayii sektörünün durumu, savunma sanayii tedarik zinciri gibi sektör içi mevcut durum ortaya konacaktır. Bölümün sonunda savunma sanayii açısından gelişmiş ve Türkiye için örnek olabilecek ülkelerin savunma sanayii sektörlerine değinilerek bölüm tamamlanacaktır.

2.4.1. 1975-1978 Amerikan Silah Ambargosu ile Yerli Savunma Sanayii Girişimlerinin Tekrar Başlaması

1946 sonrasında ABD ile Türkiye arasında başlayan stratejik yakınlaşma 1964'te Johnson Mektubu ile sarsılmış, Temmuz 1974'te Türkiye'nin

başlattığı Kıbrıs Barış Harekâtı ile bambaşka bir eksene girmiştir. Türkiye'nin kendi ulusal güvenlik politikalarından olan Kıbrıs Türklerini muhafaza etmek, Türklere karşı uygulanan etnik Rum terörünü durdurmak ve adada barışı tesis etmek, ABD'nin başı çektiği NATO içinde ciddi bir dirençle karşılaşmıştır. Türkiye'nin hibe ve ödünç aldığı askeri yardımların harekât sırasında izinsiz kullanıldığı bahane edilerek ABD yönetimi Türkiye'ye 5 Şubat 1975'ten 26 Eylül 1978'e kadar sürecek bir silah ambargosu uygulanmıştır. O dönemde neredeyse tüm silahları, gemileri, uçakları, tankları ve zırhlı araçları ABD menşeli olan Türk ordusu tek bir kaynağa bağımlı kalmanın sorununu en etkili derecede hissetmiştir. Parası ödendiği halde *F-4 Phantom* savaş uçakları TSK'ya teslim edilmemiş, bakım için ABD'ye gönderilen C-130 Herkül nakliye uçakları geri gönderilmemiş, diğer NATO ülkelerinin Türkiye'ye silah satışı da ABD tarafından engellenmiştir (Demirci, 2019).

Envanterindeki askeri araçlara yedek parça bile bulamayacak bir konuma gelen TSK, karaborsadan yedek parça ve silah temin etmek zorunda kalmış, 3 yıl süren ambargo sürecinde Türk ekonomisi ağır bir yara almıştır. Böyle bir durumun tekrar yaşanmaması adına Türkiye, yerli ve milli savunma sanayiinin gerekliliğini görerek bu alanda somut yatırımlara girişmiştir (Gürdeniz, 2017: s305-307). Bu nedenle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk savunma sanayii açısından önemli dönüm noktalarından biridir.

1964 Johnson Mektubu Krizi ve özellikle 1975-1978 ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu, Türkiye'yi yerli ve milli savunma sanayiinin elzemliğine ikna etmiştir. Bu alanda faaliyet gösteren yardım ve bağış toplayan kurumlar birleştirilerek TSKGV oluşturulmuştur. TSKGV bünyesinde de bugünün lider sivil savunma sanayii şirketleri kurulmuştur. Bu çalışmada 1975-2006 arası TSKGV bünyesinde kurulan şirketler ve özel sektörün savunma sanayii alanına yatırım yapmaya teşvik edilmeleri Türk savunma sanayiindeki özel girişimlerin ikinci dalgası olarak kabul edilmiştir.

1985 itibari ile Türkiye'nin mevcut savunma sanayii altyapısı özgün platformları henüz yüzde yüz üretebilecek kapasitede olmasa da özellikle 1990-2000 yılları arası, ihtiyaç duyulan ürünlerin tedariki salt hazır alımdan ortak üretime kaymıştır. Böylece yerli savunma sanayii sektörünün *know-how* konusunda gelişmesi sağlanmıştır. 1985-2006 arası devletin savunma sanayii yönetimi çerçevesinde Türk savunma sanayii tarihindeki 2. Özel Sektör girişim dalgası başarıyla sağlanmıştır.

1990'lar itibariyle Türkiye'de üniversite teknokent/teknopark girişimlerinin ortaya çıkması ve *start-up* şirketlerin desteklenmesiyle, İTÜ, ODTÜ, Hacettepe, Bilkent gibi köklü üniversitelerin bünyesinde teknokentler oluşturulmuştur. Bu üniversitelerin aynı zamanda yüksek teknoloji ve mühendislik üzerine verdikleri kaliteli eğitimin oluşturduğu altyapı ile bu teknokentlerde özellikle teknoloji ve yazılım alanında *start-up* firmalar ortaya çıkmış ya da bu tarz firmalar teknokentlerde ofis açmaya başlamışlardır. Bununla beraber Türkiye'nin ağır sanayii ve/veya otomotiv alanında faaliyet veren özel şirketlerinin (KOÇ Otokar, Nuro Holding, BMC, Vestel, BAYKAR) veya bu amaçla kurulmuş yakın tarihli özel savunma sanayii firmalarının (Katmerciler-1985, FNSS-1988 gibi) girişimlerinin tümü Türkiye'nin özel sektör girişimlerinin ikinci dalgasında gerçekleşmiştir. Günümüzde Türk savunma sanayiinin hacminin büyük çoğunluğunu dalgada kurulmuş (ya da yönelmiş) firmaların projeleri oluşturmaktadır.

Yerli ve milli savunma sanayii alanında 2006 sonrası dönemde büyük bir ivmelenme görülmektedir. 3. Dalga diyebileceğimiz bu dönem özgün projelerin artması, teknolojik bağımlılığın azalması, savunma sanayii alanında ihracatın artması, bu konuda kamuoyunun daha fazla bilgilendirilmesi, Türkiye'nin aktif terörle mücadele etmek zorunda kalması gibi birçok neden savunma sanayii alanında ivmelenmeyi hızlandırmıştır.

3. Dalga döneminde mevcut özel sektör savunma sanayii firmalarının üretim kapasitelerini arttırmak, üretimi hızlandırmak, ihracat

potansiyellerini güçlendirmek gibi nedenler ile yerli altyüklenici firma sayısına daha fazla talep gelişmiştir. Bu talebe yanıt verebilmek adına sivil üretim gösteren KOBİ'ler kümelenerek savunma sanayii alanına üretim yapmaya başlamıştır. Sanayileşmenin yüksek olduğu İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara gibi büyük şehirlerde sanayii firmalarının kümelenerek savunma sanayii alanına yönelmeleri desteklenmiştir. Bunun en bariz örnekleri, SAHA İstanbul ve Ankara OSTİM olmuştur.

Yine bu dönemde 2. Dalga kuruluşların dev isimleri olan ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN gibi firmalar kendi alt şirketlerini kurarak üretim yelpazelerini ve kapasitelerini arttırmayı başarmıştır. Ayrıca üniversitelerin bünyesinde faaliyet gösteren teknokentlerin kapasiteleri 2006 sonrası büyümüş, yazılım ve yüksek teknoloji gerektiren alanlarda *start-up* firmalar çeşitlenerek gelişmiştir. Günümüzde başarılı bir kamu yönetimi yönlendirmesi ile faaliyet gösteren Türk savunma sanayii sektörü, Türkiye'nin ulusal politikalarını uygulamasında ve dış politikada etkinliğini arttırmasında adeta bir lokomotif görevi üstlenmektedir.

2.4.2. Türkiye'de Savunma Sanayii Yönetimi ve Kamu Girişimleri

Günümüzde Türkiye'de devlet nezdinde savunma sanayii organizasyonu cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile merkezi bir şekilde örgütlenmiştir. Daha önce Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Savunma Sanayii Müsteşarlığı, başkanlığa dönüştürülerek 2018 tarihli 703 sayılı KHK ile Cumhurbaşkanlığı'na bağlanmıştır. Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanlığı gibi SSB'nin de Cumhurbaşkanlığı'na bağlanması Türkiye'nin bu alanda süren süreçleri merkezi elden yönetmek ve sürdürülebilir kılmak istediğinin kamu yönetimi bağlamından açık göstergesidir. Yine 2018'de hayata geçirilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde

faaliyet gösteren genel müdürlükler ile savunma sanayii üretimi devlet çatısı altında belirli alanlarda sürdürülmektedir.

2.4.2.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı

Özal döneminde, Türkiye'nin savunma sanayii sektöründe gelişmesi ve mevcut firmaların devletin desteği ve yönlendirilmesi bağlamında bir kamu idaresi ihtiyacı hissedilmiştir. 3238 sayılı Kanun ile savunma sanayiinin geliştirilmesi, sektörün entegrasyonu ve TSK'nın modernizasyonu amacıyla Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) 1985'te kurulmuştur. Başkanlık 1989 yılında 390 sayılı KHK ile Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) olarak yeniden yapılandırılarak 2018 yılına kadar Millî Savunma Bakanlığı çatısında görevini sürdürmüştür. SSB konusu itibari ile askeri bir yapılanma gözükse de sivil bir devlet yapılanmasıdır.

İlgili kanun ile yerli ve milli üretimin artırılarak, Türkiye'nin güvenlik alanında ihtiyaç duyduğu sanayii ürünlerinin ekonomik bir şekilde ve azami ölçüde Türkiye'de üretilmesi ilkesi ortaya konmuştur. Böylelikle Türkiye'nin savunma sanayii alanında ithalata bağlı kalmak zorunda olmadığı, ihracat potansiyelinin geliştirilerek ekonomiye destek olduğu, modernleşmeye ve teknolojik yeniliklere kolay uyum sağlayabilen bir güvenlik sektörü yaratılması ve daha dinamik kılınması amaçlanmıştır (Kurt, 2018: s102). 1998 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile "Türk Savunma Sanayii ve Politikası Strateji Esasları" yürürlüğe girmiştir. Bu karar ile mevcut ilkeler korunarak, yerli sektör ile yabancı sektörün birlikte var olması, daha dinamik bir yapıya kavuşulması, sektörün askeri alanlar dışında sivil alanlarda üretim yapabilen alternatif uğraşlara sahip olabilmesi, dost ve müttefik ülkelerle savunma sanayii alanında yürütülen girişimlerin politik konjonktürden minimum derecede etkilenmesi ve

dengeli yürütülmesi gibi ilkeler savunma sanayii yönetimi açısından benimsenmiştir (Yalçın, 2013: s387).

2.4.2.2. T.C. Millî Savunma Bakanlığı

Türkiye Cumhuriyeti'nin milli güvenliği ve ulusal savunma politikaları ışığında kara, deniz, hava, siber ve uzay sahalarında her türlü tehdide yanıt verecek Türk Silahlı Kuvvetleri, Millî Savunma Bakanlığı çatısı altında örgütlenmiştir. TSK'nın her türlü ihtiyacının belirlenmesi, bunların tedariki için ilgili kamu kurumları MSB bünyesinde faaliyet göstermektedir. Bu bölümde MSB'nin sadece savunma sanayii alanında faaliyet gösteren birimlerine yer verilmiştir.

Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü, 31 Temmuz 2016 tarihli KHK ve 24 Kasım 2016 tarihli 6756 sayılı kanun çerçevesinde kuvvet komutanlıklarının elindeki askeri bakım, onarım, fabrika tesislerinin tek çatı altında örgütlenmesi amacıyla Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Böylelikle kuvvet komutanlıklarının sadece asli görevi olan harekât konularına yoğunlaşması, tesislerin ortak yönetimi ile ekonomi ve zaman etkinliğinin sağlanması, ulusal savunma sanayii ile entegrasyonu amaçlanmıştır (AFGM, 2021).

Tersaneler Genel Müdürlüğü, 25 Temmuz 2016'da 667 sayılı KHK genel müdürlük çatısı altına giren askeri tersaneler, İstanbul, İzmir ve Gölçük tersane komutanlıklarından meydana gelmektedir. Üç tersanede gemi bakım onarımı, inşası ve modernizasyonu ve teknik destek faaliyetleri sürdürülmektedir. Milli korvet tipi savaş gemisi olan MİLGEM projesi bu tersaneler bünyesinde hayata geçirilmiştir. Bunun yanında inşası devam eden MİLGEM İ sınıfı firkateyn ve yeni tip denizaltı projesi çalışmaları da Tersaneler Genel Müdürlüğü bünyesinde sürdürülmektedir (MSB, 2021a).

Tedarik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 4734 ve 4735 sayılı kanunlar çerçevesinde MSB'nin bir birimi olarak hizmet veren Tedarik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, TSK'nın ihtiyaç duyduğu her türlü silah, ekipman, mühimmat, yiyecek, giyecek, yakıt gibi mal ve hizmetlerin tedariki; eldeki ekipmana modernizasyon, muayene, kalite kontrol ve kalite güvence faaliyetlerini yürütmektedir (MSB, 2021b).

2.4.2.3. ASFAT (Askeri Fabrika ve Tersane İşletme Anonim Şirketi)

MSB bünyesinde olan ASFAT (Askeri Fabrika ve Tersane İşletme Anonim Şirketi), tamamı kamu sermayeli bir şirket olarak, 12 Ocak 2018'de 1325 sayılı kanun çerçevesinde kurulmuştur. Devletten-devlete antlaşma yapma imtiyazına sahip ASFAT, ayrıca savunma sanayiinde yer alan şirketlerin olası ihracat sorunlarına çözüm de getirmektedir. Bünyesinde 27 askeri fabrika ve 3 askeri tersane barındıran firma, devletin bu alanda sahip olduğu yüksek tecrübeyi özel sektör paradigması içinde entegre etmiştir. Özellikle proje maliyeti ve süresini azaltmak için bir çözüm olan ASFAT, devletin özel sektör doğasını benimsediği NPM ekolünün günümüzdeki etkin ve başarılı örneklerinden birisidir (ASFAT, 2021).

2.4.2.4. Makine ve Kimya Endüstri Kurumu (MKEK)

Millî mücadele döneminde, 1921'de Ankara'da kurulan Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü ve 1923'te oluşturulmaya başlanan silah fabrikaları devletin bu alanda ihtiyaçlarını gidermek için kamu girişimi olarak ortaya çıkmıştır. 8 Mart 1950 tarihli 5591 sayılı kanun Makine Kimya Endüstrisi Kurumu kurularak bu görev MKEK çatısı altında toplanmıştır. Sultan 2. Mahmud döneminde yenilenen Tophane-i Amire'nin doğal mirasçısı olan

MKEK, Ankara ve Kırıkkale’de birçok silah, mühimmat, bomba ve top üretim tesisi ile TSK’nın ihtiyaçlarını geçmişte olduğu gibi günümüzde de gidermektedir. Kurum 1950-2000 arası Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesindeyken 2000 yılından itibaren MSB bünyesine girmiştir. Kurum 2 işletme müdürlüğü, 10 fabrika müdürlüğü ve merkez teşkilatı olarak örgütlenmiştir (MKEK, 2021).

2.4.2.5. Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SaSaD)

1990 yılında Ankara merkezli olarak kurulan Savunma Sanayii ve İmalatçılar Derneği, savunma sanayii alanında üretim yapan firmaların arasında koordinasyon, dayanışma ve yardımlaşma sağlamak üzere kurulan bir dernektir. Tedarik mercileri ile firmalar arasında koordinasyon sağlamak, yurtiçi, yurtdışı, NATO ihalelerini üyelerine duyurmak, diğer ülkelerin savunma sanayii alanında ortaya çıkan gelişmeleri takip ederek üyelerini bilgilendirmek temel görevleri arasındadır. Bununla beraber savunma sanayii alanında yurtiçi bir paylaşım ve tartışma platformu vazifesi de görmektedir. TİM ile üyelerinin ihracat hedeflerine ulaşabilmesi için gerekli rekabet altyapısının sağlanması, TSK’nın ihtiyaçlarının yurtiçinden karşılanması adına yardımcı olunması SaSaD’ın faaliyetleri arasındadır (Yalçın, 2013: s373-374). 2012 başlarında ismi Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği olarak değişen SaSaD günümüzde 122 üyesi ve dernek etkinliklerine katılma hakkı olan 80 sektör oyuncusu ile faaliyetlerini sürdürmektedir (SASAD, 2021a).

2.4.2.6. TÜBİTAK SAGE

Savunma Sanayii Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü ya da kısaca SAGE, 1972 yılında Güzümlü Araçlar Teknolojisi ve Ölçüm Merkezi adı ile

kurulmuş, 1983 yılında Balistik Araştırmalar Enstitüsü adını almış, son olarak 1988 yılında bugünkü haline ve ismine kavuşmuştur. TÜBİTAK çatısı altında bilimsel araştırma ve geliştirmeler yürüten SAGE, savunma sanayii alanında Türkiye'yi bağımsız kılmak, katma değeri yüksek teknoloji geliştirmek ve üretmek amaçlarını gerçekleştirmek üzere faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin bir kamu yatırımı olarak ortaya çıkan SAGE, çalışma alanı olarak güdümlü ve güdümsüz mühimmatlar, füze teknolojileri üzerine yoğunlaşmıştır (TÜBİTAK SAGE, 2021).

2.4.3. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Kuruluşları (TSKGV)

Türkiye'de mevcut savunma sanayii sektörü TSKGV bünyesinde kurulan kuruluşlar liderliğinde, özel sektörden birçok firma ile yürütülmektedir. Önceki başlıkta MSB bünyesinde devlet iştiraklerine yer verildiği için bu bölüm savunma sanayii alanında Türkiye'nin en büyükleri olan TSKGV kuruluşlarına ayrılmıştır. Tamamı özel sektör olan bu kurumlar önem arz ettiği için diğer özel sektör kuruluşlarından ayrı incelenecektir. Sonraki başlıkta diğer lider özel sektör firmaları ve kümelenmelere yer verilecektir.

Türkiye'nin askeri alanda güçlenmesine katkı sunmak adına 1970 yılında Hava Kuvvetleri, 1972 yılında Deniz Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları kurulmuştur. 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, halk nezdinde büyük bir tepki toplamış, "kendi silahını kendin yap" mottosu ile en son 1974'te Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı kurulmuştur. Tüm bu girişimlerin tek çatı altında toplanması, yerli savunma sanayiinin geliştirilmesi, bu alanda dışa bağımlılığın sonlandırılması amacıyla 3388 sayılı kanun ile 18 Haziran 1987'de TSKGV kurulmuştur. Vakfın kuruluşundan itibaren elde ettiği gelirler ile şirketler kurmuş ya da mevcut şirketlere ortak olmuştur (Yalçın, 2013: s384-386). TSKGV günümüzde; TEI %3,3, Mercedes-Benz A.Ş.

hisselerinin %5, TUSAŞ-TAI hisselerinin %54,49, ROKETSAN %55,33, ASELSAN %84,58, ASPİLSAN %98, HAVELSAN %99,48, İşbir Elektrik Sanayii A.Ş. %99,86 ve Kalekalıp Makine ve Kalıp Sanayii A.Ş. %100 hisse payına sahiptir (Kurt, 2018: s102)

2.4.3.1. ASELSAN (Askeri Elektronik Sanayii)

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı devam ederken yaşanan TCG Kocatepe faciası TSK'nın etkin ve modern haberleşme eksikliğini de ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacın yerli kaynaklarla giderilmesi anlamında 1975 yılında kurulan ASELSAN, faaliyet alanını her geçen gün genişleterek Türkiye'nin en büyük, dünyanın da ilk 100 savunma sanayii firmaları arasında yer almaktadır. Son yıllarda büyük bir ihracat başarılarına imza atan ASELSAN, TSK'nın ihtiyaçları öncelikli olarak haberleşme, elektronik harp, radar, elektro-optik, aviyonik, insansız sistemler, hava savunma ve füze teknolojileri gibi birçok stratejik alanda faaliyet göstermektedir (ASELSAN, 2021).

2.4.3.2. ROKETSAN (Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş.)

TSK'nın roket ve füze ihtiyaçlarının yerli şekilde karşılanması ihtiyacı doğrultusunda 14 Haziran 1988'de kurulan şirket, kurulduğu günden günümüze kadar birçok başarılı proje ve ürün ortaya koymuştur. Tanksavar, anti-gemi, hava-kara füzeleri, akıllı mühimmatlar, balistik füze teknolojisi, roketatar topçu mühimmatları, roket teknolojileri, hava savunma füzeleri, ALTAY ve Leopard2A4 tankları için kompozit zırh teknolojileri gibi birçok alanda faaliyet gösteren ROKETSAN, SİHA'ların ünlü olmasını sağlayan MAM akıllı mühimmat ailesinin geliştiricisi ve üreticisidir (ROKETSAN, 2021).

2.4.3.3. HAVELSAN (Hava Elektronik Sanayii)

HAVELSAN A.Ş. 1982 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı TSK'nın yazılım ve elektronik ihtiyaçlarının yerli olarak giderilmesi ihtiyacıdır. Kuruluşundan iki yıl sonra TSKGV bünyesine katılmıştır. HAVELSAN günümüzde özellikle yazılım, yerli işletim sistemi ve siber güvenlik projeleri gibi konularla kamuoyunun dikkatini çekmektedir (Akın, 2018: s83-84).

2.4.3.4. ASPİLSAN Enerji Sanayi Ticaret A.Ş.

21 Mayıs 1981 tarihinde vatandaşların bağışları ile askeri pil ihtiyacının karşılanması için kurulmuştur. Hava harp sanayii açısından kilit bir üretici olan ASPİLSAN, TSK'nın ihtiyaç duyduğu her tip portatif enerji kaynağını üretmek için çalışmalarını yürütmektedir (Yalçın, 2013: s389-390).

2.4.3.5. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ - TAI)

28 Haziran 1973'te havacılık ve uzay alanında dışa bağımlılığı azaltmak gayesiyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı (TUSAŞ) kurulmuştur. 1984'te F16 uçaklarının Türkiye'de üretilmesi, sistemlerin entegrasyonu ve uçuş testlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla ABD ile Türkiye arasında antlaşmaya varılmış, bu amaçla TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TUSAS) şirketi ABD ve Türkiye ortaklığında 25 yıllığına kurulmuştur. 2005 yılında ABD hisseleri Türkiye tarafından satın alınarak TUSAŞ ve TUSAS birleştirilmiş, bugün bildiğimiz anlamda TUSAŞ-TAI oluşmuştur (Sezgin,

2017: s71-73). Türkiye'nin en stratejik projelerini gerçekleştirmek üzere çalışan TUSAŞ, bünyesindeki adeta mühendis ordusu ile TFX/MMU Milli Muharip 5. Nesil Savaş Uçağı Projesi, T-129, T-629, T-625, T929 helikopter projeleri, ANKA ve AKSUNGUR SİHA projeleri, milli uydu projeleri, Hürkuş eğitim ve hafif taarruz uçağı projesi gibi bir çok havacılık ve uzay projesi üzerinde faaliyet göstermektedir (TUSAŞ, 2021a).

2.4.3.6. TUSAŞ Motor Sanayii (TEI)

1985 yılında TUSAŞ, TSKGV, THK ve General Electric girişimleri ile kurulan TEI, uçak motor sanayii alanında yerli ve özgün çözümler üretmektedir. TUSAŞ'ın tasarladığı özgün havacılık projelerine yine özgün motor tasarım ve üretimleri yapmaktadır (Akın, 2018: s85-86).

2.4.4. Türkiye'nin Savunma Sanayii Alanında Diğer Özel Sektör Girişimleri ve Sanayii Kümelenmeleri

Türk savunma sanayii ekosisteminin en önemli kolu özel sektör girişimleridir. Bu bölümde TSKGV kuruluşları haricinde öne çıkan başlıca firmalara yer verilecektir.

2.4.4.1. STM (Savunma Teknolojileri Mühendislik ve Ticaret A.Ş.)

Savunma İcra Komitesi kararı ile 1991'de kurulan firma, TSK ve SSB'nin yüksek mühendislik, tasarım ve projelendirme, teknoloji transferi gibi alanlarda hizmet görmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Görev tanımı günümüze kadar genişleyen STM, günümüzde siber güvenlik, otonom

sistemler, insansız hava araçları, kamikaze İHA'lar, sürü (*swarm*) uçuş teknolojileri ve yapay zekâ çalışmaları, deniz platformları tasarımı, radar ve uydu teknolojileri gibi oldukça geniş ve yüksek teknoloji isteyen proje alanlarında faaliyet göstermektedir. Üretilen milli korvet gemileri MİLGEM serisi STM mühendisliği ile tasarlanmıştır (STM, 2021).

STM'nin geliştirdiği KARGU-2 Kamikaze İHA dünyada yapay zekanın insana ihtiyaç duymadan kendi başına hedef imha eden ilk sistemi olmuştur, bu konuya ilerleyen ana bölümde değinilecektir.

2.4.4.2. Nurol Makine Sanayii A.Ş.

Otomotiv sanayii alanında faaliyet göstermek üzere 1976'da kurulan firma, 1992'den beri savunma sanayii alanında faaliyet göstermektedir. TTZA sınıfında dünyada ses getiren Ejder Yalçın Nurol Makine ürünüdür. Afrika, Orta Doğu, Macaristan, Kazakistan gibi birçok ülkeye TTZA ihraç eden firma, bu alanda girişimlerini ve projelerini çeşitlendirerek arttırmaktadır (Nurol Makine, 2021).

2.4.4.3 FNSS Savunma Sistemleri A.Ş.

1986'da yabancı sermaye ortaklığı ile Nurol Holding A.Ş. girişimi ile kurulan firma, günümüzde %51 Nurol Holding A.Ş. %49 BAE Systems hisse payı ile faaliyet göstermektedir. Taktik tekerlekli ve paletli zırhlı araçlar, zırhlı araç modernizasyonu, hafif ve orta sınıfta tank projeleri, seyyar yüzücü hücum köprüsü, zırhlı istihkam iş makinası gibi genellikle zırhlı araçlar üzerine proje üreten firma, Endonezyalı PT Pindat firması ile ortak Kaplan MT tankını tasarlayıp üreterek Türkiye'nin ilk başarılı tank projesini hayata geçirmiştir (FNSS, 2021).

2.4.4.4. Otokar Savunma Sanayii ve Otomotiv A.Ş.

1963'te kurulan Otokar, 1976'da Koç Holding bünyesine girmiştir. Otomotiv sektöründe kazandığı deneyimi savunma alanında da sürdürmek isteyen firma, 1990'ların sonlarına doğru Cobra TTZA aracı ile hem yurtiçi hem de yurtdışı pazarında ilgi görmüştür. TTZA ve paletli zırhlı platformlar alanında faaliyet gösteren firma ALTAY AMT projesinde tankın prototipini başarıyla geliştirmiştir (Otokar, 2021).

2.4.4.5. VESTEL Savunma A.Ş.

1984'te kurulan ve 1994'ten beri Zorlu Holding bünyesinde olan VESTEL, Türkiye'nin ünlü dayanıklı ev aleti, elektronik ev aletleri ve benzeri alanlarda üretim yapan firmalarından biridir. 2000'ler sonrası savunma sanayii alanına yönelerek Türkiye'nin ilk SİHA'larından olan KARAYEL'i üretmiş ve Suudi Arabistan'a satarak ihraç başarısı göstermiştir. TSK'nın henüz envanterinde KARAYEL olmasa da VESTEL bu projede elde ettiği deneyim ile insansız hava araçları alanında çalışmalarını sürdürmektedir (VESTEL Savunma, 2021).

2.4.4.6. BAYKAR Savunma A.Ş.

1984'te BAYKAR Makine olarak kurulan firma, uzun yıllar otomotiv yan sanayii alanında faaliyet göstermiştir. 2000 yılında firmanın kurucusu Özdemir Bayraktar'ın oğlu Selçuk Bayraktar tarafından insansız hava araçları alanında AR-GE çalışmalarına başlamıştır. 2004'te ilk mini İHA'sını başarıyla uçuran firma bu alanda teklif alarak daha kapsamlı

çalışmalara başlamıştır. Firma kendi özgün tasarımı olan Bayraktar Mini İHA'yı 2007'de, Bayraktar TB-2 Taktik Sınıfı İHA'yı 2014'te, Bayraktar TB-2 SİHA'yı 2015'te, Akıncı TİHA'yı 2021'de seri üretime geçirerek Türkiye'nin SİHA gücünü yaratan firma olmuştur (BAYKAR Savunma, 2021). BAYKAR ve SİHA ile ilgili kapsamlı bir başlık ilerleyen bölümde detaylıca inceleneceği için kurum hakkında verilecek bilgi bu bölümde giriş düzeyinde tutulmuştur.

2.4.4.7. BMC Savunma A.Ş.

1964'te kurulan BMC, Türkiye'nin önde gelen yerli otomotiv firmalarından biri olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. 1999'da ilk askeri araç üretimine başlayan BMC, TSK'nın ve JGNK'nın ihtiyaç duyduğu zırhlı araç, lojistik destek aracı, MRAP araç, TTZA gibi ürünleri envantere kazandırmıştır. Otocar'ın prototipini ürettiği ALTAY AMT'in seri üretim haklarını kazanan BMC, tank motorunda yaşanan sorunlar nedeniyle taaddüdünü yerine getirememiştir. Kendi alt motor şirketi BMC Power bünyesinde 1000 ve 1500 beygirlik dizel motor prototipleri üreten BMC, ALTAY AMT için yerli tank motoru ihtiyacını da yakın zamanda giderecek gözükmektedir (BMC, 2021). ALTAY AMT konusuna ilerleyen bölümlerde ayrıca değinilecektir.

2.4.4.8. Savunma ve Havacılık Kümelenmeleri

Bir iş kümesi ya da sektörel kümelenme, belirli bir alandaki birbirine bağlı firmaların, tedarikçilerin ve ilişkili kurumların coğrafi olarak yoğunlaşmasıdır. Kümelerin, firmaların ulusal ve küresel ölçekte rekabet edebilecekleri üretkenliği artırdığı düşünülmektedir. Kümeler ayrıca stratejik yönetimin önemli yapıtaşlarından biridir (Porter, 2016 :15-16). Basit anlamda kümelenme, bir sanayi bölgesinde üretim yapan benzer

sektördeki KOBİ'lerin kendi başlarına erişmeleri mümkün olmayan düzeylerde ticaret yapmalarının, ortak bilgiye ve deneyime erişerek bürokrasinin azalması ve gelirin artması olarak tanımlanabilir. Kümelenme, hücreleri ayrı ayrı KOBİ'lerden oluşan bir metabolizmaya benzetilebilir. Kümelenmenin temel hedefi be belirlediği strateji altında ayrı ayrı alanlarda iş bölümü yaparak üretimin hızlanması ve maliyetlerin düşmesi KOBİ'lerin gelişmesi ve ekonomiye katkısı açısından da ayrıca önemlidir.

Türkiye'deki başlıca savunma sanayii ve havacılık kümelenmeleri şunlardır; ESAC (Eskişehir Havacılık Kümelenmesi), OSSA (Ostim Savunma ve Havacılık Kümelenmesi), SAHA İstanbul, TSSK (Teknokent Savunma Sanayii Kümelenmesi), HUKD (Havacılık ve Uzay Kümelenmesi Derneği) (SASAD, 2021b).

2.4.5. Savunma Sanayiinde Bir Ürünün Envantere Giriş Süreci

Savunma sanayii bünyesinde bir ürünün güvenlik güçlerinin kullanımına sunulması için bir tedarik zinciri mekanizması oluşmuştur. Tedarik süreci yurtiçi geliştirme süreci ile yapılabileceği gibi ortak üretim ya da hazır alım seçenekleri ile de gerçekleştirilebilmektedir.

2.4.5.1. Yurtiçi Geliştirme Süreci ile Tedarik (Yerli ve Milli Üretim)

Bu mekanizmanın ilk aşaması ihtiyacın belirlenmesidir. TSK bünyesindeki kuvvet komutanlıkları, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Jandarma, EGM ve Sahil Güvenlik birimleri ile Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanlığı görev alanlarına giren konularda ihtiyaç duydukları ya da yakın zamanda ihtiyaç duyabilecekleri ürünleri belirlemektedir. Belirlenen

bu ihtiyaçlar Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı ve Savunma Sanayii Başkanlığı kurumlarının entegrasyonu içinde değerlendirilerek öncelendirilmekte, planlaması ve bütçelendirilmesi yapılmaktadır. Buna göre ihtiyaç duyulan ürünlerin tedariki için projelendirme yapılmaktadır. Projelendirilen ürünlerin yerli üretimi mümkünse istenen özelliklerde ve isterleri sağlayan prototipler yerli firmalar tarafından üretilmekte, üretilen prototip ürünler hangi güvenlik birimi ihtiyaç duyuyorsa onun istediği/belirlediği parametrelerde çeşitli testlere tabi tutulmaktadır. Testlere göre alınan sonuçlar istenen düzeydeyse ürünün seri üretimine geçilmektedir. Böylelikle ilk aşamada ihtiyaı belirten kuvvet için istediği sayı ve özellikte ürün seri üretim sonrası teslim edilerek kuvvetin ihtiyaı karşılanmaktadır. Tedarik süreci devam ederken SSB tarafından teknoloji yönetim süreci de organize edilmektedir. Belirlenen ihtiyaçların sağlanabilmesi adına teknoloji kazanım yol haritası ve teknoloji yönetim stratejisi belirlenmektedir. Buna müteakip temel araştırma, uygulamalı araştırma, teknoloji geliştirme ve alt sistem/bileşen geliştirme aşamaları tedarik yönetimi paralelinde sürmektedir (Erciyas & Özkavak Bilginoğlu, 2020: s388-390).

İstlenen ürünün ihtiyaçtan tedarikine geçen süreçte yer alan kamu ve özel sektör kurumları ile hem yerli *know-how* yaratılmakta, hem milli kaynakların etkin ve ekonomik kullanımları sağlanmakta, hem de teknolojinin yerli üretimi sağlanarak Türkiye dışa bağımlılıktan kurtulmaktadır. Ancak yurtiçi geliştirme süreci, özellikle stratejik sektörlerde henüz aşama kaydetmeye başlamış bir ülke olan Türkiye için zaman alan ve sabır gerektiren bir süreçtir. Bu sürecin kazanımları yüksek olmakla beraber acil ihtiyaçların olduğu durumlarda hazır alım daha uygun bir seçenek olarak öne çıkmaktadır.

2.4.5.2. Hazır Alım ile Tedarik

Yerli savunma sanayiinin yeterli düzeye erişmediği ya da hiç oluşmadığı durumlarda veya acil ihtiyaçların istenen sürede üretilmesinin mümkün olmadığı hallerde hazır alım ile tedarik öne çıkmaktadır. Satın alan ülke için ekonomik olarak külfet getiren ve bağımlılık yaratan bu tedarik yöntemi maalesef hem 19. Yüzyıldan yıkılışına kadar Osman İmparatorluğu'nda hem de 1990'lara kadar Türkiye için temel tedarik yöntemi olmuştur. Teknolojik olarak kaydedilen gelişmelere uyum sağlayamayan ülkelerin ana tedarik yöntemi olan hazır alım, günümüzde Türkiye için sadece sınırlı alanlarda görülen ve yakın gelecekte neredeyse ihtiyaç duyulmayacak bir seçenek olarak özetlenebilir.

Kısaca Türkiye'de hazır alım ile tedarik yönetiminin aşamaları şu şekilde sıralanabilir; ilgili kuvvet komutanlıkları/güvenlik birimleri ihtiyaç duyduğu ürünü belirtmekte, bu ihtiyaç Genelkurmay Başkanlığı, SSB ve Millî Savunma Bakanlığı çatısında analiz edilerek bütçe ve planlama sürecine geçilmektedir. Alınacak ürün için yurtdışı firmalarının katılacağı ihale açılmaktadır. Eğer ihaleye birden fazla firma katılmışsa, katılan firmaların teklif verdiği ürünler belirlenen ihtiyaçlara göre analiz edilmekte ve isterleri en yüksek düzeyde karşılayan firma ihaleyi kazanmaktadır. Eğer ürünler aşağı yukarı denk ise en düşük fiyatla teklif sunan firmanın ürünü tercih edilmektedir. Ancak çıkılan ihaleye katılan firmaların ürünlerinin beğenilmemesi veya sunulan teklifin bütçeyi aşması gibi durumlarda ihale iptal de edilebilmektedir. Bununla beraber ihtiyaç duyulsa da her ürün Türkiye'ye satılmamaktadır. Özellikle stratejik önem arz eden çeşitli ürünler, istense dahi üretici ülke tarafından satın alınamamaktadır. İhtiyaç duyan kuvvetin ihtiyacını her zaman istenen şekilde karşılanamaması, bazı durumlarda üretici firmanın inisiyatifine kalınması, alınan ürün için ilerleyen dönemlerde gerekecek yedek parça, modernizasyon, bakım ve onarımı gibi kalemlerde yine ithalata mecbur kalınması hazır alımın dezavantajları olarak öne çıkmaktadır (Yılmaz, 2009: s761-763).

2.4.5.3. Ortak Üretim ve Teknoloji Transferi ile Tedarik (Offset Uygulamaları)

Türkiye'nin 1990-2006 yılları arası benimsediği önemli bir tedarik yöntemi olan ortam üretim ve/veya teknoloji transferi, günümüzde de kullanılan bir tedarik yöntemidir. Yerli savunma sanayii kuruluşlarının henüz oluşturulduğu ancak *know-how* anlamında yeterli düzeye ulaşamadığı alanlarda öne çıkan bu seçenek, bu alanda iş birliği sağlayacak ülkelerin firmaları ile gerçekleştirilebilmektedir. Kısmi bağımlılık yaratan bu tedarik yöntemi ile yerli *know-how*'ın gelişmesi sağlanarak bu birikimle milli (özgün) savunma sanayii projelerinin üretilmesi hedeflenmektedir. Bu açıdan bu tip tedarikler, yurtiçi tedarik sürecine geçişte bir basamak olarak görülebilir (Yılmaz, 2009: 755-756).

Türkiye, özellikle havacılık sanayiinde bu tip projeleri benimsemiştir. F16 *Fighting Falcon* savaş uçaklarının TUSAŞ tesislerinde belirli parçalarının üretilmesi ile firma deneyim kazanmış, günümüzde yürütülen 5. Nesil Savaş Uçağı Projesi MMU (Milli Muharip Uçak / *TFX*) için altyapı oluşmuştur. Aynı şekilde helikopter alanında İtalyan *Mangusta* firmasının A129 hafif saldırı keşif helikopteri üzerinden teknoloji transferi gerçekleştirilerek T129 ATAK saldırı helikopteri projesi geliştirilmiştir. T129 ATAK projesi sonrası T626 Gökbey, T629 ve T929 ATAK 2 gibi tamamen özgün projelerin başlanması mümkün olmuştur (Şentürk, 2021).

Her firmanın ortak üretimi ya da teknoloji transferini kabul etmemesi, Türkiye'nin yerli ve milli savunma sanayiine daha fazla önem göstermesinin bir başka nedenidir. Bu tedarik yönteminde süreç kısaca şu şekilde sürmektedir; ihtiyaçlar ilgili kuvvetlerce belirlenir ve Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı ve Savunma Sanayii Başkanlığı nezdinde analiz edilir. Planlaması ve bütçelenmesi yapılan ihtiyaçların yurtdışından belirli zorunlu koşullar çerçevesinde tedarikine

karar verilir. Bu şartlar, üretilecek ürünün tamamının ya da belirlenen oranının Türkiye’de kurulmuş ya da kurulacak tesislerde üretimi, belirli oranda teknoloji transferi sağlanması, ihracat ve lisans haklarının Türkiye’ye sağlanması gibi başlıklardan oluşmaktadır (Yılmaz, 2009: s758).

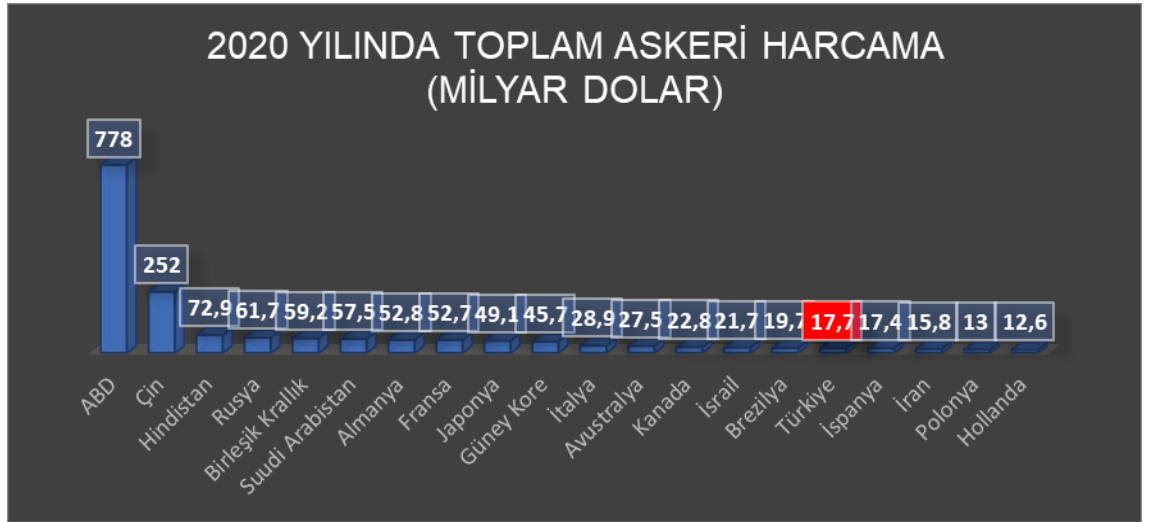
İstenen ürün için bu tip şartların diğer firmalar tarafından kabul edilmemesi Türkiye’nin sık karşılaştığı bir durumdur. Örnek vermek gerekirse Rusya’dan 2017’de bir sistem S400 HSS alınması için antlaşma yapılmıştır. İkinci sistemin alınması için Rusya ile müzakere yürüten Türkiye, alım şartları için teknoloji transferi ve ortak üretim gibi şartlar öne sürdüğünden ikinci sistem henüz satın alınmamıştır (İsmayıl, 2017: s59).

2.4.6. Türkiye’nin Savunma Sanayii Yerlilik Oranı ve İhracat Hacmi

Türkiye’nin ulusal güvenlik politikalarındaki etkinliği ile savunma sanayiinin ekonomik hacmi arasında doğrudan bir bağ bulmak mümkündür. Türkiye’nin savunma ihtiyaçlarını yerli kaynaklar tarafından karşılanma oranı 2002 yılında yaklaşık %24 iken, bu oran 2007’de %41,6’ya, 2011’de %54’e ve 2019’da %70'lere çıkmıştır. (Erboğa, 2019: s79-80). Bu rakam 2020 yılında ise %74-75 değerlerine kadar yükselmiş, sektörün yıllık cirosu 11 milyar doları bulmuştur. Bu değer yaklaşık %30’unu ihracat değerleri oluşturmaktadır (Milliyet, 2021).

Türkiye’nin bu alanda küresel konumuna bakmak faydalı olacaktır. SIPRI’nin paylaştığı 2020 yılına ait askeri harcamalar raporuna göre Türkiye 17,7 milyar dolar ile dünyada 16. Sıradadır. Bu değer Türkiye’nin GSYİH içindeki toplam harcamasının %2’sine gelmekte, dünyadaki toplam harcamalar içinde ise %0,9’una denk düşmektedir. Aynı raporda ABD 778 milyar dolar ile dünya birincisi, küresel payın ise tek başına %39’una denk gelmektedir. İkinci sırada Çin 252 milyar dolar ile küresel

toplamın %13'ünü, Hindistan ise 72,9 milyar dolar ile üçüncü sıradadır. Dünyanın en büyük silah ihracatçılarından Rusya ise 61,7 milyar dolar ile dördüncü sırada gelmektedir. Bu sıralamadaki ilk 20 ülke ve toplam askeri harcama rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir (SIPRI, 2021).

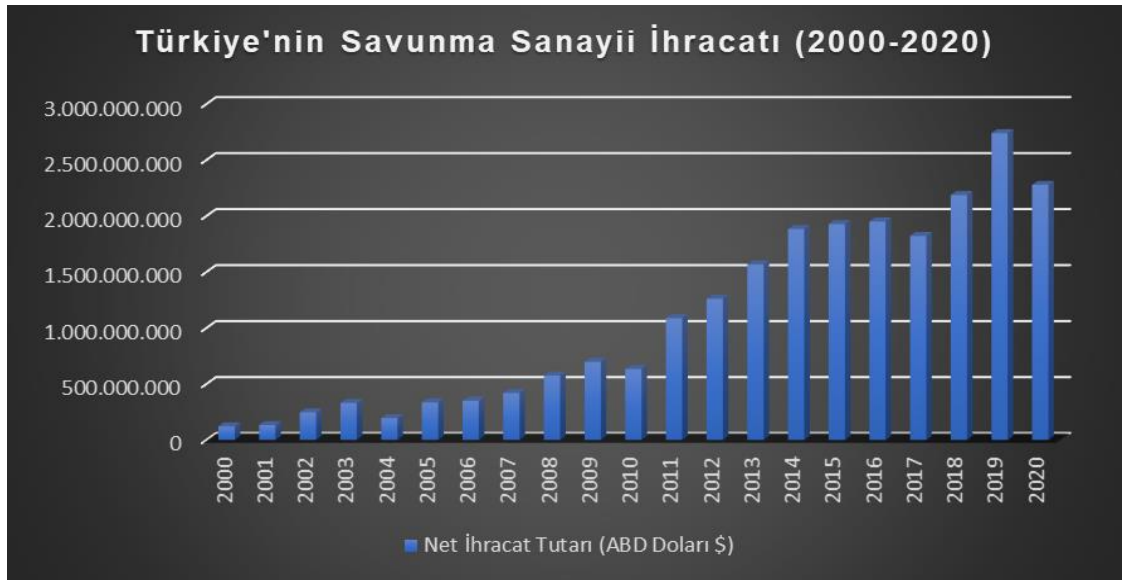
Tablo 1: SIPRI verilerine göre 2020 Yılında Toplam Askeri Harcama (İlk 20 Ülke Verileri)

Türkiye gibi öncül ve modern güvenlik güçlerine sahip bir ülkenin yerli tedarik ile yüksek oranda ihtiyaçlarını karşılaması hem ekonomisinde ithalat yükünü azaltmakta hem de ihracat potansiyelini de güçlendirmektedir. Keza Türkiye'nin ürettiği ve sahada kullandığı savunma sanayii ürünleri, küresel anlamda dikkat çekmekte, bu da diğer ülkelerde talep yaratmaktadır.

Türkiye'nin savunma ve havacılık cirosu 2006'da 1 milyar 855 milyon dolar düzeyinde iken bu rakam 2018'de dört kattan fazla büyümüş ve 8 milyar 761 milyon dolar düzeyine erişmiştir. 2016'da SSM (SSB) faaliyet raporuna göre imzalanan proje sayısı 269, bunların bedeli de 123 milyar lira olmuştur. Günümüzde ise bu proje sayısının 500'ün üzerindedir.

Bununla beraber günümüzde devam eden 11. Kalkınma Planı'na (2019-2023) göre 2023 yılında savunma ve havacılık cirosunun 2023'te 26,9 milyar dolar, 2023 ihracat hedefinin de 10,2 milyar dolara çıkarılması hedeflenmiştir (Erboğa, 2019: s81).

2023 ihracat hedefinin 10,2 milyar dolar olarak hedeflenmesine karşın bu hedefe günümüzde ulaşabilme imkânı mümkün gözükmemektedir. COVID-19 küresel pandemi sürecinin dünya ile Türkiye'yi de olumsuz etkisi altına alması savunma sanayii ihracat rakamlarına da yansımıştır. SASAD ve SSB verilerine göre Türkiye'nin savunma sanayii ve havacılık alanında gerçekleştirdiği ihracat rakamları, 2002'deki 123 milyon dolar olan bir düzeyden 2018'de 2 milyar 188 milyon dolara çıkmış; 2019'da 2 milyar 740 milyon dolar ile tarihi rekorunu kırmış ve 2020 yılında pandemi koşullarına rağmen 2 milyar 279 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Türkiye'nin bu sektördeki ihracat rakamları aşağıdaki grafikte 2000-2020 yılları arasını kapsayacak şekilde verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye'nin Savunma İhracatı 2000-2020 (TİM, SASAD ve SSB verilerinden derlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Grafikte de görüldüğü üzere Türkiye son 20 yıllık süreçte savunma sanayii ve havacılık sektörlerinde başarılı bir ihracat ivmesi yakalamıştır. Ancak 2020 yılında dünyayı etkisine alan pandemi süreci ile 2020'de 2019'a göre azalış olduğu görülebilmektedir. Ancak 2021'in ilk çeyreğinde ihracat rakamları, 2020 yılının ilk çeyreğine göre %34 artış göstererek 647 milyon 319 bin dolar olarak açıklanmıştır (TİM, 2021). Kabaca bu oranın 2021'in diğer üç çeyreğinde benzer şekilde olacağı düşünülmürse Türkiye 2021 yılı sonunda yaklaşık 2 milyar 592 milyon dolar ihracat gerçekleştireceği söylenebilir. 2021 yılında 2019 değerlerine erişileceği öngörülebilir olmakla beraber, sektörde 2020 yılında yaşanan durgunluğun pandemi 2021'de devam etmesine rağmen aşıldığı rahatça söylenebilir. Ancak Türkiye'nin 2023 ihracat hedefi olan 10,2 milyar doların ulaşılması imkânsız olduğu ifade edilebilir. Türkiye'nin ihracat grafiğine ve güncel verilere göre 2023 ihracat rakamı bu çalışmada 3,2 milyar dolar olarak öngörülmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin hedeflediği rakamların daha gerçekçi olarak ilgili otoriteler tarafından belirlenmesi ve savunma sanayii sektörünün buna göre yönlendirilmesi, sektörün sürdürülebilirliği açısından daha sağlıklıdır.

2.4.7. Dünyadan Örneklerle Savunma Sanayii

Bu bölümde, dünyada savunma sanayii alanında lider iki ülke olan ABD ve Rusya'ya değinilecektir. Bu ülkelerin savunma sanayii ve yönetimi genel hatları ile analiz edilecek ve Türkiye'ninki ile karşılaştırılacaktır.

2.4.7.1. ABD'de Savunma Sanayii ve Yönetimi

Günümüzde şüphesiz savunma sanayii ve teknolojileri alanında lider ülke ABD'dir. Gerek 2. Dünya Savaşı, gerek Soğuk Savaş ve gerekse 1991

sonrası ABD bu alanda açık ara lider ülke konumundadır. ABD'nin askeri harcamalara ve savunma sanayii alanında ayırdığı bütçeler, ondan sonra gelen ülkelerin toplamlarından bir fazla olması bu durumun göstergelerinden biridir. Özellikle 5. Nesil Savaş uçakları, üstün dijital teknolojiler, havacılık ve uzay alanında belirgin üstünlüğü, donanma ve uçak gemileri, nükleer kapasite gibi birçok stratejik sektörde ABD ilklerin ülkesidir. ABD'nin askeri alanda yaptığı çalışmalar sonucunda Ay'a insan gönderilebilmiş, internet keşfedilmiş, kişisel bilgisayarlar ve cep telefonları bu kadar yaygınlaşabilmiştir. Bununla beraber birçok sivil yüksek teknoloji firmasının da ABD menşeli olduğu ve burada faaliyet gösterdiği unutulmamalıdır. Bu nedenle ABD bu alanda liderliğini on yıllarca sürdürecektir demek yanlış olamayacaktır (Yılmaz, 2009: 492-496).

ABD'de savunma sanayii sektörü 19. Yüzyıldan itibaren özel sektör tekelinde günümüze kadar gelişerek gelmiştir. Özel sektör anlamında oldukça köklü olan ABD, Soğuk Savaş süresince genellikle iç pazara dönük gelişen savunma sanayii kuruluşlarını 1991 sonrası bütünleştirmeye teşvik etmiştir. 1980'lerin en büyük 50 savunma sanayii şirketi günümüzün en büyük 5'ine dönüşmüştür. Günümüzde ilk 100 savunma sanayii şirketleri sıralandığında ilk 6'da 5 firma ABD'dendir. Bunlar; Lockheed Martin, Boeing, Raytheon, Northrop Grumman ve General Dynamics şirketleridir (Yılmaz, 2009: s763-765).

Bu firmaların tamamı havacılık ve uzay alanında faaliyet gösteren firmalar olması, savunma sanayiinde en büyük pazar payının hava harp sanayii olduğunu da göstermektedir. ABD Savunma Bakanlığı ile sıkı koordinasyon içinde olan savunma sanayii firmaları, devletin başarılı savunma sanayii yönetimi ve uygulaması ile kamu-özel sektör iş birliğinin de belirgin bir göstergesidir.

2.4.7.2. Rusya'da Savunma Sanayii ve Yönetimi

SSCB'den devasa bir silah sanayii devralan Rusya Federasyonu, 1991-2000 arası bir bocalama dönemi yaşasa da 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle kısa sürede Soğuk Savaş'ta olduğu gibi tepedeki yerini almıştır. Soğuk Savaş sürecinden farklı olarak küresel silah ihracat pazarında ABD'nin yanında birçok ülkeyle mücadele etmek zorunda kalan Rusya, bir yandan da sana dünyanın getirdiği yeni nesil teknolojileri üretip bu alanda rekabet etmek durumunda kalmıştır. Soğuk Savaş süresince SSCB-ABD rekabeti günümüzde RF-NATO rekabeti olarak sürmektedir. Doğal olarak Rusya'nın askeri geleneğini sürdürmeye ve savunma sanayii alanında yatırımlarını arttırmayı sürdürmektedir (Caşın, 2015: s326-341).

SSCB döneminde tüm askeri üretim ve savunma sanayii kuruluşlarının devlet tekelinde olması, çok büyük bir coğrafyada hemen her doğal kaynağa bolca erişimlerinin olması, savaş deneyimli ve eğitilmiş bir işgücü havuzuna sahip olması gibi birçok avantaj SSCB'yi dünyanın en büyük silah üreticisi ve ihracatçılarından biri yapmıştır. Bu miras Rusya'nın 1991-2000 yılları arasındaki bocalama dönemi sonrası büyük ölçüde korunarak günümüze kadar büyümüş ve gelişmiştir. Günümüzde Rus savunma sanayii firmaları ezici çoğunlukla devletin sahip olduğu firmalardır. Bunlardan en önemlileri havacılık ve uzay alanında faaliyet yürüten Sukhoi ve havacılık, hava savunma sistemleri ve radar sistemleri alanında ürünler sunan Tikhomirov Alet Tasarımları Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü'dür (Boztaş, 2015: s304-305).

Rus savunma sanayii kuruluşları Rus devlet geleneği mevcut uygulama şekli ile merkeziyetçi bir paradigmada idare edilmektedir. Türkiye'de görülen devlet yönlendirmeli özel sektör iş ifası yerine tamamen devletçi bir yönelim görülmektedir. Rus dış politikası ile paralel giden Rus savunma sanayii, Rusya'nın agresif dış politikası sonucunda aynı zamanda dünyanın lider silah ihracatçılarından biri olmayı sürdürmektedir

(Boztaş, 2015: 308-309). Bu alanda süreklilik arz etmek ve geliştirdiği silahları sıcak çatışmalarda denemekten kaçınmayan Rusya, müdahil olduğu Suriye İç Savaşı'nda yeni geliştirdiği silah sistemlerini Suriye'ye getirerek sözde terörist unsurlar üzerinde kullanmaktadır. Suriye'de askerlerine ve savunma sanayii sektörüne deneyim kazandırdığını gizlemeyen Rusya, aynı zamanda bu çatışma alanlarını ürettiği silahları pazarlamak adına bir fırsat olarak da görmektedir (Yılmaz, 2016: s226-229).

ABD ve Rusya örneklerinde görüldüğü üzere iki ülke de tamamen zıt iki çizgide savunma sanayii sektörü örgütlenmesine girmiştir. Her ne kadar günümüzde kamu-özel sektör arasında gri alan daha da belirginleşse de ABD'de özel sektörün, Rusya'da da kamu sektörünün ezici baskınlığı örneklerde görülmektedir. Günümüzde Türkiye'de savunma sanayii sektörü için gri alandan kolayca bahsedilebilir. Kamu yönetimi yönlendirmesi ile faaliyet gösteren özel sektör ABD'ye benzemekte, özel sektörün yanında kamunun da savunma sanayii alanında faaliyet göstermesi ile Rusya örneğini çağrıştırmaktadır. Burada yapılacak analiz Türkiye'nin kendi özgü tarihsel geçmişi ile kolayca anlaşılabilir. Türkiye yabancı olduğu ya da özel sektörün hazır olmadığı alanlarda devlet girişimleri başlatmış, özel sektörün büyümesiyle beraber özel sektörün önünü açarak kamusal üretimi azaltma yoluna gitmiştir. Sonuç olarak gelecekte ABD modeline daha fazla yaklaşılabileceği öngörülebilir.

3. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK POLİTİKALARI VE SAVUNMA SANAYİİ YÖNETİMİ İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu son bölümünde, önceki bölümlerde ele alınan konuların bağdaştırılması ile analizi ortaya konacaktır. Türk savunma sanayiinin geçirdiği tarihsel süreçlerin ardında günümüzde Türkiye'nin ortaya koyduğu güvenlik politikaları ile karşılıklı ilişkileri temel alınarak, bu ilişki özelinde Türk savunma sanayiinin mevcut durumu, Türkiye'nin uyguladığı güvenlik politikalarında yerli savunma sanayii ile etkin sonuçlara ulaşması, yeni teknolojik imkanlar ile yeni askeri doktrinler yaratılabilmesi, savunma sanayii ile yakın sektörlerdeki teknolojik gelişmişliğin güvenlik politikaları üzerindeki reel etkileri, sektörün sürdürülebilirliği, kaynak bağımlılığı kuramı çerçevesinde sorun yaşanan güncel konular ilgili başlıklar altında incelenerek analiz edilecektir. Akabinde sonuç ve öneriler kısmında çalışmanın genel bulgularına yer verilecek, öneriler sıralanacak ve çalışmam tamamlanacaktır.

3.1. GÜVENLİK POLİTİKALARI İLE SAVUNMA SANAYİİ YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Daha önceki bölümlerde tarihten ve günümüzde ele alınan örneklerde görüldüğü üzere Türkiye'nin güvenlik politikalarının uygulanması ve etkin şekilde sürdürülebilirliği, yerli ve milli savunma sanayiinin gelişmişliği ile doğru orantılıdır. Türkiye'nin jeopolitiği gereği, etki alanı içinde gerçekleşen güvenlik sorunlarına karşı savunma sanayiini güncel ve etkin olmaya zorlamaktadır. Bu

durumun yarattığı stratejik önem, savaşın veya günümüzdeki haliyle sınırları belli olmayan güvenlik sorunlarına karşı geliştirilen modern çabayla daha net anlaşılabilir.

3.1.1. Güvenlik Sorunlarının Geleceği ve Türkiye

Aktörler arası en büyük güvenlik riski sıcak çatışmalar kabul edilebilir. Sıcak çatışmaların büyüyen topyekûn bir savaşa dönüşmesi hazırlıksız olan devletler için büyük bir tehlikedir. Ancak günümüzde ulus-devletler arası çatışmalar yok denecek kadar azdır. Değişen ve evrimleşen güvenlik sorunları paralelinde savaşın koşulları da evrimleşmiştir. Belirsizliğin ve sınırları tanımsız tehditlerin geniş yer tutacağı anlaşılan geleceğin güvenlik sorunları için ülkelerin de buna uygun güvenlik politikaları üretmeleri barizdir. Ancak tehditlerin yönleri değişse de bunlarla mücadele için hazırda ordu bulundurma ve bunu yerli ve milli imkanlarla donatmanın getirdiği önem sürmektedir. Buna müteakip modern bir ordu bulundurmanın getirdiği caydırıcılık ve operasyonel rahatlık rahatça ifade edilebilir (Gürcan, 2019: s772-776).

Türkiye değişen bu güvenlik ortamına savunma sanayiini çeşitlendirerek hazırlanmalıdır. Mevcut verimlilik ve etkinlik korunarak arttırılmalı, güncel gelişmeler yakinen takip edilmeli ve proaktif bir anlayışla hareket edilmesi alışkanlık haline getirilmelidir.

3.1.2. Savunma Sanayii Sektörünün Sürdürülebilirliği

Savunma sanayii sektörü hiç şüphesiz bir ihtiyaç doğrultusunda oluşmuş ve bu yönde genişleyip büyüyen bir sektördür. Savunma sanayii sektörünün sürdürülebilirliği için ihtiyaçların da devam etmesi

gerekmektedir. Türkiye özelinden bakacak olursak, Türkiye'nin içinde bulunduğu güvenlik konjonktürü ve jeopolitik etki alanı dahilinde bu ihtiyaçların bitmeyeceği, aksine artarak devam edeceği görülmektedir. Ancak bu noktada sanayiinin ekonomik sürdürülebilirliği belli konulara değinmek gerekmektedir.

Her gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye'de de savunma sanayii sektörü yerli ve özgün üretime değer vermekte, bu yönde genişlemektedir. Acil ihtiyaçlar doğrultusunda eldeki teknolojik ya da ekonomik durum üretimi müsait kılmıyorsa alternatif seçenekler de mümkündür. Bunlar başka bir ülkeden hazır alım, başka bir ülkenin ürününü yerli tesislerde lisans altında üretimi, başka bir ülkeyle müşterek üretim ve uluslararası konsorsiyumla üretimdir (Korkmaz & Topçu, 2019: s312-313). Hazır alım, sanayii gelişmemiş ülkelerin uygulamak zorunda kaldığı temel yönelimdir. Türkiye de yakın geçmişine kadar hazır alımlarla ordusunu donatmıştır. Lisans altında üretim, yerli sanayisine *know-how* kazandırmak isteyen ülkelerde daha sık rastlanmaktadır. 1980 sonları 1990'larda TUSAŞ tesislerinde ABD'nin F16 savaş uçaklarının bir bölümü bu yöntem ile üretilmiştir. Müşterek üretim, özellikle iddialı ve daha önce denenmemiş projelerde gündeme gelmektedir. Pakistan-Çin JF-17 Savaş Uçağı projesi bu yönteme örnektir. Uluslararası konsorsiyumla üretim ise AB gibi sanayii kolları belli ülkelerde dağılmış ancak birliğin menfaati için ortak projelere girilen örneklerde görülmektedir. Bu konuda AIRBUS firması ve ürettiği havacılık projeleri yegâne örnektir. Ancak özet olarak Türkiye için günümüzde en mantıklı tercih özgün tasarım ve üretim yerli projeler olmaktadır.

Bununla beraber yerli projeler ülke kalkınmasını da doğrudan etkilemektedir. İhtiyaçların yerli firmalar ile karşılanması tercih edildiğinde o firma elde ettiği kar ile büyümekte, daha fazla personel istihdam ederek işsizliğe karşı destek olmakta, yaptığı AR-GE yatırımları ile yerel ürünlerin teknolojik niteliklerini arttırmakta, besleyici bir döngü ile firma büyüyerek daha büyük projelere girişebilmektedir. Bunun yanında

firmanın başarılı projelere imza atması uluslararası alanda saygınlığını da arttırmakta, akabinde ihraç başarısı yakalayabilmektedir. Sonuç olarak bir sektörle beraber ülke ekonomisi de dolaylı olarak kalkınmaktadır (Korkmaz & Topçu, 2019: s314-317).

Özet olarak Türkiye’de savunma sanayii sektörünün sürdürülebilirliği, savunma ihtiyaçlarının azami şekilde yerli firmalardan özgün tasarımlar ile karşılanmasıyla ve akabinde ihracat ile desteklenmesiyle sağlanabilir. Bununla beraber stratejik sivil sektörlerde (iletişim, yazılım, donanım, enerji vb.) ya da ithalata bağımlı kalınan yüksek teknolojik ürünlerde (afetle mücadele ekipmanları, yüksek teknoloji sağlık ekipmanları vb.) yerleşme çalışmaları ile firmalar yeni pazar alanları yaratarak kendi sürdürülebilirliklerine destek olabilecektir.

3.1.3. Askeri Teknolojilerin Benimsetilmesi ve Eğitimlerinde Dijital Ortamların Katkısı

1990’lı yıllardan itibaren hem kişisel bilgisayarların yaygınlaşması hem de konsol tipi oyun platformlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla “*video oyunları*” sektörü doğmuştur. Günümüzde devasa bir ekonomik hacme ulaşan video oyunları, akıllı telefonlardan son model oyun bilgisayarlarına kadar herkese hitap edecek bir yelpaze sunmaktadır. Video oyunları arasında savaş, askerlik, tarihi savaşlar, strateji büyük bir paya sahiptir. Yeni nesil çocukların ve gençlerin savunma sanayii ya da askerlik üzerine ilgileri, bu tip video oyunlarına ayırdıkları zaman ile artmaktadır. Ancak sadece eğlence olarak görülmemesi gereken bu sektör, gelişen sanal/arttırılmış gerçeklik ve simülasyon teknolojileri ile eğitim imkânı da sunmaktadır (Kovatch, 2018: s1-6).

Askeriye ile elektronik/video oyun sektörü arasındaki ilk ilişki, 1980’lerin başlarında Amerikan ordusu tarafından *ATARI* firmasına, *M2 Bradley* ZMA personelinin eğitimlerine katkı olması için *Battle Zone* isimli video

oyununun özel bir versiyonunu sipariş etmesiyle başlamıştır (Mütercimler, 2006: 160). Günümüzde Türk video oyun sektörü henüz gelişme aşamasında olup, Türk silahlı kuvvetleri için böyle bir hizmet ifade edecek kapasitede değildir. Ancak simülasyon ve sanal/arttırılmış gerçeklik alanlarında HAVELSAN'ın ciddi çalışmaları bulunmaktadır (HAVELSAN, 2021).

Türk savunma sanayii ürünlerini tanıtan kaliteli video oyunları, askeri gerçekçi simülasyon programları/oyunları gibi ürünlerin geliştirilmesi için yerli oyun ve yazılım şirketleri desteklenmelidir. Yeni nesil gençlerin savunma sanayii üzerine ilgilerinin küçük yaşlardan itibaren kazandırılması bu gibi projelerle sağlanmalıdır.

3.1.4. Savunma Sanayii Gelişmişliğinin Önemi ve Güvenlik Politikaları Üzerindeki Etkisi

Savunma sanayinde yaşanan teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmek toplumların güvenliğinin temelini de oluşturur. Bunun en bariz tarihsel örneği olarak Kolomb'un Amerika kıtasını keşfi örnek verilebilir. İspanyolların Amerika kıtalarını keşfi ile Avrasya uygarlığına göre henüz taş çağında olan Amerikan yerli kabile ve uygarlıklarını ortadan kaldırması ve/veya köleleştirmesi, sahip oldukları teknolojik üstünlükle olmuştur (Diamond, 2018: 294-296). 16. Yüzyıl İspanyol ordusu atlı süvarilere, barutlu silahlara, okyanus seferlerine çıkabilecek gemilere ve çelik teknolojisine sahipken; Aztek ve İnka uygarlıkları ve diğer yerel kabileler ise ancak taştan aletlere sağlam olmayan bakır benzeri metal eşya teknolojilerine sahipti. Ayrıca İspanyol askerler kendileri ile beraber çiçek hastalığını da getirmiş; buna karşı tarihte hiçbir biyolojik güvenlik mekanizması geliştirememiş Amerika yerlileri %95'lere varan bir oranla çiçek hastalığından ölmüştür. Bu durum İspanyolların sömürge seferlerini daha da kolaylaştırmıştır (Diamond, 2018: 72-74). Bunun benzeri birçok

olay Avrupalıların dünyanın geri kalan coğrafyalarını sömürgeleştirirken birçok kez gözlemlenmiştir.

Coğrafi keşiflerden alınan bu örnek günümüzün sürekli dijitalleşen konjonktüründe buna uyum sağlayamamak ile benzetilebilir. Bu durumun bir başka somut örneği 1991'deki Irak ile onun karşısında ABD öncülüğünde oluşturulan 1. Körfez Savaşı'nda yaşanmıştır. Irak ordusunun savaş başlamadan önceki asker sayısı, tank ve benzeri zırhlı ekipman aracı sayısı, sahip olduğu balistik füzeler vb. teknolojiler oldukça dişli gözükse de ABD ve müttefiklerinin sahip olduğu en yeni nesil dijital temelli silah ve ekipmanlar savaşın gidişatını başladığı saatten itibaren değiştirmiştir. Aylar süreceği hesaplanan operasyon kısa sürede tamamlanmış, Irak ordusu neredeyse savaş görmeden imha edilmiş, buna karşın koalisyon güçleri oldukça az zayıt vermiştir (Kane & Lonsdale, 2016: s161-162).

Günümüz savunma sanayii teknolojileri, teknik birikimi, yeni bilimsel gelişmelere uyum sağlayabilme gibi konulara duyarlılık az önceki örneklerde görüldüğü üzere bir uygarlığın ya da ülkenin ölüm-kalım meselesine dönüşebilmektedir. Bu yüzden savunma sanayii teknolojilerinde güncel kalabilmek, yeni ve özgün tasarımlar ile öne geçebilmek kritiktir. Bir ülkenin güvenlik politikalarının derinliği ve sahadaki başarısı, savunma teknolojilerindeki güncelliği yakalayıp sürdürebilmesi ile paraleldir.

Askeri teknolojilerin gelişmişliği bir ülkenin ulusal güvenlik politikalarının derinliğini ve etkinliğini doğrudan etkilemektedir. Rakip güçlerin kesintisiz bir yarış içinde olduğu bu alanda güncelliği sürdürememek ve geri kalmak, Türkiye gibi jeopolitik önemi mazbut bir ülkenin stratejilerini derinden sarsabilecektir. Yerli savunma sanayii gelişmemiş ve dışa bağımlı bir ülkenin bağımsız karar alamayacağı ya da aldığı kararları etkin şekilde uygulayamayacağı önceki bölümlerde ifade edilmiştir. Bu bölümde özellikle modern anlamda savunma sanayii gelişmişliğinin güvenlik politikaları üzerindeki somut etkisi incelenecektir.

Türkiye'nin yakın geçmişine göre savunma sanayii alanındaki atılımları ortadadır. Bu durum Türkiye'nin bağımsız güvenlik politikaları yaratabilmesinde önemli bir destek unsurudur. Her daim barışı ve diplomatik çabaları ön planda tutan Türkiye'nin bölgesel barış konusundaki çabası, savunma sanayiinin etkinliği ve askeri caydırıcılığı ile desteklenmektedir. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ve Kafkaslar gibi sıcak coğrafyalarda sürekli etkin olmaya zorlanan Türkiye'nin başarısı, sahip olduğu yerli ve milli savunma sanayii kapasitesi ile güçlenmektedir. Keza, ilerleyen başlıklarda sıralanacak stratejik silah teknolojilerinden olan SİHA'lar, Türkiye'nin güvenlik politikalarını derinleştirmesinde ve aldığı başarılarıdaki somut örneklerden birisidir. Türkiye'nin mevcut konjonktürde, kendi jeopolitik etki alanı içindeki sorunlarla bu destek olmadan mücadele ettiği tezahür edildiğinde, aynı etkinliği ve başarıyı yakalayamayacağı kolayca analiz edilebilir. Türkiye ve müttefikleri, Türkiye'nin savunma sanayii alanındaki başarılarına adeta bel bağlamış bir konumdadır. Daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere Türkiye geçmişteki birçok sıkıntılı güvenlik sürecinden, yerli savunma sanayii kapasitesi yeterli olmadığı için zorluklarla geçmiştir. Ancak günümüzde yakalanan başarı ile aynı zorlukların tekrar etmesi engellenmekte, gelecekte daha da etkin olunması amaçlanmaktadır (Erboğa, 2019: s70-78).

3.1.5. Stratejik Silah Teknolojileri ve Caydırıcılık

Günümüzde, uluslararası arenada devletlerin sıcak çatışmalardan olabildiğince kaçındığı görülmektedir. Ancak olası sıcak çatışma tehditlerine karşı caydırıcılık en temel argüman olarak ülkelerin ulusal güvenlik politikalarının merkezindedir. Türkiye'nin askeri mottosu olan "Etkin, Caydırıcı, Saygın", bu yaklaşımın Türkiye tarafından da benimsendiğinin göstergesidir. Bir ülkenin askeri caydırıcılığı, sahip olduğu askeri personel, hava-kara-deniz aracı vb. kadar aynı zamanda

stratejik silah kapasitesi ile de ölçülmektedir. Stratejik silah kapasitesi, bir ülkenin yerli ve milli savunma sanayiinin (ve stratejik diğer yakın sektörlerin) gelişmişliği ile doğru orantılıdır. Çünkü bu tip silah teknolojileri üretilen ülkeye avantaj kazandırmakta; üretemeyen ülkeler ise satışı genellikle mümkün olmayan bu teknolojilerden mahrum karalara dezavantajlı konuma geçmektedir. Örnek üstünden özetlemek gerekirse, Türkiye'nin nükleer silahları yoktur, Türkiye bu teknolojiyi kendi geliştirmedeği sürece parasını ödemek suretiyle bile başka bir ülkeden satın alamayacaktır. Bir başka örnekle, yeni nesil savaş uçağı üreten bir ülke bu uçaktan almak isteyen çok olsa bile bu alanda rekabet henüz oluşmadığından, istediğı fiyata onay istediğı ülkeye ihraç modelini¹ satarak kendi avantajını sürdürecektir (Yalçın, 2019: s54-61).

Caydırıcılık açısından Türkiye bağlamında stratejik silah teknolojilerini bu çalışmada üç başlık halinde özetlenecektir. Bunlar nükleer teknolojiler ve nükleer silahlar, balistik füze sistemleri ve SİHA'lardır.

3.1.5.1. Nükleer Teknolojiler ve Nükleer Silahlar

Atom çekirdeğinin parçalanarak kütleinin enerjiye dönüşümünü ifade eden nükleer enerji, 2. Dünya Savaşı sırasında ABD tarafından yürütülen *Manhattan Projesi* ile ilk kez bir silah olarak başarıyla denenmiştir. 1945 yazı Japonya'da Hiroşima ve Nagazaki şehirlerini haritadan silah atom bombaları tüm dünyaya bu silah teknolojisinin yıkıcılığını göstermiştir. İlerleyen yıllarda Sovyetlerin de nükleer silahlara sahip olması dünyaya “*dehşet dengesi*” kavramını sokmuştur. 1945'ten bu yana geliştirme testleri dışında hiçbir sıcak savaşta kullanılmayan nükleer silahlar, sayılı

---

¹ İhraç Modeli: Özellikle uçak, hava savunma sistemi gibi stratejik savunma sanayii ürünlerinde, üretici ülkenin kendi kullandığı ürününün belli üstün özelliklerinden yoksun daha alt ulaşılabilir modelidir.

ülkenin sahip olduğu yüksek caydırıcı silahların en başında gelmektedir (Önder, 2013: s21-22).

Sadece silah olarak değil, aynı zamanda temiz (doğru kullanıldığında) ve fosil yakıtların karşısında en büyük enerji üretimi kaynağı nükleer enerji teknolojisidir. Çekirdek yapısı kararsız doğada bulunan ağır metaller olan Uranyum (U), Toryum (Tr) ve uranyumdan elde edilen Plütonyum (Pu) bilinen nükleer enerji kaynaklarıdır. Enerji bağımlılığını en aza indirmek ve temiz enerji sağlamak açısından birçok gelişmiş ülkede nükleer enerji santralleri bulunmaktadır. MTA'nın 2017 verilerine göre Türkiye'de 12 bin 614 ton uranyum, 374 bin ton toryum rezervi bulunmaktadır. Dünyada faal tüm nükleer tesisler uranyum ve onun yan ürünü plütonyum ile çalışmakta, henüz toryum ile çalışan nükleer tesis bulunmamaktadır. Ancak daha yüksek potansiyel enerjiye ve uranyuma göre çok daha temiz enerji üretimi sunması açısından toryum üzerinden dünya genelinde AR-GE faaliyetleri devam etmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin toryum rezervleri de dikkate alındığında stratejik potansiyeli görülebilir (Eroğlu & Şahiner, 2017: s13-26).

Türkiye'de nükleer enerji alanında son yıllarda yatırımlar artmıştır. İki nükleer santral inşası Türkiye'nin nükleer enerji üzerinde yatırımlarının artarak sürmesi, öncelikle enerji bağımlılığını azaltması ve bölgesel güvenlik politikalarının da bağımsızlığı açısından oldukça stratejik öneme sahiptir. Türkiye'nin nükleer enerji üzerinden edineceği *know-how* ve geliştirilecek yerli teknolojiler ile ileride nükleer silah teknolojisine erişmesi mümkündür. BM tarafından 1967 tarihli "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (*Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons / NPT*) ile nükleer silaha sahip olmak mevcut şartlarda mümkün değildir (Önder, 2013: s75). Bu antlaşma nükleer güce sahip devletleri sınırlı tutmuş, güçlerini arttırarak bu teknolojiye sahip olmayanlar üzerinde baskı kurabilmelerini kolaylaştırmıştır. Türkiye antlaşma gereği nükleer silah üretemese de bekası gereği "istediği zaman üretebilecek" birikime erişmesi için çaba göstermelidir.

3.1.5.2. Balistik Füze Teknolojileri

Bir ülkenin nükleer silah gücünün yegâne tamamlayıcısı balistik füze teknolojileridir. Keza bir nükleer silahın hedefine varabilmesindeki en hızlı ve en garanti çözüm önlenmesi günümüz şartlarında dahi oldukça zor olan balistik füzelerdir. Kısa, orta, uzun ve kıtalararası gibi mesafelerine göre sınıflandırılan balistik füzeler, taşıyabildikleri harp başlıkları, ulaşabildikleri hız ve hedefi çok az sapma payıyla vurması özellikleri ile dikkat çekmektedir. Bir ülkenin en az orta menzilli bir balistik füze teknolojisi yok ise, nükleer silahlara sahip olsa da caydırıcılık anlamında yeterli değildir (Kılıç, 2019: s787).

Balistik füze teknolojisi, 1940'lı yılların başlarında Nazi iktidarındaki Almanya'da Werner von Braun ve ekibi tarafından ilk kez geliştirilmiştir. V1 yönlendirilebilir füze mühimmat ile başlayan program, V2 balistik füzesi ile gerçek potansiyelini göstermiştir. İnsanoğlunun uzaya ilk gönderdiği nesne V2 füzesi olmuştur. Nazi Almanyası nükleer silah yarışında geri kalsa da V2 tüm dünyaya nükleer silahların geleceğini göstermiştir. 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ABD'nin düzenlediği *Paperclip* Operasyonu ile Werner von Braun ve çoğu çalışma arkadaşı ABD tarafından kaçırılarak kendi saflarına geçirilmiştir. Bu ekip NASA çatısı altında daha sonra ABD Uzay Programı'nda görev alacak, Braun'un tasarladığı roketler ile insanoğlu *Apollo 11* görevi ile ilk kez 1969'da Ay'a çıkacaktır (Watkins, 2014: s1-2). Roket biliminin ürünü olan balistik füze teknolojileri askeri olduğu kadar, uzaya modül ve ve uydu gönderilmesi gibi oldukça stratejik sivil görevlerin yerine getirilebilmesi için *know-how* sunmaktadır.

Sonuç olarak, menzili bin km'ler ile ifade edilen balistik füzeler (*ICBM – Inter-Continental Ballistic Missile*, Kıtalararası Balistik Füze menzili 5000km ve ötesidir) büyük bir stratejik çarpandır. Bu stratejik çarpanı

nükleer füze ateşleyebilen nükleer denizaltılar ile taçlandırılması, günümüzde sahip olunabilecek en tehlikeli silah olarak özetlenebilir. Hem nükleer güce hem de balistik füze teknolojilerine sahip olan ülkeler, uluslararası arenada karşılaştıkları güvenlik tehditlerine karşı kendi güvenlik politikalarının caydırıcılığını göstererek olası bir sıcak çatışmayı başlamadan sonlandırabilmektedir (Kılıç, 2019: s796).

Türkiye'nin elinde en uzun menzilli balistik füze sistemi, azami menzili 280+ km olan Bora füzesidir. Bu sistem kısa menzilli balistik füze sınıfına girmektedir (Kılıç, 2019: s801). Türkiye'nin henüz nükleer kapasitesi bulunmasa da menzili 1000 km ve üstü balistik füzelere yatırım yapması stratejik caydırıcılık açısından oldukça elzemdir. Bununla beraber İran, İsrail, Rusya gibi bölgede Türkiye'nin güvenlik politikalarına karşı direniş gösterebilen ülkelerin kendi yerli balistik füze teknolojilerine sahip olduklarını anımsamak gerekir. Balistik füze teknolojilerine karşı hava savunma sistemleri geliştirilmesi Türk savunma sanayii için temel önceliklerden biri olmalıdır.

Türkiye'nin balistik füze dışında diğer yerli füze kapasitesi de günümüzde oldukça gelişmiştir. Üretmesi yüksek teknoloji ve birikim isteyen seyir füzeleri, gemi savar füzeleri, anti tank ve anti uçak füzeleri gibi birçok proje günümüzde ROKETSAN ve TÜBİTAK SAGE tarafından Türk ordusu envanterine kazandırılmıştır. Bu alanda çalışmalar artarak devam etmektedir (İlhan, 2019: s220-229).

3.1.5.3. İnsansız Sistemler ve SİHA'lar

İnsansız savaş araçları, yaygın kanının aksine yakın tarihli buluşlar değildir. Tesla'nın 19. yüzyıl sonunda geliştirdiği radyo frekans dalgaları ile uzaktan yönlendirilebilen cihazlar modern anlamda dünyanın ilk insansız araçları olmuştur. Ancak insansız araçların savunma sanayii alanında yer edinmesi önceleri keşif, gözetleme ve casusluk gibi destek

görevlerinde kullanılan insansız hava araçlarının silah taşıyıp kullanabilmesi ile ciddileşmiştir. SİHA'ların 2000'li yıllar itibariyle operasyonel kullanımının artması ABD'nin Afganistan işgaliyle hız kazanmış, bunu İsrail ve Çin gibi ülkelerin yerli çalışmaları izlemiştir (Ak, 2017: s8-9).

Günümüzde İHA'lar, kalkış ağırlığı, ulaşabildiği irtifa, havada kalış süresi ve haberleşme menzili gibi parametrelere göre belirli ana gruplara ayrılmaktadır. Mikro/Mini İHA'lar hem sivil hem de askeri kullanımda olan ilk gruptur. Taktik, Stratejik ve Özel Görev İHA'lar ise askeri amaçlar için üretilmiş ancak belirli bilimsel/keşif-gözlem görevlerini de ifa ederek sivil otoriteler destek olabilecek gruplardır. Günümüzde Türkiye, Özel Görev İHA hariç diğer tüm gruplarda İHA üretebilecek kapasitededir. Bunlar arasında en yüksek menzil ve kapasiteye sahip BAYKAR Akıncı HALE Stratejik SİHA'dır (Doğru, Dörtlerler & Uyar, 2019: s519-520).

SİHA kavramını ortaya koyan ilk güç Türkiye olmasa da bunu bir doktrine dönüştüren ve savaş alanlarının caydırıcı bir silahı haline getiren 2020'de Türkiye olmuştur. SİHA konusu, Türkiye'nin ulusal güvenlik politikaları ve savunma sanayii yönetiminin somut ilişkisinin en ilgi çekici örneği olarak oldukça ilgi çekicidir. Taktik sınıfta ilk İHA'lar TSK envanterine hazır alım şeklinde ilk kez 1994'te girmiştir. Türkiye MALE sınıfı İHA olarak İsrail'den 2005'te az sayıda Heron almıştır. Ancak burada bağımlılığın yarattığı sorunlar dikkat çekicidir. Alınan İHA'lar oldukça pahalı, ihraç ürünü oldukları için birçok stratejik özelliği üretici ülke tarafından çıkartılmış ve idamesi sorunlu ürünlerdir. İlerleyen yılların önemli bir kuvvet çarpanı olacağı belli olan İHA'ların, yerli olarak üretilmesi ve bu alanda dışa bağımlı kalınmaması gerektiği o yıllarda Türkiye'nin politikası olmuştur. 2014 yılında envantere giren BAYKAR Bayraktar TB-2 ve 2015 yılında envantere giren TUSAŞ ANKA ile Türkiye ilk kez yerli ve milli MALE sınıfı İHA'lara kavuşmuştur. Terörle mücadelede etkin şekilde kullanılan bu İHA'lar yine o dönemde silahlandırılarak SİHA versiyonunun

üretimine geçilmiş, Türkiye'nin yerli SİHA envanteri her geçen gün artarak dünyanın sayılı ülkeleri arasına girmiştir (Dilek, 2019: s160-162).

Artan SİHA sayısı, envanterdeki savaş uçaklarının hava-kara operasyonlarına karşı ekonomik ve etkin bir alternatif oluşturmuştur. ROKETSAN üretimi MAM-L ve MAM-C mühimmatlar ile donatılabilen, uydudan kontrol edilebilen ve gelişmiş termal/optik kameralar bulunduran yerli HALE SİHA'lar ile TSK, *Precision Strike* (Hassas Vuruş) kabiliyetini maksimize etmiştir. Özellikle terörle mücadele oldukça sonuç veren hassas vuruş kabiliyeti, nokta atışı operasyonlar sonucunda yurtiçindeki terörist sayısını Mayıs 2021 itibari ile 256'ya kadar düşüğü açıklanmıştır (Karadağ, 2021).

Daha önceki bölümde ifade edildiği üzere yerli SİHA teknolojileri Türkiye'ye etkin ve caydırıcı stratejik bir silah kazandırmıştır. Bugün Türkiye'nin SİHA alanında başarısı, aynı zamanda ihracat başarısı da getirmiştir. Katar, Tunus, Libya, Ukrayna, Suudi Arabistan'a ihraç edilen Türk SİHA'ları, Mayıs 2021 itibariyle Polonya'ya da ihraç edileceğinin açıklanmasıyla ilk kez bir NATO ülkesine ihraç başarısı kazanmıştır. İlerleyen dönemlerde bu başarının artarak sürmesi oldukça olasıdır (Küçük, 2021).

3.2. TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKARINDA SAVUNMA SANAYİİNİN ETKİLERİ

Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarının en büyük tamamlayıcısı günümüzde yerli ve milli savunma sanayiidir. Yerli savunma sanayiinin özellikle son 20 yılda kazandığı ivme ve yakaladığı başarı neticesinde Türkiye kendi sınırları içinde ve jeopolitik etki alanı içinde başarılı ve derin güvenlik politikaları uygulayabilmektedir. Bu bölümde yurtiçi ve yurtdışı terörle mücadele, sınır ötesi operasyonlarda ve Akdeniz enerji paylaşım mücadelesinde Türkiye'nin

etkinliğinin yerli savunma sanayii projeleri ile nasıl güç kazandığı analiz edilecektir.

3.2.1. Yurtiçi ve Sınır Ötesi Terörle Mücadele

Türk savunma sanayiinin gelişimi için en büyük motivasyon kaynağının terörle mücadele olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Yakın geçmişte ve günümüzde geliştirilen birçok savunma sanayii projesi teröre karşı geliştirilen bir refleksin ürünüdür. Bu başlıkta bu güvenlik refleksinin Türk savunma sanayiine yansımaları ele alınacaktır. Terörle mücadele yerli ve milli projelerle envantere giren İHA/SİHA'lar büyük yer tutmaktadır.

3.2.1.1. Terörle Mücadele Yerli TTZA Araçlar ve Özellikleri

Türk güvenlik güçlerinin terörle mücadelesi 2000'lere kadar reaktif bir anlayış içindedir. Yer yer geniş çaplı sınır ötesi operasyonlar yapılsa da genellikle karakol savunması gibi statik savunma anlayışı hakimdir. Eldeki teçhizat ve silahlar da buna göredir. Bu mücadele şekli, yerli ve milli savunma sanayii güçlendikçe yerini proaktif ve daha saldırgan bir mücadeleye evrilmiştir. Bunun en belirgin yansıması TTZA araç teknolojilerinde görülmüştür. Nurol Ejder Yalçın, BMC Vuran ve Kirpi, OTOKAR Cobra 1 ve Cobra 2 gibi zırhlı taktik tekerlekli araçlar, Türkiye'nin terörle mücadelesi sürecinde gelişen isterlere göre tasarlanıp üretilmişlerdir. Mayına karşı koruma, pusuya karşı koruma, UKSS ile araçtan çıkmadan hedefin imhası, UKSS üzerindeki termal ve optik kameralar gibi birçok özellik bu araçların standartları arasında yer alırken, personel zayıtının da minimuma indirilmesi sağlanmıştır (Sünnetçi, 2019: s70-71).

3.2.1.2. Yerli Hafif Silah Teknolojileri

Bununla beraber piyade/komando personelinin elindeki silah ve ekipman yerleştirilerek terörle mücadele etkinlik artmıştır. MPT-76 ve MPT-55 piyade tüfekleri, yerli bomba atarlar, yerli keskin nişancı tüfekleri, yerli makinalı tüfekler gibi hafif silahlar yerleştirilerek kara güçlerinin kullanımına sunulmuştur. Özellikle MPT serisi üstün bir endüstriyel başarı sağlayarak adını dünyaya duyurmuştur. Günümüzde hafif silah teknolojileri konusunda Türkiye büyük bir bağımsızlığa erişmiştir. Bu alanda ihraç başarılarının her geçen gün artmasını beklemek yanlış olmayacaktır (Ak, 2019: s27-30).

3.2.1.3. T-129 ATAK Saldırı/Keşif Helikopteri Projesi ve Terörle Agresif Mücadele

Terörle mücadelenin sürdüğü zor ve engebeli coğrafi koşullar Türk güvenlik güçlerinin mücadelesini zorlaştırmaktadır. Bu tarz bir coğrafyada helikopterler büyük önem ve gereklilik arz etmektedir. Helikopterler arasında saldırı ve genel maksat helikopterler bu mücadelede lider konumdadır. TUSAŞ T-129 Saldırı Helikopteri Projesi ile Türkiye kendi sınıfında dünya lideri bir saldırı/keşif helikopterine sahip olmuştur. 2014'te yapılan ilk teslimattan bugüne sayıları 60'a dayanan T-129 helikopteri Türk güvenlik güçleri bünyesinde Kara Kuvvetleri, Jandarma ve Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır. Terörle mücadelede büyük bir kuvvet çarpanına dönüşen Atak helikopterleri, Türkiye'nin terörle mücadelesinde SİHA'lar ile uyguladığı agresif mücadeleye imkân vermektedir. Bugün T-129 Atak helikopterleri Türk savunma sanayiinde helikopter teknolojileri için büyük bir aşama

sağlamıştır. Bu projede elde edilen deneyim ile TUSAŞ T-625 Gökbey genel maksat helikopteri, T629 Orta Sınıf Taarruz ve Keşif Helikopteri ve T-929 ATAK 2 ağır saldırı helikopteri projelerini başlatılmıştır. Yakın gelecekte Türk savunma sanayii ürünü yerli ve milli helikopterlerin sayıca ve çeşitçe artacağı rahatlıkla söylenebilir (TUSAŞ, 2021b).

3.2.1.4. Terörle Mücadelede F16'dan SİHA'lara Hava Operasyonları

Ekseriyetle dağlık ve engebeli bir bölge olan Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta yapılan operasyonlarda, geçmişte alan bombardımanı ile düşük sonuç alınırken günümüzde noktasal hedef imhası ile büyük başarılar sağlanmaktadır. SİHA'ların envantere girdiği süreye kadar F16 savaş uçakları terörle mücadele etkin şekilde kullanılmıştır. Bu uçaklar hava üstünlüğü için tasarlanmış, sonrasında multirol hale getirilerek hava-yer görevlerini icra edecek kapasiteye de erişmiştir. Ancak bu durum uçakların başarısı yüksek olsa da etkinliğini sınırlı tutmakta, kullanım maliyetini de yükseltmektedir. Terörle mücadele İHA ve SİHA kullanımının artmasıyla beraber hem operasyonel maliyetler düşmüş hem de Türkiye noktasal hedef imhası ile daha yüksek operasyonel başarıya erişmiştir. Bununla beraber bölgede yersiz can ve mal kayıplarının önüne geçilebilmekte, operasyon için görevlendirilen personel riske hedef etkisiz hale getirilebilmektedir (Ak & Avaner, 2019: s55-57).

3.2.2. Suriye İç Savaşı ve TSK Operasyonları

1980'ler ve 1990'lar PKK terörünün yuvalandığı ve güçlendiği bir yuvaya dönüşen Kuzey Irak, ABD'nin Irak'a 1991'de düzenlediği 1. Körfez Savaşı ile büyük bir istikrarsızlığa teslim olmuştur. Bu süreç 2003'te

ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle katlanarak artmıştır. 2011'de başlayan Arap Baharı ve akabinde bölgedeki güç boşluğunu fırsat bilen radikal İslamcı terörist organizasyonlar Türkiye'nin güvenlik gündemine oturmuştur. Yine aynı zaman aralığında Suriye'de ve Kuzey Irak'ta palazlanan ayrılıkçı terörist PKK/PYD iyice güçlenerek de facto bir devlet oluşturma hazırlığına girişmiştir. Suriye İç Savaşı'nın 2013 itibariyle ülkeyi parçalaması, milyonları aşan kitlesel mülteci krizi ve Türkiye'de terör eylemlerinin artması, Türkiye'yi sınırlarının ötesinde bir güvenlik önlemi almaya zorlamıştır. 15 Temmuz 2016 Darbe girişimi sonrası Türkiye büyük bir askeri operasyon hazırlığına girerek 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı ile Kuzey Suriye'ye girmiştir. Türkiye cumhuriyetin ilanından beri ilk kez bu çapta bir sınır ötesi kara harekâtı düzenlemiştir. Fırat Kalkanı Harekâtını, İdlib Operasyonu, Zeytin Dalı Harekâtı, Barış Pınarı Harekâtı ve son olarak da Bahar Kalkanı Harekâtı takip etmiştir. Suriye'de Türkiyesiz bir karar alınamayacağını belgeleyen bu askeri hareketler Türk savunma sanayii açısından da ilgi çekicidir (Kaymakçılar, 2021: s11-15).

3.2.2.1. TSK'nın Suriye Operasyonları ve Tank Modernizasyonları

Fırat Kalkanı Operasyonu sırasında Türk tankları ve zırhlı araçları güdümlü anti-tank füzelerine hedef olmuş ve zayıt vermiştir. Simetrik bir savaşa göre dizayn edilen M60 Sabra ve Leopard 2A4 tankları, tanka tank savaşlar için geliştirilmiş ve donatılmışlardır. Ancak gelişen anti-tank füze teknolojilerine karşı etkisiz kalan bu tanklar bu konuda bir önlem alınmasını gerekli kılmıştır. TSK bünyesindeki modern tankları reaktif zırhlar ile donatmaya başlamış, yerli aktif koruma sistemi projeleri hızlandırılmıştır. Altay AMT için geliştirilen ASELSAN AKKOR Aktif Koruma Sistemi üzerinden PULAT aktif koruma sistemi envantere girerek M60 Sabra tanklarına entegre edilmeye başlanmıştır. Bu modernizasyon sürecinde yükseltelen tanklar M60TM, lazer ikaz sistemleri, geliştirilmiş

görüş kabiliyetleri, aktif koruma sistemleri, UKSS'ler ve birçok alt sistemle donatılarak modern savaş ortamının simetrik ve asimetrik tehditlerine karşı bekası arttırılmıştır (Yeşiltaş, Seren & Özçelik, 2017: s43-46).

Bununla beraber eldeki Leopard 2A4 tanklarına da ROKETSAN tarafından bir modernizasyon başlatılmıştır. Yükseltelen bu tanklara da Leopard 2A4-T1 ismi verilmiştir. Bununla beraber Altay AMT projesinden elde edilen tecrübeler ile Leopard 2A4 tanklarına çeşitli varyasyonlar denendiği de basına gösterilmiştir. Ocak 2021'de BMC tarafından gösteride Leopard 2 gövdesine takılmış Altay kulesi ile hibrit bir tank yaratılmıştır (Gül, 2021). Altay AMT projesinin gecikmesi nedeniyle bu tarz pragmatik çözümler, TSK'nın işlevsel modern tanklara ciddi şekilde ihtiyaç duyduğunun da göstergesidir. Keza, Fırat Kalkanı Operasyonu sonrası TSK tankları aynı etkinlikte kullanmamıştır. Ancak SİHA kullanımı alanında çok büyük yenilikler görülmüştür. Bu konuda detaylı analiz ilerleyen bölümlerde ele alınmıştır.

3.2.3. Adalar Denizi ve Doğu Akdeniz

Türkiye, Doğu Akdeniz'de yaşanan enerji paylaşım ve güç mücadelesinde, sahip olduğu modern donanması ile caydırıcı bir aktördür. Türkiye yakın zamana kadar hazır alımlar ve bunlar üstünden yapılan modernizasyonlar ile donanmasını güncel tutmaya çalışmıştır. Günümüzde yerli ve milli savunma sanayiinin başarılı denizcilik projeleri olan MİLGEM sınıfı gemileri, TCG Anadolu LHD amfibi hücum ve mini uçak gemisi, yerli hava savunma firkateyn projeler, TF-2000 destroyer projesi, REİS sınıfı yerli denizaltı projeleri, sahil güvenlik gemileri ve botları gibi yüksek yerlilik oranında başarılı projeleri hayata geçirmeye devam etmektedir. Kendi gemisini tasarlayıp üretebilen bir konumda olan Türk savunma sanayii, bu alanda Pakistan ve Ukrayna gibi ülkelere

MİLGEM ihraç edecek potansiyele de kavuşmuştur (Gürdeniz, 2017: s69-73).

Denizcilik ve gemi teknolojileri konusunda Türkiye, 16. Yüzyılda yaşadığı altın çağına adeta tekrar yaklaşmıştır. Bugün üç denizde caydırıcı bir güç olan Türk donanması, özellikle Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta her türlü güvenlik tehdidini bertaraf edecek kapasitede ve etkinliktedir. Bununla beraber su üstü ve su altı savaş platformlarını üst düzey teknolojik yerli modern alt sistemler, silah sistemleri ve mühimmatlar ile destekleyen Türk savunma sanayii, bu alanda da bağımlılığı önemli ölçüde sona erdirmiştir. Yakın gelecekte yerli üretim bir uçak gemisi ve nükleer tahrikli denizaltı projesi görmek olasıdır, keza Türkiye'nin bulunduğu güvenlik konjonktürü dikkate alındığında uçak gemisi Türkiye için stratejik derecede gereklidir (Gürdeniz, 2017: s499-501). Türkiye'nin güçlü donanması, ulusal güvenlik politikalarının uygulamasında en önemli kuvvet çarpanlarından birisidir.

3.2.4. Yeni Savunma Sanayii Alanları ile Yeni Askeri Doktrin Yaratılabilmesi – Sürü SİHA Taarruzu Örneği

Yeni savunma sanayii alanlarının savaş meydanlarındaki belirleyiciliği 20. yüzyılın tüm büyük savaşlarında ortaya konmuştur. 1. Dünya Savaşı'nda uçaklar ve tanklar ilk kez kullanılsa da savaşın gidişatında belirleyici etmen olmamıştır. Ancak bu iki konsepti birleştirerek bir doktrin yaratan 2. Dünya Savaşı'nda Almanlar olmuştur. *Blitzkrieg* (Yıldırım Savaşı) Doktrini, düşmanı büyük bir mekanize silah üstünlüğü ve havadan stratejik bombardıman taarruzları ile kısa sürede yenmeyi amaçlamıştır. Fransa, Belçika, Hollanda, Polonya ve ilk aşamada Rusya'ya karşı oldukça etkili olan bu doktrin ile tank ve savaş uçağı teknolojileri geliştirilerek bugün bildiğimiz anlamda modern savaş gereçlerine giden yol açılmıştır (Guderian, 2017: s57-60). Bu örneğe ilaven Vietnam

Savaşı'nda helikopterin tam potansiyeli, 1. Körfez Savaşı'nda da dijital askeri koordinasyon ve imkanların önemi yeni doktrinlere kapı aralamıştır. Geçtiğimiz yılda yeni bir askeri doktrin Türk savunma sanayiinin gurur verici başarısı ile askeri literatüre geçmiştir.

Sürü SİHA Taarruzları doktrini, SİHA'ların savaş ortamında ilk kez sadece noktasal hedef imhası, keşif-gözetleme ya da casusluk dışında bir ana güç olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. 27 Şubat 2020'de Suriye'de Rejim güçlerine karşı başlatılan ve 5 Mart 2020'ye kadar süren Bahar Kalkanı Harekatı'nda, Türk savunma sanayii ürünü BAYKAR Bayraktar TB-2 ve TUSAŞ Anka SİHA'lar koordinasyon içerisinde rejim hedeflerine sürü halinde saldırılar gerçekleştirmiştir. Rus güçlerinin bölgede Türk savaş uçaklarına hava sahasını açmaması sonrası ilk kez SİHA'lar bu denli yoğun olarak bir askeri operasyonda kullanılmıştır. Bu saldırıların şiddeti ve etkisi altında rejim çok büyük personel ve askeri araç zayıyatı vermiştir. Tespit edilebilen rakamlara göre rejim güçlerine ait 3138 personel (ikisi yüksek rütbeli general olmak üzere), 3 İHA, 3 uçak, 8 helikopter, 151 zırhlı araç ve tank, 8 HSS ve birçok rejim destekçisi paralı asker/militan TSK tarafından yok edilmiştir. Bu sürü taarruzları esnasında SİHA'lar yerli ve milli elektronik harp sistemleri olan ASELSAN Koral ve Milkar ile entegre kullanılmış, hedef hava savunma sistemleri kör kalarak imha edilmiş, operasyon dünya geneli büyük bir ses getirmiştir. (Mitzer & Oliemans, 2020a). TB-2 MALE SİHA sürü taarruzları, bu alanda Türkiye'ye ihracat kapısı da aralamıştır.

Bu doktrinin ilerleyen aylarda Libya'da kullanılarak dünya basınının ilgisini çekmiş, ancak kendini ispatlaması 2020'de Azerbaycan-Ermenistan arasında yaşanan 2. Dağlık Karabağ Savaşı ile olmuştur. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri envanterindeki TB-2'ler, teyit edilen verilere göre Ermenistan ordusuna ait kara konuşlu 772 sistemin en az 535'ini sürü SİHA taarruzları ile imha etmiştir. %70'e yakın bu imha oranı bugüne kadar bir savaşta SİHA'ların oynadığı etkinlik açısından bir rekordur (Mitzer & Oliemans, 2020b). Tank ve zırhlı araçların mevcut etkinliğini

sorgulatan bu doktrin, imha ettiği Rus üretimi alçak-orta irtifa hava savunma sistemlerinin etkinliğini sarsmıştır. Savunma sanayii açısından bir dev olan Rusya'nın kendi sistemlerini gözden geçirmek zorunda kalması bugün Türkiye için ayrıca ele alınması gereken başarıdır.

Sürü SİHA Taarruzları Doktrini, Türk savunma sanayiinin başarısının bir ürünüdür. Tarihinde barutlu silahları yine askeri doktrinler ile dünyaya tanıtan Türk ordusu ve Türk savunma sanayii, yeterli kapasiteye ulaştığında yine bir altın çağ yaşamaya hazır olduğunu dünyaya göstermektedir. Sonuç olarak yeni savunma sanayii teknolojileri yeni askeri doktrinlere kapı açabilerek besleyici bir döngüye girebilmektedir. Bu açıdan yeni teknolojilere yatırım yapmak, veyahut mevcut teknolojilere yeni kullanım alanları yaratmak savunma sanayii sektöründe oldukça önem arz eden konulardır.

Sürü SİHA taarruzlarının başarısının gölgesinde kalsa da kamikaze *drone* ya da dolanan mühimmat (*loitering munition*) olan STM Kargu-2, dünyada bir ilki başararak yine Türk savunma sanayii ürünlerinin doktrin değiştirme kabiliyetini gündeme getirmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 30 Mayıs 2021'de yayınladığı raporla gündeme gelen Kargu-2, Mart 2020'de Libya'da Hafter güçlerine karşı ilk kez bir insansız aracın kendi otonom kararı ile insan kararından bağımsız olarak bir hedefi imha etmiş olabileceği raporda gündeme getirilmiştir. Herhangi bir insan emri olmaksızın sadece kendi otonom kararı ile seyir halinde iken bul ve yok et görevi uygulayan Kargu-2 Kamikaze İHA'sı dünya tarihine geçmiştir. BM nezdinde bu durumun etik olup olmadığı tartışılrsa da gelecekte savaşı yapay zekaların ve asker robotların yolunu açacak ilk girişim Türk savunma sanayii bir ürün tarafından gerçekleştirilmiştir (Zitser, 2021).

3.2.5. Kaynak Bağımlılığı Kuramı ve Türkiye'nin Savunma Sanayii Alanında Yaşadığı Kaynak Bağımlılığı Sorunları

Kamu yönetimi disiplininin önemli çalışma alanlarından birisi örgüt kuramlarıdır. Örgüt kuramlarının da başlıca çalışma alanlarından biri kaynak bağımlılığı kuramıdır. Devletler, şirketler, çıkar grupları gibi örgütlerin ihtiyaç duyduğu kaynakları likidite, süreklilik, evrensellik ve kritiklik başlıkları altında değerlendirmek mümkündür (Yolsal, 2015: s1-4).

Bu başlıkta ele alınacak kaynak *know-how* yani bilgi ve deneyimdir. Güncel ihtiyaçlara yanıt verebilmek adına son teknoloji ürünler ortaya koyan gelişmiş ülkelerin savunma sanayii, bu anlamda kaynak bağımlılığı çekmemektedir. 1974-1978 döneminde Türkiye'nin maruz kaldığı silah ambargosu, Türkiye'nin modern tarihinde yaşadığı en büyük kaynak bağımlılığı sorunlarından biri olmuştur. Kendi yerli savunma sanayiini yeterli derecede oluşturamayan Türkiye, ambargo döneminde büyük zorluklar çekmiş, akabinde yerli savunma sanayii altyapısını oluşturmaya başlayarak tekrar böyle bir durumla karşılaşmamak için uğraşmıştır.

Ancak Türkiye, günümüzde 5. Nesil Savaş Uçağı ve Yerli Tank Motoru gibi bazı spesifik alanlarda bu kaynak bağımlılığının sıkıntısını yaşamıştır. Ortaklıklar ile bu alanda başlatılan girişimler, Türkiye'nin izlediği bağımsız güvenlik politikaları sonucunda sonlandırılmış, Türkiye'nin önü kesilmek istenmiştir. Yakın tarihlerde gündemden düşmeyen, Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemleri satın alınması sonucu Türkiye'nin F35 5. Nesil Saldırı Uçağı projesinden resmen çıkartılması bu kuramla ilişkilendirilebilir. Bununla beraber Altay AMT projesinin bir türlü seri üretime geçirilememesi sorunu da yine kaynak bağımlılığı kuramına örnektir. Bu iki güncel örnek üzerinden Türk savunma sanayiinin yaşadığı bu sorun açıklanacaktır.

3.2.5.1. Türkiye'nin S400 Alımı ve F35 JSF Projesinden Çıkarılması

Türkiye'nin savunma açısından belki de en büyük güvenlik açığı hava savunma sistemlerinin yetersiz oluşudur. Yakın geçmişe kadar NATO'ya güvenilerek bu alanda somut bir yerli yatırım yapılmaması, Türkiye'nin bağımsız güvenlik politikaları izlemesi önünde ciddi bir sorun alanı yaratmıştır. Bu geçmişte bir stratejik tercih olsa bile sonrasında stratejik bir zafiyete dönüşmüştür (Seren, 2015: s63-65).

15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe teşebbüsü sonrası Türkiye hava savunma alanında farklı bir paradigmaya geçmiştir. O güne kadar ABD'den *Patriot* HSS alınması girişimlerinde bulunulmuş ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır. Eylül 2017'de Türkiye ile Rusya arasında 2,5 milyar dolarlık S-400 HSS alınmasına dair antlaşma yapılmıştır. Rüşünü ispatlamış ve oldukça modern bir HSS olan S-400'lerin alınması, başta ABD olmak üzere NATO içerisinde şiddetli eleştirilere hedef olmuştur (Alemdar, 2020). Ancak ABD bu süreci ileri bir aşamaya taşımış, Türkiye'nin alınan sistemleri iade etmemesi ya da aktif etmesi halinde F-35 projesinden Türkiye'nin çıkarılacağını gündeme getirmiştir. Türkiye'nin de geri adım atması sonucu Nisan 2021 itibari ile Türkiye ABD tarafından F35 programından çıkarılmıştır. Bu birkaç yıllık restleşme sürecinde Türkiye için üretilen F35'ler başka alıcılara yönlendirilmiş, Türkiye tarafından ABD'ye eğitim için gönderilen pilot ve teknisyenler ABD'den kovulmuş, ABD Türkiye'ye CAATSA yaptırımları uygulama kararı almıştır (Alemdar, 2021a). Türkiye ile ABD arasında ciddi ve henüz çözülememiş bir krize neden olan bu durum, Türkiye'yi ciddi bir mağduriyete uğratmıştır. Türk savunma sanayiinin böylesine bir projeyi tamamlayacak *know-how*'ı bulunmamaktadır. Bu açıdan Türkiye kaynak bağımlılığı çekmektedir. F35 gibi 5. Nesil (Radar izi çok düşük) derin taarruz uçağının dünyada başka bir alternatifi bulunmamaktadır. Türkiye'nin kendi 5. Nesil savaş uçağı projesi bulursa da bu projede en erken uçak teslimi 2030'lu yıllarda olacak gözükmektedir. Öte yandan

Yunanistan, İsrail gibi bölgede Türkiye aleyhtarı ülkelerin F35 satın alabilmesi Türkiye açısından tehdit oluşturmaktadır. Bu durumda Türk hava üstünlüğü kaynak bağımlılığı sonucunda zor bir duruma girmiştir.

3.2.5.2. Alman MTU Motoru İthalat Sorunu ve Altay AMT Projesinin Gecikmesi

Türkiye tank ihtiyacını karşılamak ve elinde bulundurduğu tankların modernizasyonu için 2000'li yıllarda çeşitli programlar başlatmıştır. Almanya'dan 2006-2011 yılları arasında modern 354 adet Leopard 2A4 AMT alınmıştır. Yeni gelen tankların modernizasyonu için ASELSAN bir çalışma yaparak Leopard 2A4 NG prototip çalışması hayata geçmiştir (savunmasanayist.com, 2019). Ancak tüm tankların modernizasyonu için gerekecek maddi tutar oldukça yüksek görüldüğünden bunun yerine sıfırdan yerli üretim yeni nesil AMT yapılmasına karar verilmiştir. 2008 yılında KOÇ OTOKAR ile "Altay AMT" projesi için imzalar atılarak süreç başlamıştır (SSB, 2021). Projede Alman üretimi MTU-883 1500 beygirlik dizel motorlar kullanılmak üzere proje şekillenmiştir. 2018 yılında projenin ihale süreci BMC ile imzalanmıştır. İmzalanan sözleşme uyarınca 18 ay sonra ilk seri üretim tankın envantere gireceği taahhüt edilmiş ancak ortaya somut bir ürün çıkmamıştır. Bu durumda en büyük etken Almanya'nın Türkiye'nin bağımsız güvenlik politikaları uygulamasından rahatsız olması ve Türkiye'ye motor ambargosu başlatmasıdır. Bu süreçte motorsuz kalan Altay AMT projesinde seri üretim hala başlamamıştır (Euronews, 2019).

İthal motor yerine yerli motor projesi ilk önce TÛMOSAN bünyesinde denenmiştir. TÛMOSAN ile SSM arasında Altay AMT projesinde güç grubu geliştirilmesi Mart 2015'te sözleşme imzalanmıştır. Bu konuda TÛMOSAN'a *know-how* sağlayacak Avusturyalı firmanın kendi hükümetinden ihraç lisansı alamaması nedeniyle bu girişim de zora

girmiştir. TÜMOSAN'ın bu durum sonrası yerli güç grubu geliştirme çalışmalarında SSM ile anlaşamamasına müteakip ilgili sözleşme karşılıklı feshedilmiştir (TÜMOSAN, 2021).

Projenin gittikçe zora girmesi ve somut sonuç elde edilememesi nedeniyle, Altay AMT'nin seri üretimden sorumlu firması BMC tarafından Mart 2017'de BMC Power şirketi kurulmuştur. Şirketi bünyesinde BATU Güç Grubu projesi başlatılarak yerli güç grubu teknolojisinin elde edilmesi ve üretilmesi hedeflenmiştir. Mayıs 2021'de BATU 1500 beygirlik yerli dizel motorun çalıştırıldığı bilgisi kamuoyu ile paylaşılmış, yerli güç grubu kullanan ilk tankın 2024'te teslim edileceği taahhüt edilmiştir (Alemdar, 2021b).

Görüldüğü üzere Türkiye yine bir kaynak bağımlılığı sorunu yaşayarak önemli bir projesinde çok büyük takvim şaşmasına maruz kalmıştır. Motor konusunda kaynak bağımlılığı yerli çözümler ile aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak ciddi bir *know-how* isteyen bu süreçte kısa sürede sonuç alınamayacağı acı bir şekilde tecrübe edilmiştir.

Her iki örnekte yaşanan sorunlar, savunma sanayii alanında kaynak bağımlılığının, yönetsel karar alma bağımsızlığına da ciddi şekilde etki etmektedir. Türkiye kendi bağımsız güvenlik politikalarını hayata geçirdikçe bu durum dost görünen ancak Türkiye'nin güçlenmesinden endişe duyan ABD ve Almanya gibi ülkelerde rahatsız yaratmıştır. Türkiye'nin belirtilen projelerde yaşadığı kaynak bağımlılığı bir koza dönüştürülerek Türkiye'nin güçlenmesi engellenmek istenmiştir. Uzun vadede Türkiye'nin bu sorunlardan güçlenerek çıkacağı aşikâr olmakla birlikte kısa ve orta vadede ciddi zarar gördüğü de ortadadır. Bu açıdan kaynak bağımlılığı savunma sanayii alanında karar mekanizmasını derinden etkileyebilmekte, kaynak bağımsızlığının Türkiye için temel önceliği olması görülmektedir.

SONUÇ

Güvenlik, son yüzyılda derinleşen ve yeni anlamları bünyesine katan çatı bir kavrama evrilmiştir. Günümüzde sıkça dile getirilen güvenlik ve güvenlik çalışmaları adı altında dağınık içeriklere sahip çalışmaların artması, bu çalışmada güvenlik çatı kavramının kamu yönetimi açısından ayrıca ele alınmasını gerektirmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplinin tekelinde gözükmemesine rağmen güvenlik kamu yönetimi açısından bir alt disipline dönüştürülmesi gereken önemli bir çalışma alanıdır. Bu çalışma, kamu yönetimi disiplini açısından, savunma sanayii yönetimi bağlamında literatürdeki eksikliği gidermek için yapılmış öncü bir çalışmadır. Savunma sanayii ve güvenlik ilişkisi, güvenliğin bir çatı kavram oluşu üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye oldukça yüksek jeopolitik öneme haiz bir bölgededir. Küresel enerji ve ticaret güzergahlarının üzerinde oluşu, üç kıtanın, birçok farklı kültürün yakınlığı ve kaynaştığı bir merkez olması, üç tarafının denizlerle çevrili olması gibi başlıklar Türkiye'nin doğal güvenlik politikalarının kaynaklarıdır. Bununla beraber Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu döneminden miras kalan ve kendi sınırlarının çok ötesine dek uzanan etnik, tarihi ve kültürel bir jeopolitik etki alanına sahiptir. Bu etki alanı Türkiye'nin jeopolitik/bölgesel güvenlik politikalarının kaynağıdır. Türkiye kendi etki alanı içinde Rusya, İran, AB, ABD ve Çin gibi küresel/bölgesel güçlerle sürekli bir mücadeleye itilmektedir. Siyasi açıdan başarısız ülkeler olan Suriye, Irak, Libya gibi ülkelerde süregelen vesayet savaşları, mülteci akınları ve terörizm Türkiye'nin güncel güvenlik politikalarının siyasi/askeri kaynaklarını oluşturmaktadır. Sayılan kaynaklar çerçevesinde Türkiye, güvenlik politikaları yaratma ve uygulama açısından sürekli dinç tutulmaktadır. Türkiye'nin birçok güvenlik tehdidine karşı, kendi sınırları içinde, kendi jeopolitik etki alanı içinde ve uluslararası arenada mücadelesini kolaylaştıran en büyük etmen yerli ve milli savunma sanayiidir. Türkiye'nin her geçen gün gelişerek güç kazanan ve bağımsızlaşan yerli

savunma sanayii hem ekonomisine yüksek gelirler kazandırmakta hem siyasi açıdan uluslararası prestijini arttırmakta hem de daha bağımsız ve etkin güvenlik politikaları uygulayabilmesine katkı sunmaktadır.

Türk savunma sanayii tarihinde detaylıca görüldüğü üzere Türkiye'nin savunma (o dönem için harp) sanayii alanında köklü bir tarihi vardır. 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı'yı dünya gücü haline getiren yegâne etmen barut teknolojilerindeki üstünlüğüdür. Bu üstünlüğü sağlam bir harp sanayii üretim teşkilatı ile düzenleyen Osmanlı, zaman içinde ordu içindeki disiplinsizlikler ve artan teknolojik uçurum ile rakiplerinin gerisinde düşmüştür. Ancak modernleşme ve yeniliklere uyum sağlama çabası, iç ve dış engellerle karşılaşan Osmanlı yönetimini yıldırmamıştır. Ancak sanayi devrimi ve yeni keşiflerin her geçen gün ortaya konduğu bir dönem olan 19. yüzyıl, Osmanlı'yı için savunma sanayii açısından artık sadece dış alımlarla ayak uydurmaya çalışan kötü bir konuma getirmiştir. Yerli ve milli savunma sanayiinin en çok ihtiyaç duyulduğu dönem olan 1. Dünya Savaşı'nda bu eksiklik Osmanlı askeri karar vericilerini zor durumda bırakmış, 1918'de ülke savaşamaz hale gelmiştir. 1919-1922 yıllarında Millî Mücadele ile yeniden hayat bulan yerli ve milli savunma sanayii ruhu, ağır sanayiinin tam olarak oluşmaması nedeniyle yine dışa bağımlı bir hale gelmiştir. 1947 Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile dış alım mantığı iyice oturmuş, savunma sanayii alanında dışa bağımlılığın Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarına büyük sorun olacağı ilk kez 1964'te Johnson Mektubu ile genel kabul görmüştür. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası tam bağımsız Türkiye için tek çıkar yolun tam bağımsız savunma sanayii olduğu gelecek hükümetlerce ortak kabul görerek ülkenin milli politikası haline gelmiştir.

Türkiye, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonucu maruz kaldığı askeri ambargolar, 1980ler itibari ile başlayan ayrılıkçı terörle mücadele, sınırlarında istikrarsızlaşan Irak ve Suriye gibi başarısız ülkelerde meydana gelen durumlar gibi pek çok nedenle savunma sanayii alanında dinç kalmış, 2000'ler itibari ile artan yerli ve milli projelerin birer birer hayata geçirilmesi ile yüksek bir ivme kazanmıştır. Süregelen bu ivmenin artarak devam ettirilmesi, Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarındaki etkinliğinin sürmesi için hayatidir. Türk savunma

sanayiinin yeniden dışa bağımlı hale dönüşmesi Türkiye'yi şu an olduğu bölgesel güç konumundan alarak daha etkisiz bir konuma sürükleyebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun harp sanayiinde bağımlı hale gelmesi ve nitelikli ürünler ortaya koyamaması ile başlayan süreç günümüz Türkiye'si ders çıkarılması gereken vahim bir dönemdir.

Türk savunma sanayiinin gelişmişliği sadece askerî açıdan olumlu sonuçlar getirmemektedir. Bu gelişmişlik bölgede bir caydırıcı etki yaratarak Türkiye'nin prestijini yükseltmekte, Türkiye'ye duyulan güven artmakta, dolayısıyla Türkiye'nin *soft-power* olarak ifade edebileceğimiz yumuşak gücü de artmaktadır. Buna örnek olarak Türk SİHA sistemlerini tekrar hatırlamak faydalı olacaktır. Türk SİHA'larının Suriye ve Libya'da süregelen çatışmalarda hava savunma sistemlerini aşması, sürü halinde hedeflerini vurması SİHA'ların ilk kez askeri açıdan sonuç getiren silahlar olarak askeri doktrinleri değiştirmesiyle dünyada büyük ses getirmiştir. Bu açıdan Türk SİHA'ları Ukrayna, Tunus, Polonya, Azerbaycan gibi çeşitli ülkelere ihraç edilerek prestijli bir ekonomik gelir alanı da yaratmıştır. Buna müteakip Azerbaycan Ordusu'ndaki Türk yapımı SİHA'ların Aralık 2020'de Ermenistan işgali altındaki Karabağ'ın kurtarılmasında gösterdiği stratejik başarı, Kafkaslar'da Türkiye'yi Rusya'ya karşı bir alternatif güç olarak meydana çıkarmıştır. Sadece SİHA örneği Türk savunma sanayiinde meydana gelen gelişmelerin Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarına sunduğu katkıyı göstermeye yetmektedir.

Türkiye'nin henüz gelişme aşamasında olan hava savunma sistemleri, balistik füzeler ve MMU gibi stratejik silah projeleri ve nükleer enerji gibi stratejik askeri olmayan sektörler Türkiye'nin gelecek on yıllarda küresel bir güce dönüşmesi için hayati projelerdir. Aynı şekilde bu alanlarda teknolojik olarak geri kalmak ve/veya dışa bağımlı olmak Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarında istediği etkinliğine ulaşamamasına neden olacaktır. Türkiye'nin bu alanlarda duraksamadan AR-GE'ye devam etmesi ve bu alanlara mümkün oldukça daha fazla kaynak ayırması gerekmektedir. Bu alanlarda devam eden projeler oldukça güvenlik gerektiren projeler olduğu için, güvenlik yönetimi tekrar anımsanmalı, bu alanlarda özellikle istihbarati güvenlik yüksek tutulmalıdır.

Türk savunma sanayii bünyesinde faaliyet gösteren köklü kurumların, kaliteli üniversitelerden yeni mezun olan başarılı öğrencilerin, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli İstihbarat Başkanlığı'nın ilgili birimlerinin ortak görev yapacağı olası merkezi bir tesis; yerli ve milli savunma sanayii alanında sıçrama yaratacaktır. Her türlü bilimsel araştırmanın yapılabileceği, savunma sanayii açısından karar mekanizmalarının bir araya gelerek sinerji ortamı oluşturabileceği, son teknoloji laboratuvarlar ve prototip üretim tesislerini barındıracak bu kurgusal tesis İsviçre'deki *CERN* benzeri yapısıyla bilimsel, ABD'deki *Pentagon* benzeri yapısıyla da askeri-istihbarati işlevleri yerine getirebilecektir. Video oyunu serisi *Half-Life* evrenindeki *Black Mesa* kurumu benzeri bir tesis, Ankara gibi merkezi ve güvenliği yüksek bir ilimizde oluşturulmalıdır.

Sonuç itibariyle, güvenlik ve savunma sanayii alanında bir çalışma yapmak zor ve zahmetli bir alandır. Bu alanda yoğun bir bilgi kirliliği olmakla birlikte doğru bilgi ve belgeye ulaşmak süreç istemektedir. Bunun yanında konunun hassas oluşu ve detay bilgilerin gizliliği çalışmanın uzamasının temel nedenlerindedir. Ancak tüm zorluklara rağmen güvenlik ve savunma sanayii alanında tamamlayıcı bir çalışma ortaya konması ile bu alanda karşılaşılan güçlüklerin, gelecekte çalışma yapacak kişilere yol göstermesi ve yardımcı olması hedeflenmiştir. Güvenlik çalışmaları genel itibari ile birçok kişi tarafından eser ortaya konan bir akademik alan gibi gözükse de savunma sanayii ile ilişkisini inceleyen çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle, bakir sayılabilecek bu alanın daha fazla irdelenmesi, çalışmacılara gereken kolaylıkların sağlanarak nitelikli somut eserler ortaya çıkması, savunma sanayii yönetimi alanında hem sektöre hem de ülkemizin güvenlik politikaları oluşturucularına destek sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. & Yıldırım, M. T. (2020). Güvenlik Stratejisi Uygulamaları. Şahin G. & Oğultürk M. C. (Ed.). *Stratejik Düşünce ve Güvenlik* (s.319-363). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- AFGM (2021). *Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü*. <https://afgm.msb.gov.tr/Kurumsal/icerik/hakkimizda>. (E.T: 25.04.2021).
- Agoston, G. (2012). *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç* (3. Baskı, 2019) (Çev. M. Fatih Çalışır). İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Agoston, G. (2013). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad* (Çev. Kahraman Şakul). İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Agoston, G. (2017). *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları* (2.Baskı, 2020) (Çev. Kahraman Şakul). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ağır, B. S. (2015). Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), s97-131.
- Ak, T. & Avaner, T. (2019). Silahlı İnsansız Hava Araçlarının Uluslararası Alanda ve İç Güvenlikte Sevk ve İdaresine İlişkin Hukuki Saptamalar. *Savunma Bilimleri Dergisi*. 18(36), s43-66.
- Ak, T. (2017). *Günümüzün Değişen Çatışma Koşullarında İnsansız Savaş Araçları ve Etik Tartışmalar*. Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık.
- Ak, T. (2019). Law Enforcement and Technological Facilities in Changing Agenda of The Public Safety and Security. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, IDEF 2019 Özel Sayısı, s21-32.
- Ak, T. & Avaner (2021). Sahil Güvenlik Hizmet Alanı Personel Yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10(2), s1-15.

- Akın, T. (2018). *Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, 2018.
- Alan, E. (2016). *Terör-PKK 40 Yıllık İhanet*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alemdar, A. (2020). *Türk S400 Hava Savunma Sistemlerinin Test Atışları İçin NOTAM Yayınlandı*. <https://www.defenceturk.net/turk-s400-hava-savunma-sistemlerinin-test-atislari-icin-notam-yayinlandi> (E.T: 20.05.2021).
- Alemdar, A. (2021a). *ABD F35 Programından Türkiye'yi Çıkardığını Ankara'ya Bildirdi*. <https://www.defenceturk.net/abd-f-35-programinda-turkiyeyi-cikardigini-ankaraya-bildirdi> (E.T: 20.05.2021).
- Alemdar, A. (2021b). *Altay Tankının Motoru BATU Başarıyla Test Edildi*. <https://www.defenceturk.net/altay-tankinin-motoru-batu-basariyla-test-edildi> (E.T: 20.05.2021).
- ASELSAN (2021). *Hakkımızda*. <https://www.aselsan.com.tr/tr/hakkimizda> (E.T: 27.04.2021).
- ASFAT (2021) *Kurumsal*. <https://www.asfat.com.tr/kurumsal> (E.T: 25.04.2021).
- Aslan, S. (2020). Güvenlik Kavramları. Şahin G. & Oğultürk M. C. (Ed.). *Stratejik Düşünce ve Güvenlik* (s.109-140). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Avaner, T. & Övgün, B. (2019). Kamu Yönetimi ve İç Güvenlik Yönetimine Dair: Kesişime mi Yoksa Birleşime mi Odaklanmalıyız? Bir Giriş Denemesi. Avaner, T. & Övgün, B. (Ed.). *Genel Olarak İç Güvenlik Yönetimi* (s1-16). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Avaner, T. & Erciyes, E. (2019). Yönetim ve İç Güvenlik. Özer, M. A. (Ed.). *Yönetim ve..* (s115-144). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Aydın, F. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda ve Öncesinde Türkiye'nin Askeri Durumu*, <https://www.tarihakli.com/ikinci-dunya-savasinda-ve-oncesinde-turkiyenin-askeri-durumu/> (E.T: 07.05.2021).

- Aydüz, S. (2011). Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi, *Tarih Okulu*, Mayıs-Ağustos 2011, s1-37.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınevi.
- Bakırcı, Ç. M. (2017). *Evrım Kuramı ve Mekanizmaları* (2. Baskı). İstanbul: KOR Kitap.
- Balık, İ. (2018). Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Deniz Yetki Alanı Anlaşmazlıkları, *Kent Akademisi*, 11(33), s86-98.
- BAYKAR Savunma (2021). *Tarihçe*. <https://www.baykarsavunma.com/tarihce.html> (E.T: 04.05.2021).
- Beydilli, K. (2021). *Nizam-ı Cedid*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid> (E.T: 04.05.2021).
- Bilge, B.(2017). Sömürgeci Zihniyet ve Terörizm. Keser U. & Ak G. (Ed.). *Sömürgeci Zihniyet ve Terörizm* (s92-104). Ankara: Motif Matbaacılık.
- Bilgiç, A. (2019). *Tarihsel Süreçte Türk İç Güvenlik Yapılanması ve Yönetimi*. Avaner, T. & Zengin, O. (Ed.). *Türkiye'de İç Güvenlik Yönetimi*. (s17-40). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Birdişli, F. (2020). Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi ve Post-Modern Güvenlik Dönemi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı, s235-260.
- BMC (2021). *Tarihçemiz*. <https://www.bmc.com.tr/kurumsal/tarihcemiz> (E.T: 18.05.2021).
- Boissoneault, L. (2017). *Why North Korea Needs An Enemy Like America to Survive*, <https://www.smithsonianmag.com/history/why-north-korea-needs-enemy-america-survive-180964168/> , (E.T: 18.04.2021).
- Bozkurt, T. (2011). *Atatürk'ün Doğu Politikası ve Kürt İsyanları*. İstanbul: Yılmaz Yayıncılık.

- Boztaş, A. (2015). Rusya Savunma Sanayii'nin Dönüşümü. Ülger, İ. K. (Ed.). *Putin'in Ülkesi Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi* (s.303-312). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Buzan, B., Waever, O., & Wilde, J. (1998). *Security a New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishing.
- Carr, E. H. (2002). *Tarih Nedir?*, (18. Baskı, 2013). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Carretto, G. E. (1992). *Akdeniz'de Türkler* (Çev. Kundakçı, D. & Kuray,G.) (2. Baskı, 2000). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Caşın, M. H. (2015). NATO Stratejisindeki Değişim ve Rusya-NATO Rekabetinin Geleceği. Ülger, İ. K. (Ed.). *Putin'in Ülkesi Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi* (s.313-346).
- Cecile, F. (2018). Toplumsal Sözleşme (Çev. Mehmet Fatih Deniz)., *Felsefe Arşivi*, 48. Sayı 2018/1, s123-135.
- Çapar, E. (2013). *Türkiye'de İç Güvenlik Yönetimi ve Terörle Mücadele*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Dawkins, R. (1989). *Gen Bencildir* (3. Baskı, 2017). İstanbul: Kuzey Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji* (3. Baskı). İstanbul: YeniYüzyıl Yayıncılık.
- Demir, F. (2020). Çağdaş Güvenlik Konuları. Şahin G. & Oğultürk M. C. (Ed.). *Stratejik Düşünce ve Güvenlik* (s.191-247). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Demirci, M. C. (2019). *ABD, S-400 için Türkiye'ye ambargo uygular mı? 1975'teki ilk ambargo*. <https://tr.euronews.com/2019/05/23/abd-s-400-icin-turkiye-ye-ambargo-uygular-mi-1975-teki-ilk-ambargo> (E.T: 24.04.2021).
- Diamond, J. (2018). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, İstanbul: Pegasus Yayınevi.
- Dilek, B. S. (2018). *Suriyeli Göçü*. Ankara: Kripto Yayınevi.

- Dilek, M. İ. (2019). Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi: İnsansız Hava Araçları. Erboğa, A. (Ed.). *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi* (s105-194). İstanbul: SETA Kitapları.
- Doğru, İ. A., Dörterler, M. & Uyar, E. (2019). İnsansız Hava Araçları ve Siber Güvenlik. Sağıroğlu, Ş. & Şenol, M. (Ed.). *Siber Güvenlik ve Savunma – Problemler ve Çözümler*, (s515-534). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Efe, A. & Kaya Bensghir, T. (2019). Siber Güvenlik İçin Siber Yönetişim. Sağıroğlu, Ş. & Şenol, M. (Ed.). *Siber Güvenlik ve Savunma – Problemler ve Çözümler*, (s325-378). Ankara: Grafiker Yayınları.
- EGM (2021). *Tarihçe*. <https://www.egm.gov.tr/tarihce> (E.T: 27.04.2021).
- Emecen, F. (2021). *Selim II*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-ii>, (E.T: 04.05.2021).
- Erboğa, A. (2019). Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi ve Silahlanma Stratejisi. Erboğa, A. (Ed.). *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi* (s69-104). İstanbul: SETA Kitapları.
- Erciyas, E. & Özkavak Bilginoğlu, D. (2020). Savunma ve Güvenlik Ekosistemi İçin Yeni Bir Stratejik Teknoloji Yönetim Modeli. Lelebici Ö., Gürer A. & Yenal S. (Ed.). *Savunma Yönetimi ve Uluslararası Güvenlik* (s.381-399). Ankara: Nobel Yayınevi
- Ergun, T. (2004). *Kamu Yönetimi – Kuram / Siyasa / Uygulama* (2. Baskı, 2015). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Erkmen, S. (2017). Sınır Ötesi Operasyon, Terörle Mücadele ve Stratejik Tercihler: Fırat Kalkanı Operasyonu Örneği. Özdağ, Ü. & Demirağ, Y. (Ed.). *Türk Dış Politikasını Nasıl Bilirdiniz?* (s271-286). Ankara: Kripto Yayınevi.
- Eroğlu, G. & Şahiner, M. (2017). *Dünyada ve Türkiye'de Uranyum ve Toryum*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.

- Erol, B. G. (2019). Osmanlı Öncesi Türk Denizcilik Faaliyetleri. Özkaya, A. S. (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü* (s314-332). İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), s377-397.
- Esen, E. (2009). Ortaklıktan Üyeliğe Türkiye Avrupa Birliği Tartışmaları. Esen, E. & İyikan, N. (Ed.). *Türkiye – AB İlişkileri Nereye Gidiyor* (s57-106). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- EuroNews (2021). *Almanya'nın ambargosu sonrası milli tank Altay'ın motoru için Güney Koreli iki firma ile anlaşıldı.* <https://tr.euronews.com/2021/03/09/almanya-n-n-ambargosu-sonras-milli-tank-altay-n-motoru-icin-guney-koreli-iki-firma-ile-anl> (E.T: 20.05.2021).
- Fidan, G. (2011). *Kanuni Devrinde Çin'de Osmanlı Tüfeği ve Osmanlılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- FNSS (2021). *Tarihçemiz.* <https://www.fnss.com.tr/kurumsal/hakkimizda/tarihcemiz> (E.T: 02.05.2021).
- Freedman, L. (2013). *Strateji: Bir Tarih* (4. Baskı, 2018). İstanbul: ALFA Yayınevi.
- Gencer, A. İ., Örenç, A. F. & Ünver, M. (2008). *Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayıncılık.
- Gözler, K. (2019). *Hiyerarşi İlkesi Açısından Genelkurmay Başkanlığının ve Kuvvet Komutanlıklarının Durumu.* <https://www.anayasa.gen.tr/cbhs-ek-10-genelkurmay.htm> (E.T: 19.06.2021).
- Guderian, H. (2017). *Bir Askerin Anıları* (2. Baskı, 2018) (Çev. İhsan Gürkan). İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Gül, U. O. (2021). *Roketsan ilk Leopard 2A4-T1 Tankını TSK'ya Teslim Etti.* <https://www.defenceturk.net/roket-san-ilk-leopard-2a4-t1-tank-lar-ini-tsk-ya-teslim-etti> (E.T: 20.05.2021).

- Güneş, B. (2018). Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2), s263-328.
- Gürcan, M. (2019). Savaşın Evrimi ve Gelecekte Türk Ordusu. Özkaya, A. S. (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü* (s766-786). İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.
- Gürdeniz, C. (2013). *Hedefteki Donanma*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Gürdeniz, C. (2015). *Mavi Uygarlık – Türkiye Denizcileşmelidir*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Gürdeniz, C. (2017). *Mavi Vatan Yazıları*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Gürkaynak, M. (2004). *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Gürsoy, A. P. (2014). *Büyük Güçlerin Suriye Planı*. Ankara: Kripto Yayınevi.
- Harari, Y. N. (2015). *Sapiens: Hayvanlardan Tanrılara*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- HAVELSAN (2021). *Arttırılmış Gerçeklik*. <https://www.havelsan.com.tr/innovation/yeni-teknolojiler/inovasyon-ar-ge/artirilmis-gerceklik/arttirilmis-gerceklik> (E.T: 13.05.2021).
- Heywood, A. (2006). *Siyaset* (17. Baskı, 2016). Ankara: Liberte Yayınları.
- Hobbes, T. (1993). *Leviathan* (çev. Semih Lim), (6. Baskı, Ocak 2007). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- International Relations (2021). <https://www.britannica.com/topic/international-relations> (E.T: 17.04.2021).
- İlhan, B. (2019). Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi: Füze Sistemleri. Erboğa, A. (Ed.). *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi* (s195-254). İstanbul: SETA Kitapları.
- İnan, E. & Bahadır, L. (2020). Güvenlik ve Çatışma Çevresi Aktörleri. Şahin G. & Oğultürk M. C. (Ed.). *Stratejik Düşünce ve Güvenlik* (s.251-315). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- İsmayıl, E. (2017). *Rusya Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları*. İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- İyiat, B. (2018). *Çatışan Ortadoğu*. Ankara: Kripto Yayınevi.
- JGNK (2021). *Tarihçe*, <https://www.jandarma.gov.tr/tarihce> (E.T: 30.04.2021).
- Johnson, R. M. (2011). *Napolyon*. İzmir: İlya Yayıncılık.
- Jorga, N. (2009a). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2 (1451-1538)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Jorga, N. (2009b). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 4 (1640-1774)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Jorga, N. (2009c). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 5 (1774-1912)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- JSGA (2021). *Güvenlik Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı*, <http://www.jsga.edu.tr/guvben/guvenlik-yonetimi> (E.T: 24.04.2021).
- Kane, T.M. & Lonsdale, D. J. (2016). *Çağdaş Stratejiyi Anlamak* (Çev. Tunçer Büyükonat), İstanbul: Doruk Yayınevi.
- Karabulut, A. & Değer, F. (2015). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Bir Bakış, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İGÜSBD)*, 2(2), s69-79.
- Karabulut, B. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi-1 Strateji-Jeostrateji-Jeopolitik*. Ankara: Barış Kitapevi.
- Karabulut, B. (2015). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi-2 Güvenlik – Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek* (2. Baskı). Ankara: Barış Kitapevi.
- Karadağ, K. (2021). *İçişleri Bakanı Soylu: Terörle mücadelede dünyaya ders veriyoruz*. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/icisleri-bakani-soylu-terorle-mucadelede-dunyaya-ders-veriyoruz/2248391> (E.T: 21.05.2021).

- Karaköse, N. (2012). *Nuri Paşa (Killigil)*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Karakuzu, S. H. (1955). *Askeri Terimler (I)*. İstanbul: Çituri Biraderler Basım Evi
- Kaymakçılar, M. (2021). Tanklar Günümüz Çatışma Ortamında Gereksiz Hale mi Geldi?. *DefenceTurk*, 1(2), s10-21.
- Kılıç, H. (2019). Balistik Füzeler, Balistik Füze Tehdidi ve Balistik Füze Savunma Sistemleri. Özkaya, A. S. (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü* (s787-833). İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.
- Kılıç, S. (2018). *Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekatları (Alman Belgelerine Göre)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Komisyon (1956). *İngilizce-Türkçe Askeri Terimler Sözlüğü*
- Kovatch, K. M. (2018). *Call of Duty: Video Game Effects on the Military*. Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School California USA, 2018.
- Köylü, M. (2017). *Türkmen Yurdunun İstilasası*. Ankara: Kripto Yayınevi.
- Kraus, T. & Dönitz, K. (2016). *Kader Gemileri Yavuz ile Midilli* (Çev. Bozkurt, A. G.). İstanbul: Olympia Yayınları.
- Kurt, E. (2018). *Türk Savunma Sanayii Tarihine Mikro Yaklaşım: Savunma Sanayii İşletmelerine Dair Bir Envanter ve Dönemselleştirme Çalışması (1836-2018)*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2018.
- Küçük, F. M. (2021). *Polonya Savunma Bakanı açıkladı: Polonya 24 adet Bayraktar TB2 alıyor*. <https://www.defenceturk.net/polonya-savunma-bakani-acikladi-polonya-24-adet-bayraktar-tb2-aliyor> (E.T: 22.05.2021).
- Lexico (2021a). *Cyber*. <https://www.lexico.com/definition/cyber> (E.T: 21.04.2021).
- Lexico (2021b). *Security*. <https://www.lexico.com/definition/security> (E.T: 10.04.2021).
- Lybyer, A. H. (2000). *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi* (Çev. Seçkin Cılızoğlu). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- M5 (2021). *TUSAŞ Genel Müdürü Kotil: Milli Muharip Uçak, 2028'de Türk Hava Kuvvetlerine teslim edilecek.* <https://m5dergi.com/savunma-haberleri/tusas-genel-muduru-kotil-milli-muharip-ucak-2028de-turk-hava-kuvvetlerine-teslim-edilecek/> (E.T: 25.05.2021).
- Machiavelli, N. (2008). *Prens* (25. Baskı, 2019). İstanbul: Can Yayınları.
- Marshall, S. (2017). *The Tiger and The Sherman: A Critical Look.* <https://military-historian.squarespace.com/blog/2017/11/13/the-tiger-and-the-sherman-a-critical-look>. (E.T: 07.05.2021).
- Milliyet (2017). *Almanya'ya ambargo şoku! Türkiye açığı kapatıyor.* <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/almanya-ambargo-soku-turkiye-acigi-kapatiyor-2420153> (E.T: 28.04.2021).
- Milliyet (2021). *'Savunmada yerlilik oranı % 70'i aştı'.* <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/savunmada-yerlilik-orani-70i-asti-6424271> (E.T: 19.06.2021).
- Mitzet, S. & Oliemans, J. (2020a). *The Idlib Turkey Shoot: The Destruction and Capture of Vehicles and Equipment by Turkish and Rebel Forces.* <https://www.oryxspioenkop.com/2020/02/the-idlib-turkey-shoot-destruction-and.html> (E.T: 20.05.2021).
- Mitzet, S. & Oliemans, J. (2020b). *The Fight For Nagorno-Karabakh: Documenting Losses On The Sides Of Armenia And Azerbaijan.* <https://www.oryxspioenkop.com/2020/09/the-fight-for-nagorno-karabakh.html> (E.T: 20.05.2021).
- MKEK (2021). *MKE Kurumunun Tarihçesi.* <https://www.mkek.gov.tr/tr/page.aspx?id=13> (E.T: 01.05.2021).
- MSB (2021a). *Tersaneler Genel Müdürlüğü.* <https://www.msb.gov.tr/TGM/icerik/tersaneler-genel-mudurlugu> (E.T: 25.04.2021).

- MSB (2021b). *Tedarik Faaliyetleri*. <https://www.msb.gov.tr/Tedarik/icerik/tedarik-faaliyetleri> (E.T: 25.04.2021).
- Murphey, R. (1999). *Ottoman Warfare 1500-1700*. UK: Taylor & Francis Publishing
- Mülteciler Derneği (2021). *Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mart 2021*. <https://multeciler.org.tr> (E.T: 30.04.2021).
- Mütercimler, E. (2006). *Geleceği Yönetmek ve Kazanmak İçin Stratejik Düşünme* (7. Baskı, 2017). İstanbul: ALFA Yayınevi.
- Nurol Makine (2021). *Kurumsal*. <https://www.nurolmakina.com.tr/tr/kurumsal> (E.T: 02.05.2021).
- Ortaylı, İ. (2019). Osmanlı Ordusuna Genel Bir Bakış. Özkaya, A. S. (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü* (s333-337). İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.
- Otokar (2021). *Kurumsal Bilgiler*. <https://www.otokar.com.tr/yatirim-iliskileri/kurumsal-bilgiler> (E.T: 02.05.2021).
- Öğreten, A. (2014). *Nizam-ı Cedide Dair Askeri Layihalar*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önder, E. (2013). *İran'ın Nükleer Programının Analizi ve Türkiye*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Örenç, A. F. (2019). Yakınçağda Osmanlı Bahriyesi. Özkaya, A. S. (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü* (s395-423). İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.
- Özbay, M. (2020). Geleneksel Güvenlik Konuları. Şahin G. & Oğultürk M. C. (Ed.). *Stratejik Düşünce ve Güvenlik* (s.143-188). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Özbilen, T. & Çağlar, A. (2020). Türk Kamu Sektöründe Bilgi ve Bilişim Güvenliği. *KAYTEK Dergisi*, 2(1), s72-94.
- Özcan, Abdülkadir (2019). Osmanlı Devleti'nin Askeri Teşkilatı. Özkaya, A. S. (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü* (s345-377). İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.

- Özcan, Ahmet (2019). Türk Modernleşme Tarihi. Demircioğlu, İ. H. vd. (Ed.) *Çağdaş Türkiye Tarihi*. (s36-63). Ankara: Pegem Yayınevi.
- Özçelik, S. (2000). *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2008). *İstihbarat Teorisi* (14. Baskı, 2020). Ankara: Kripto Yayınevi.
- Özdağ, Ü. (2017). *Atatürk İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri*. Ankara: Kripto Yayınevi.
- Özdağ, Ü. (2018). *Türk Ordusunun Kuzey Irak Operasyonları*. Ankara: Kripto Yayınevi.
- Özdemir, E. (2020). İstihbaratın Akademik Bir Disiplin Olarak Şekillenmesi ve Uluslararası Güvenlik. Leblebici Ö., Gürer A. & Yenal S. (Ed.). *Savunma Yönetimi ve Uluslararası Güvenlik* (s.231-249). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Özgür, E. (2019). *Devlet ve Jandarma – Güvenlik ve Kolluk Perspektifinden Jandarma Personel Sistemi*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Özkaya, A. S. (2019). Kültür Tasnifi ve Türk Askeri Kültürüne Giriş. Özkaya, A. S. (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü* (s11-141). İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.
- Özkızılcık, Ö. & Görücü, K. (2020). *Suriye Savaşı'nın Tarafları Arasında Menbiç Aşiretleri*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Öztürk, O. M. (1997). *Türkiye ve Ortadoğu*. Ankara: Gündoğan Yayıncılık.
- Panzac, D. (2018). *Osmanlı Donanması (1572-1923)* (Çev. Ahmet Maden & Sertaç Canpolat) (2. Baskı, 2020). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Patton, G. S. (2017). *Gelibolu Savunması Bir Karargah Çalışması* (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Peker, H. S., Öztürk Oktay, K. & Şensoy, Y. (2019). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Güvenliği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), s85-106.

- Porter, M. E. (2016). "Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy". *Economic Development Quarterly*. 14 (1): 15–34.
- ROKETSAN (2021). *Hakkımızda*. https://www.roketsan.com.tr/?current_ajax_id=9868&current_ajax_page_type=page (E.T: 26.04.2021).
- Ross, A. (2010). HMS Dreatnought (1906) – A Naval Revolution Misinterpreted or Mishandled?, *The Northern Mariner*, 20(2), s175-198.
- Sapmaz, A. (2018). *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm – Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Sarı, G. (2019). İç-Dış Güvenlik ve Kolluk. Avaner, T. & Övgün B. (Ed.). *Genel Olarak İç Güvenlik Yönetimi* (s17-38). Ankara: Gazi Kitapevi.
- SASAD (2021a). *Kurumsal*. <https://www.sasad.org.tr/kurumsal> (E.T: 25.04.2021).
- SASAD (2021b). *Küme Üyelerimiz*. <https://www.sasad.org.tr/kume-uyelerimiz/> (E.T: 25.04.2021).
- SavunmasanayiST.com (2019). *Bir Devrin Öncüsü: "Leopard 2A4"*. <https://www.savunmasanayist.com/bir-devrin-oncusu-leopard-2a4/> (E.T: 20.05.2021).
- Seren, M. (2015). *Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktörler*. İstanbul: SETA Kitapları
- Sezgin, Ş. (2018). *Hava Savunma Sanayinin Ekonomik Analizi: Türkiye ve İngiltere Karşılaştırması*. Eskişehir: Nisan Kitapevi.
- SG (2021). *Tarihçe*. <https://www.sg.gov.tr/tarihce> (E.T: 24.04.2021).
- SIPRI (2021). *Arms and military expenditure*. <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-and-military-expenditure> (E.T: 19.06.2021).

- Soydemir, A. & Kantemir, Ö. (2017). Anti-Daesh Operations in Syria and Iraq: Terrorism and Security Perceptions of Coalition Forces. Keser U. & Ak G. (Ed.). *Sömürgeci Zihniyet ve Terörizm* (s.31-58). Ankara: Motif Matbaacılık.
- SSB (2021). *Altay Ana Muhabere Tankı*. <https://www.ssb.gov.tr/Website/ContentList.aspx?PageID=366> (E.T: 20.05.2021).
- STM (2021). *Biz Kimiz?*. <https://www.stm.com.tr/tr/biz-kimiz/hakkimizda> (E.T: 02.05.2021).
- Streusand, D. E. (2010). *Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals*. US: Routledge Publishing.
- Sünnetçi, İ. (2019). Otokar Exhibits Two New Armored Vehicles During Press Meeting at Its Arifiye Plant. *Defence Turkey*, 13(91), s70-73.
- Şahin, G. & Oğultürk, M. C. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Ulusal ve Uluslararası Güvenlik. Şahin G. & Oğultürk M. C. (Ed.). *Stratejik Düşünce ve Güvenlik* (s.367-397). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Şahin, H. (2019). *Johnson Mektubu*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Şencan, M. (2019). İngiltere’de Ulusal Güvenlik Yönetimi. Avaner, T. & Çiner, C. U. (Ed.). *Karşılaştırmalı İç Güvenlik Yönetimine Giriş Ülke Örnekleri* (s.227-254). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Tanklar ve Tarih (2014). *2. Dünya Savaşı Türk Zırhlı Birliklerinin Durumu*. <https://tanklarvetarih.wordpress.com/2014/06/01/2-dunya-savasi-turk-zirhli-birlikleri-durumu/> (E.T: 07.05.2021).
- Taşgıl, A. (2019). Türk Askeri Tarihinin Başlangıcı: Hun Ordusu. Özkaya, A. S. (Ed.). *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü* (s142-158). İstanbul: Kronik Kitap Yayıncılık.
- Taşkıran, C. (2007). *Oniki Ada*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

- Tetik, F. (2017). *II. Abdülhamid Dönemi Kara Harp Sanayii (1876-1908)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
- Tezcanlar, A. M. & Kılıç, K. (2020). Güvenlik Çalışmaları. Şahin G. & Oğultürk M. C. (Ed.). *Stratejik Düşünce ve Güvenlik* (s.67-105). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Tombul, H. (2019). Siber Savaş ve Siber Silahlar. Sağıroğlu, Ş. & Şenol, M. (Ed.). *Siber Güvenlik ve Savunma – Problemler ve Çözümler*, (s380-409). Ankara: Grafiker Yayınları.
- TRT Haber (2020). *Yurt İçindeki PKK'lı Terörist Sayısı 320'nin Altına Düştü*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/yurt-icindeki-pkkli-terorist-sayisi-320nin-altina-dustu-542196.html> (E.T: 29.04.2021).
- TUSAŞ (2021a). *Hakkımızda*. <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda> (E.T: 27.04.2021).
- TUSAŞ (2021b). *T129 ATAK*. <https://www.tusas.com/urunler/helikopter/ortak-gelistirme/t129-atak> (E.T: 20.05.2021).
- TÜBİTAK SAGE (2021). *Hakkımızda*. <https://www.sage.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/hakkimizda-0> (E.T: 02.05.2021).
- TÜMOSAN (2021). *Tarihçe*. <https://www.tumosan.com.tr/tr/kurumsal/tarihce> (E.T: 15.06.2021).
- Türk, F. (2012). *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türkçe Sözlük (2009). Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı Tıpkıbasım, s633, 816-817, 1712.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı (1995), https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=692&P5=t&page1=1&page2=1 (E.T: 24.04.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, www.icisleri.gov.tr (E.T: 29.04.2021).

- Türkşen, A. (2014). *1963'ten Günümüze SAT Komandoları ve Anılarım*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Türkten, F. (2021). *Pençe-Şimşek operasyonunda 3 PKK'lı terörist etkisiz hale getirildi*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pence-simsek-operasyonunda-3-pkkli-terorist-etkisiz-hale-getirildi/2261882> (E.T: 03.06.2021).
- Tzu, S. (2009). *Savaş Sanatı* (2.Baskı). İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Uğuz, A. (2016). Liberalizmde Güvenlik Kavramı ve Uluslararası Güvenliğe Getirilen Çözümler. *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II*.
- UN (2021). Department of Economic and Social Affairs Population Dynamics. <https://population.un.org/wpp/Graphs/Probabilistic/POP/TOT/900> (E.T: 29.04.2021).
- Uslubaş, T. (2013). *Geçmişten Günümüze Osmanlı*. İstanbul: Venedik Yayınları.
- Ünsal, Z. E. (2020). Uluslararası Güvenlik ve Terörizm: Kavramsal ve Kuramsal Bir İnceleme. Leblebici Ö., Gürer A. & Yenal S. (Ed.). *Savunma Yönetimi ve Uluslararası Güvenlik* (s.281-309). Ankara: Nobel Yayınevi.
- VESTEL Savunma (2021). *Hakkımızda*. <https://www.vestelsavunma.com/tr/kurumsal> (E.T: 03.05.2021).
- Viotti, P. R. & Kauppi, M. V. (2014). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti* (5.Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. USA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Watkins, J. (2014). Review of "Operation Paperclip", *Studies in Intelligence*, Vol 58, No 3, s1-2.
- Weir, W. (2010). *Savaşları Değiştiren 50 Silah*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Yalçın, H. B. (2020). Stratejik Silah Kapasitesi. Erboğa, A. (Ed.). *Türkiye'nin Stratejik Silah Kapasitesi* (s19-68). İstanbul: SETA Kitapları.

- Yalçın, O. (2013). *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi* (2. Baskı, 2016). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalçın, O. (2017). *Türk Hava Gücü – Kuruluşu, İlk Seferleri ve Yükselişi (1911-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yaycı, C. (2012) Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 4 Sayı 6, s1-70.
- Yaycı, C. (2020a). *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yaycı, C. (2020b). *Yunanistan Talepleri: Ege Sorunları: Soru ve Cevaplarla*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yaycı, C. (2020c). *Libya Türkiye’nin Denizden Komşusudur*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yenal, S. (2020). Uluslararası İlişkiler Teorileri Çerçevesinde Güvenlik Kavramının Gelişiminin Değerlendirilmesi. Leblebici Ö., Gürer A. & Yenal S. (Ed.). *Savunma Yönetimi ve Uluslararası Güvenlik* (s.203-226). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yeşiltaş, M., Seren, M. & Özçelik, N. (2017). *Fırat Kalkanı Harekâtı – Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler*. İstanbul: SETA Kitapları.
- Yıldız, M. İ. (2020). *İlk Türk Girişimci Şakir Zümre*. <https://www.ikbalyildiz.com/ilk-turk-girisim-sakir-zumre/> (E.T: 28.04.2021).
- Yılmaz, S. (2009). *Ulusal Savunma – Strateji, Teknoloji, Savaş*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Yılmaz, S. (2012). *Terörle Mücadelede: Yeni İç Güvenlik Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2016). *Rusya Neden Suriye’de?*. Ankara: Yazar Yayınları.

- Yolsal, M. (2015). *Kaynak Bağımlılığı Kuramı*.
https://www.researchgate.net/publication/341027123_KAYNAK_BAGIMLILIGI_KURAMI (E.T: 13.05.2021).
- Zengin, E. (2015). *Tophane-İ Amire'den İmalat-İ Harbiye'ye Osmanlı Devleti'nde Harp Sanayii (1861-1923)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Zitser, J. (2021). *A rogue killer drone 'hunted down' a human target without being instructed to, UN report says*.
<https://www.businessinsider.in/international/news/a-rogue-killer-drone-hunted-down-a-human-target-without-being-instructed-to-un-report-says/articleshow/83086567.cms> (E.T: 31.05.2021).
- Zorlu, T. (2014). *Osmanlı ve Modernleşme – III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Timaş Yayınevi.